

วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบที่เหมาะสม
ในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนกรณีศึกษา: ชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ
ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

THE PARTICIPATORY ACTION RESEARCH FOR EDUCATE THE PROCESSING AND
APPROPRIATE DESIGN GUIDELINES TO BE A PARTNER FOR DESIGN THE LOCAL
MUSEUM AT THE MON PEOPLE, NORTH SALADAENG VILLAGE,
CHIANG RAKNOI SUB-DISTRICT, SAMKHOK DISTRICT,
PATHUM THANI PROVINCE

วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบที่เหมาะสมในการ
ออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนกรณีศึกษา: ชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ
ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

THE PARTICIPATORY ACTION RESEARCH FOR EDUCATE THE PROCESSING AND
APPROPRIATE DESIGN GUIDELINES TO BE A PARTNER FOR DESIGN THE LOCAL
MUSEUM AT THE MON PEOPLE, NORTH SALADAENG VILLAGE,
CHIANG RAKNOI SUB-DISTRICT, SAMKHOK DISTRICT,
PATHUM THANI PROVINCE

ภคาริ กิตติวัฒนวณิช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
ปีการศึกษา 2556

© 2557

ภคารี กิตติวัฒนวณิช

สงวนลิขสิทธิ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน

เรื่อง วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบที่เหมาะสม
ในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษา: ชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ
ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

ผู้วิจัย ภคาริ กิตติวัฒนวิช

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษา

(ดร.ฤทธิ์รงค์ จุฑาพฤตนิกร)

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ดร.ธนธร กิตติกานต์)

ผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัย

(อาจารย์วิรัตน์ รัตตากร)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ญาณินทร์ รักรวงศ์วาน)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิวพร หวังพิพัฒน์วงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 6 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2557

ภคารี กิตติวัฒนวณิช. ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน,
มิถุนายน 2557, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบที่เหมาะสมในการ

ออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนกรณีศึกษา: ชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก

จังหวัดปทุมธานี (99 หน้า)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: ดร.ฤทธิรงค์ จุฑาพถุมิตร

บทคัดย่อ

วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน: กรณีศึกษา บ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขั้นตอนการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสู่การออกแบบแบบมีส่วนร่วมพิพิธภัณฑ์ของชุมชนศาลาแดงเหนือ เกิดขึ้นจากความตระหนักถึงความสำคัญของเรือในฐานะของเครื่องย้ำเตือนความทรงจำในวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำและการเดินทางค้าขายในอดีตของคนรุ่นก่อน ชาวชุมชนวัดศาลาแดงเหนือจึงเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตของคนรุ่นก่อนเพื่อจะจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เรือชุมชนขึ้นจากแนวความคิดของชุมชนเอง จึงนำมาสู่กระบวนการร่วมมือกันระหว่างชุมชน คณาจารย์ และนักศึกษาจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพที่ได้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันออกแบบสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมโดยมีโครงการออกแบบพิพิธภัณฑ์เรือเป็นสื่อกลางในการทำงานร่วมกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยสามารถกำหนดขั้นตอนโดยมุ่งศึกษา 3 ประเด็นหลัก คือ 1. ขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น ได้แก่ ขั้นตอนสำรวจข้อมูลบริบท ขั้นตอนการออกแบบเบื้องต้น ขั้นตอนการนำเสนออิทธิพลการ ขั้นตอนการประเมินผลโครงการเบื้องต้น 2. ขั้นสำรวจข้อมูลวัตถุจัดแสดง ได้แก่ การเก็บข้อมูล วัตถุจัดแสดงจากข้อมูลเดิม การสัมภาษณ์ การถ่ายภาพและการประเมินโครงการ 3. ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนตั้งเป้าหมายไว้ที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจ

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา คือ ผู้นำชุมชน ประชาชนชุมชน ชาวบ้านในชุมชน คณาจารย์และนักศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิธีการเก็บข้อมูลใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสำรวจทำทะเบียนวัตถุ ทำแบบสอบถามและการออกแบบผังร่วมกัน การทำงานร่วมกันตลอดกระบวนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักออกแบบและผู้ใช้งานออกแบบในพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้ตามความต้องการและตรงวัตถุประสงค์ที่ผู้ใช้ปรารถนา แนวทางการขั้นตอนการเก็บข้อมูล เพื่อนำไปสู่การออกแบบพิพิธภัณฑ์

ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม จำเป็นต้องใช้ศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อรวบรวมเรื่องราวทางประวัติศาสตร์
ความเป็นมาของชุมชน ประเพณีความเชื่อและวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายมอญที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกัน
มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนมอญ อย่างไรก็ตามกระบวนการ
สร้างความมีส่วนร่วมนี้เป็นเพียงก้าวที่หนึ่งของการรักษามรดกชุมชนมอญนี้ หากจำเป็นอย่างยิ่งที่
จะต้องมีก้าวต่อไปในการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต่อไป

อนุมัติ:

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

Kittiwattanawanich, P. M.Arch. (Interior Architecture), June 2014, Graduate School, Bangkok University.

The Participatory Action Research for Educate the Processing and Appropriate Design Guidelines to be a Partner for Design the Local Museum At the Mon People, North Sala Daeng Village, Chiang Rak Noi Sub-district, Sam Khok District, Pathum Thani Province (99 pp.)

Thesis Advisor: Rittirong Chutapruttikorn, Ph.D.

ABSTRACT

The Participatory Action Research for educate the processing and appropriate design guidelines to be a partner for design the local museum: Case study North saladaeng village, Chiengraknoi district, Samkhok Ampher, Pathumthani Province. Its aim is to study the production of the plan which has been produced with the participation of north Saladaeng villages in order to measure the customs of the Mon culture by building this museum as its center piece. The objective to gathering information to study the design process with participate of Saladaeng-Nua community. The Research is arises from the awareness of the importance of the ship, as the reminder memory of life river in the history of the previous generation. The Saladaeng-Nua temple community realize about the importance of the conservation of culture and previous generation lifestyle, so establish the community ship museum is come from the notion of community itself. The partnership between community, faculty of teacher and students from Faculty of Architecture of Bangkok University are designing process of participation which have the ship museum as medium for collaboration.

From review of the literature, researcher can determine the procedure by focus on three issues. 1. Initial designing process which consist of data surveying phrase, initial designing phrase, exhibition presentation phrase and initial project evaluation phase. 2. Exhibit object survey phrase which consist of original object data, interview, photography and project evaluation. 3. Participatory design process. All phrases have set central decision at community for target.

This research used qualitative methodology which studies populations are community leaders, sage, inhabitant, teacher and students from Faculty of Architecture of Bangkok University. The methodology use observation, interview, object register surveying, survey and collaboration throughout designing. These participations will enhance the relationship between designers and users, design to meet the needs and match objectives of users. The data gathering method for designing museum community with participation must require potential of community for collect the history of community, traditional belief and culture of Thai with Mon descent which practices of the people from its predecessor until become Cultural heritage of Mon community. Anyway, the process of participation is the step of preserve this Mon community, require next step in the collaboration, to achieve Conservation, sustainable.

Approved:

Thesis Advisor

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ดร.ฤทธิรงค์ จุฑาพฤตนิกร อาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งกรุณาสละเวลา ให้ความรู้ และคำแนะนำตลอดการทำวิจัยทั้งหมด

ขอขอบพระคุณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ที่ได้ให้เงินทุนสำหรับ สนับสนุนบางส่วนในการทำวิจัยนี้

ขอขอบพระคุณ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชนและชาวบ้านชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ จังหวัด ปทุมธานีที่เอื้อเฟื้อสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับทำวิจัย

ขอขอบคุณ รุ่นพี่ เพื่อน ๆ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการทำวิจัย

ท้ายที่สุด ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อและคุณแม่ ผู้เป็นที่รัก ผู้ให้กำลังใจและให้โอกาส การศึกษาอันมีค่ายิ่ง

ภคารี กิตติวัฒนาวณิช

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์โครงการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 ระเบียบวิธีวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบ	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 ความหมายและประเภทของพิพิธภัณฑ	6
2.2 พิพิธภัณฑท้องถิ่นและความเป็นท้องถิ่น	8
2.3 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน	10
2.4 แนวทางการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ	13
2.5 บทบาทของสถาปนิกกับแนวคิดกระบวนการออกแบบ	17
2.6 กรอบแนวคิดของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม	20
2.7 ระดับของการมีส่วนร่วม	21
2.8 รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการออกแบบ	24
2.9 แนวคิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบและการมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ	25
2.10 กระบวนการ Action Research (AR)	28
2.11 หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม	29
2.12 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	30
2.13 จุดเริ่มต้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม	30

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 2 (ต่อ) แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.14 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
2.15 การเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	33
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	35
3.1 ขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น	36
3.2 ขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง	38
3.3 ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบ	41
บทที่ 4 หมู่บ้านสาละแดงเหนือและความต้องการพิพิธภัณฑ์ชุมชน	46
4.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน สถาปัตยกรรม ประเพณี วิถีชีวิต และมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านสาละแดงเหนือ	46
4.2 สภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน	49
4.3 ที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ชุมชน	51
บทที่ 5 กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน	52
5.1 การสำรวจพื้นที่โดยรอบของชุมชน	52
5.2 สัมภาษณ์กลุ่มย่อยเพื่อหาแนวทางการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน	53
5.3 ขั้นตอนการออกแบบเบื้องต้น	54
5.4 ขั้นตอนการวางแผนปฏิบัติงานออกแบบเบื้องต้น	55
5.5 บทบาทของบุคลากรในการปฏิบัติงานออกแบบ	55
5.6 ขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยที่เกิดขึ้น ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานออกแบบเบื้องต้น	56
5.7 ขั้นตอนการนำเสนอโครงการ	58
5.8 การประเมินผลโครงการเบื้องต้น	60
5.9 ขั้นการติดตาม ตรวจสอบ และแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัย	60
5.10 ขั้นสำรวจข้อมูลจัดแสดง	62
5.11 ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม	68
5.12 การตัดสินใจเลือกผังทางเลือกที่มีความเหมาะสมที่สุด	72
5.13 ขั้นตอนการประเมินผลโครงการ	74
5.14 ขั้นการติดตาม ตรวจสอบแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัยและแนวทาง การออกแบบ	74

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 5 (ต่อ) กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน	
5.15 ขั้นการนำเสนอนิทรรศการ	78
5.16 ขั้นการสรุปผลการวิจัย	80
บทที่ 6 การออกแบบอย่างมีส่วนร่วม	82
6.1 การออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเบื้องต้น	82
6.2 การสำรวจเชิงลึก	85
6.3 การสรุปเลือกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน	88
6.4 การเผยแพร่สู่สาธารณชน	93
6.5 อภิปรายผลการวิจัย	94
6.6 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	95
6.7 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิจัย	95
บรรณานุกรม	96
ประวัติเจ้าของผลงาน	99
ข้อตกลงว่าด้วยการอนุญาตให้ใช้สิทธิ์ในวิทยานิพนธ์	

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 5.1: สรุปกิจกรรมและผลที่ได้จากขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น	62
ตารางที่ 5.2: สรุปกิจกรรมและผลที่ได้จากขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง	66
ตารางที่ 5.3: สรุปหมวดขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง	67
ตารางที่ 6.1: ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละกระบวนการออกแบบ	92

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1: วงจรต่อเนื่องของโครงการออกแบบ	17
ภาพที่ 2.2: รูปแบบกระบวนการตัดสินใจของผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการออกแบบทั่วไป	19
ภาพที่ 2.3: รูปแบบกระบวนการตัดสินใจการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการออกแบบ	19
ภาพที่ 2.4: กรอบแนวความคิดระบบพัฒนาแบบมีส่วนร่วม	20
ภาพที่ 2.5: บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของอาร์นสไตน์	21
ภาพที่ 2.6: บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	26
ภาพที่ 2.7: แสดงกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ	29
ภาพที่ 2.8: การเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	34
ภาพที่ 3.1: สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พี่ขวัญเมือง ใจชอบและลุงสากล เกมสวัสดี	37
ภาพที่ 3.2: จำแนกวัตถุจัดแสดง (ซ้าย) การสำรวจวัตถุจัดแสดง (ขวา)	39
ภาพที่ 3.3: การทำบอร์ดทางเลือกเพื่อเปรียบเทียบความต้องการ การใช้สอย และรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมจากเริ่มต้นแนวความคิดจากชุมชน ส่งต่อการพัฒนาแบบมาเรื่อย ๆ โดยผู้มีความรู้จนมาถึงกระบวนการออกแบบโดยนักศึกษา	42
ภาพที่ 3.4: การนำบอร์ดทางเลือกกลับไปให้ชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันโหวตว่าแบบไหนที่ใช่และตรงตามความต้องการของชาวบ้านที่สุด	43
ภาพที่ 3.5: นำรูปลักษณะลักษณะตัวอาคารที่สรุปได้จากการสำรวจ มาออกแบบพิพิธภัณฑสถานที่สุดตามความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่และนำเสนอสู่ชาวบ้านในชุมชนโดยการจัดนิทรรศการ	44
ภาพที่ 3.6: การประเมินจะใช้การติดสติ๊กเกอร์ให้คะแนนความพึงพอใจโดยมีโมเดลเป็นสื่อกลาง	45
ภาพที่ 4.1: สภาพพื้นที่โดยรอบและผังที่ตั้งการใช้ประโยชน์ภายในชุมชน	47
ภาพที่ 4.2: สภาพพื้นที่โดยรอบและผังที่ตั้งการใช้ประโยชน์สถานที่สำคัญภายในชุมชน	47
ภาพที่ 4.3: แสดงผังบริเวณหมู่บ้าน (แผนที่)	50
ภาพที่ 4.4: พื้นที่บริเวณที่จะสร้างพิพิธภัณฑสถาน ภายในวัดศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย	51
ภาพที่ 5.1: กระบวนการสำรวจวัตถุจัดแสดงเพื่อทำทะเบียนวัตถุ	52
ภาพที่ 5.2: สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พี่ขวัญเมือง ใจชอบและลุงสากล เกมสวัสดี	53
ภาพที่ 5.3: บทบาทและขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัย	55

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 5.4: (ซ้าย) ผลงานออกแบบส่วนหนึ่งของนักศึกษาที่นำเสนอระหว่างการออกแบบ (ขวา) คณาจารย์และตัวแทนชุมชนร่วมกันให้ความเห็นเสนอแนะต่อผลงาน ออกแบบ	57
ภาพที่ 5.5: พื้นที่บริเวณที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์เรือ ภายในวัดศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย	57
ภาพที่ 5.6: ลักษณะผู้เข้าร่วมกระบวนการ	58
ภาพที่ 5.7: บรรยายการแลกเปลี่ยนความเห็นต่อผลงานออกแบบในระหว่างการจัด นิทรรศการผลงานออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน	59
ภาพที่ 5.8: แสดงการประเมินให้คนในชุมชนมาร่วมโหวตรูปแบบพิพิธภัณฑ์ที่ชอบที่สุดโดย การติดสติ๊กเกอร์ลงบอร์ดเพื่อโหวต	61
ภาพที่ 5.9: สำรวจ-วัตถุที่จะจัดแสดง	64
ภาพที่ 5.10: สำรวจ-ภาพถ่าย (วิถีชีวิต-พระพุทธศาสนา)	64
ภาพที่ 5.11: การสำรวจบริบท (ซ้าย) จำแนกวัตถุจัดแสดง (ขวา)	64
ภาพที่ 5.12: บ้านนายมานพ แก้วหยก	65
ภาพที่ 5.13: สำรวจวัตถุจริงที่จะจัดแสดงแสดงภายในกุฏิพระอาจารย์บุญนาค - ห้องเก็บของ	65
ภาพที่ 5.14: สำรวจโรงเก็บเรือ	65
ภาพที่ 5.15: แสดงแนวคิดกระบวนการออกแบบทางเลือกเพื่อหาลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ เหมาะสมหลักในการออกแบบพิพิธภัณฑ์	69
ภาพที่ 5.16: การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในการออกแบบพิพิธภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม	70
ภาพที่ 5.17: หมวดของเนื้อหาในการจัดแสดงตามลักษณะอาคารซึ่งได้จากการสัมภาษณ์คน ในชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน	70
ภาพที่ 5.18: ความสัมพันธ์ของผลลัพธ์ที่ได้กระบวนการมีส่วนร่วมสู่การออกแบบพัฒนาผัง พิพิธภัณฑ์ชุมชน	71
ภาพที่ 5.19: ตำแหน่งพิพิธภัณฑ์ในบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ	72
ภาพที่ 5.20: ขั้นตอนเลือกผังอาคาร ผังพิพิธภัณฑ์ทางเลือกที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้าน ในชุมชนศาลาแดงเหนือมากที่สุด	73
ภาพที่ 5.21: ขั้นตอนเลือกฟังก์ชันภายในพิพิธภัณฑ์ทางเลือกกลุ่มตัวแทนจากชาวบ้านที่ได้ รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในชุมชนศาลาแดงเหนือมากที่สุด	73
ภาพที่ 5.22: พื้นที่การใช้สอยใหม่ที่เกิดขึ้น หลังจากจัดกระบวนการออกแบบกลุ่มย่อย	74

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 5.23: พื้นที่การใช้สอยใหม่ที่เกิดขึ้น หลังจากจัดกระบวนการออกแบบกลุ่มย่อยโดยนำความต้องการของชาวบ้านมาพัฒนารูปแบบใหม่	75
ภาพที่ 5.24: พื้นที่การใช้สอยใหม่ที่เกิดขึ้น หลังจากจัดกระบวนการออกแบบกลุ่มย่อยโดยนำความต้องการของชาวบ้านมาพัฒนารูปแบบใหม่	76
ภาพที่ 5.25: ผลการออกแบบรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย	77
ภาพที่ 5.26: แสดงโมเดลการออกแบบรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย	77
ภาพที่ 5.27: แสดงบรรยากาศการจัดแสดงนิทรรศการภายในวัดศาลาแดงเหนือ	79
ภาพที่ 5.28: การนำเสนอนิทรรศการผลงานออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน กระบวนการออกแบบโดยชุมชนมีส่วนร่วม	80
ภาพที่ 6.1: ขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วม	82
ภาพที่ 6.2: แบบที่ 1 มาจากแนวความคิดของนายมานพ มีลักษณะเป็นอาคารบ้านมอญ ไม่มี Function เหมือนพิพิธภัณฑ์	85
ภาพที่ 6.3: แบบที่ 2 มาจากแนวความคิดมาจากแบบที่1 แตกต่างเพียงลักษณะเป็นกลุ่มอาคาร มีลักษณะเป็นอาคารบ้านมอญ ไม่มี Function เหมือนพิพิธภัณฑ์	86
ภาพที่ 6.4: แบบที่ 3 แนวคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน รูปแบบที่ 3 ครั้งที่ 1 วันที่ 10 มิถุนายน 2550	86
ภาพที่ 6.5: แบบที่ 4 แนวคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน รูปแบบที่ 4 จากกลุ่มนักศึกษา มหาวิทยาลัยกรุงเทพ จากการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเบื้องต้น ได้รับคะแนนสูงสุดจากชุมชน มีลักษณะอาคารเป็นบ้านมอญ	87
ภาพที่ 6.6: พิพิธภัณฑ์ที่ร่วมกันออกแบบจากกระบวนการมีส่วนร่วม	90
ภาพที่ 6.7: พิพิธภัณฑ์ที่ร่วมกันออกแบบจากกระบวนการมีส่วนร่วม (Model)	90
ภาพที่ 6.8: ขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมด	91

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“มอญ” เป็นชนชาติที่มีอารยธรรมมากกว่า 2,000 ปี ชนชาตินมอญมีบทบาทและความผูกพัน เกี่ยวเนื่องกับชน ชาติไทยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน (จวน เครือวิชฌยาจารย์, 2537) ทั้งทางวัฒนธรรม ทางศิลปกรรมและทางสถาปัตยกรรม อารยธรรมของมอญเริ่มต้นมาตั้งแต่ 41 ปีก่อน พุทธศักราช (วัฒนา บุรกลสิกร, 2541, หน้า 5) มอญเป็นชนชาติที่รักสงบและสร้างสมอารยธรรมความเจริญต่าง ๆ ไว้มาก ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ศาสนาและการค้า (สุจริตลักษณ์ ดิผดุง, 2532, หน้า 186)

“ชาวมอญ” เป็นชนชาติที่แตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในประเทศไทย คือมีฐานะทัดเทียมกับคนไทยและเป็นชนชาติที่ไม่มีประเทศเป็นของตนเอง ทั้ง ๆ ที่ในอดีต มอญเป็นเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญแห่งหนึ่ง แต่ในปัจจุบันได้กลายเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยและพม่า ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะถูกกลืนเป็นพลเมืองของประเทศนั้น ๆ อย่างช้า ๆ แต่มอญยังสามารถดำรงกลุ่มชาติพันธุ์ของตนไว้ได้ ทั้งในแง่การดำรงชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี ที่ยังคงสืบทอดมาจนทุกวันนี้

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยนั้น พบว่า ชาวมอญส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ระหว่างกรุงเทพมหานครถึงพระนครศรีอยุธยา (อรศิริ ปาณินท์, 2542) เช่น ในจังหวัดอยุธยา ปทุมธานี สมุทรปราการ และนนทบุรี อันเป็นพื้นที่ใกล้ลำนํ้าเป็นสำคัญ จากประวัติศาสตร์พบว่า ชุมชนมอญมักตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลหรือแม่น้ำ เพื่อสะดวกในการติดต่อค้าขาย และพื้นที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก รวมทั้งมีความเชื่อว่า “อยู่ใกล้ลำนํ้าแล้วไม่มีวันอดตาย” (พิสมัยท์ ปลัดสิงห์, 2525) ชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เป็นชุมชนคนไทยเชื้อสายมอญ ที่อพยพหนีภัยสงครามจากพม่า เข้ามาอยู่ในเมืองไทย ในปีพ.ศ. 2358 (มานพ แก้วหยก, 2552) ในอดีตชาวบ้านศาลาแดงเหนือประกอบอาชีพค้าขายทางนํ้าโดยใช้เรือเป็นพาหนะ ควบคู่กับการทำประมงนํ้าจืด จึงตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาด้วยความเจริญของเมือง และความทันสมัยทางวัตถุ ประกอบกับนโยบายของทางจังหวัดปทุมธานีในการส่งเสริมชุมชนสู่การท่องเที่ยวส่งผลต่อชุมชนทั้งกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ทำให้รูปแบบวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และการประกอบอาชีพของคนในชุมชนมอญบ้านศาลาแดงเหนือเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ เพื่อรองรับความต้องการของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเยือนชุมชน แต่เมื่อเวลาได้ผ่านไปผลกระทบดังกล่าวที่เกิดขึ้น ประกอบกับการสูญเสียผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และธำรงมรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ จึงทำให้คนรุ่นหลังในชุมชนดูเหมือนจะลืมนึกถึงคุณค่าของการธำรงและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติ

พันธุ์ของตน รวมทั้งยังขาดความรู้ทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาและขาดความเข้าใจที่แท้จริงในรากเหง้าหรือชาติพันธุ์ของตน ส่งผลกระทบให้มรดกทางวัฒนธรรมของชนชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือกำลังสูญค่อย ๆ หายไป (มาณพ แก้วหยก, 2552)

จากแนวคิดผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านวัดศาลาแดงเหนือมีความประสงค์จะดำรงมรดกวัฒนธรรมชาวมอญที่นับวันมีแต่จะค่อย ๆ ถูกกลืนเลือนไป นำมาสู่แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ชาวชุมชนหรือผู้สนใจภายนอกสามารถเข้าถึงและเยี่ยมชมศึกษาภายในครั้งวัน ถึง 1 วันได้ ในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมามีบุคคลภายนอกหลายกลุ่ม หลายหน่วยงานอาสาเข้ามาให้ความรู้ วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูล และนำเอาเรื่องราวและความรู้ที่ได้เหล่านั้น มากำหนดเป็นหัวข้อในการแสดงเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รวมถึงการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ หลายรูปแบบด้วยกัน อย่างไรก็ตามงานออกแบบที่ผ่านมา มักได้มาจากการกำหนดของผู้ออกแบบบนฐานข้อมูลที่ได้จากผู้นำชุมชนเป็นหลัก ซึ่งยังขาดการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านศาลาแดงเหนือคนอื่น

ทางคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ด้วยเห็นว่ามหาวิทยาลัยก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยรอบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ได้โอกาสทำงานร่วมกับกลุ่มตัวแทนชุมชนกลุ่มหนึ่งเพื่อช่วยกระตุ้นให้ชุมชนโดยรวมเห็นความสำคัญในคุณค่าของวิถีชีวิตมอญดั้งเดิม จึงได้นำกระบวนการการออกแบบแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นโครงการโดยให้ทั้งนักศึกษาด้านออกแบบ คณะอาจารย์ และชาวชุมชนร่วมเสนอความเห็นและออกแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชนวัดศาลาแดงเหนืออย่างมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนให้มากที่สุดตั้งแต่การเก็บข้อมูลชุมชนผ่านการสัมภาษณ์และการบันทึกข้อมูลภาคสนาม การออกแบบ และการจัดนิทรรศการเพื่อนำเสนองานออกแบบพิพิธภัณฑ์สู่ชุมชนในวงกว้างขึ้น (ฤทธิรงค์ จุฑาพถพิกร และวิรัตน์ รัตตากร, 2556)

บนแนวคิดดังกล่าวนี้ จึงนำมาสู่กระบวนการสร้างความร่วมมือกันระหว่างชุมชน คณะอาจารย์ และนักศึกษาจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนบนความคาดหวังที่ว่า การออกแบบแบบมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักออกแบบและผู้ใช้งานนอกจากนั้นการที่ผู้ใช้อาคารเข้ามามีส่วนร่วมออกแบบด้วยจะช่วยให้อาคารที่ร่วมกันออกแบบนั้นสามารถตอบสนองความต้องการและตรงวัตถุประสงค์ที่ผู้ใช้ปรารถนา อย่างไรก็ตามการสร้างคามมีส่วนร่วมนั้น ผู้ดำเนินงานจะต้องมีความเข้าใจในวิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคลมากขึ้นพอสมควร

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันกระแสการพัฒนาชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและบทบาทของชุมชนมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวมีอิทธิพลให้นักวิจัย สถาปนิก และนักศึกษาทางสถาปัตยกรรม หันมาดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง และมีสถาปนิกเป็นผู้ช่วยในการจัดกระบวนการ ตามแนวความคิดดังกล่าว จึงนำไปสู่การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษา

กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบ ดังเช่นในงานวิจัยนี้ที่ผู้วิจัยสนใจศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ของชุมชน โดยผู้วิจัยได้ร่วมกับอาจารย์ นักศึกษา ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ชาวบ้าน มาร่วมกันออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน และสรุปเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การบริหารจัดการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบพิพิธภัณฑ์มีรูปแบบอย่างไร

1.2.2 แนวทางการออกแบบโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมควรดำเนินการอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์โครงการวิจัย

จุดประสงค์ของการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมคือ ผู้ใช้เป็นศูนย์กลางการออกแบบ โดยนักออกแบบมีบทบาทอำนวยให้เกิดการออกแบบร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1.3.1 ศึกษาการบริหารจัดการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านและนักออกแบบในโครงการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ

1.3.2 ศึกษาบทบาทของบุคลากรในการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ได้จำแนกบทบาทของแต่ละคน เพื่อวางแผนทีมปฏิบัติงานวิจัยครั้งนี้ เริ่มจากขั้นเตรียมแผนงานจนถึงขั้นตอนติดตามผล ตรวจสอบปรับปรุงแผนงานวิจัย

1.3.3 ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบ พิพิธภัณฑ์ชุมชน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบการมีส่วนร่วมในการออกแบบ โดยใช้ระยะเวลาประมาณ 1 ปี ตั้งแต่วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2556 ถึง วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2557 มีขั้นตอน ดังนี้

1.4.1 ขั้นตอนการเก็บข้อมูลและการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น

1.4.2 ขั้นสำรวจข้อมูลจัดแสดงแบบมีส่วนร่วม

1.4.3 ขั้นการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม

โดยผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่กรณีศึกษาเฉพาะชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยกลุ่มประชากรศึกษาได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

(1) คนในชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ

(2) ตัวแทนจากคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

1.5 ระเบียบวิธีวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบ

การวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้มีบุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มจนสิ้นสุดโครงการ ประกอบไปด้วย

(1) นักวิจัย, นักวิชาการ, อาจารย์, นักศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

(2) ผู้อาศัยในชุมชน, ผู้นำชุมชน, ปราชญ์ชุมชน, เยาวชน และอื่น ๆ

การรวบรวมข้อมูลในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนในงานวิจัยนี้มี 2 วิธี คือ

1.5.1 วิธีการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการนำเสนอข้อมูลเป็นความเรียงความ บรรยาย ข้อค้นพบที่ได้จากมุมมองของผู้ให้ข้อมูล และใช้หลักการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของผู้วิจัยผ่านกระบวนการกลุ่มย่อยในแต่ละกิจกรรมทุกขั้นตอนภายในกระบวนการการออกแบบ

1.5.1.1 การสังเกตการณ์และร่วมเข้ากลุ่มปฏิบัติการ

1.5.1.2 การสนทนากลุ่มย่อย (Group Discussion)

1.5.1.3 การจัดนิทรรศการให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูล

1.5.2 วิธีรวบรวมข้อมูล เป็นการนำเสนอข้อมูล เพื่อสรุปผลผ่านการอธิบายเปรียบเทียบ ความต่างของข้อมูล โดยเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของสัดส่วนการใช้งานพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปตาม หลักการมีส่วนร่วม กับผังที่ถูกปรับกันเองโดยการแสดงความคิดเห็นของคนในชุมชน และผังร่างที่พัฒนาใหม่ที่ได้จากผลการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 เพื่อเป็นแนวทางการศึกษางาน ผ่านโครงการที่มีความต้องการจริง และนำไปใช้ในวิชาชีพการออกแบบสถาปัตยกรรมต่อไป

1.6.2 เพื่อเป็นแนวทางการศึกษางานวิจัยการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในงานออกแบบ

1.6.3 เพื่อนำเสนอแผนกิจกรรมต่อเนื่องภายในชุมชนที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งยังสามารถเป็นต้นแบบโครงการที่มีความต้องการรูปแบบเดียวกันเพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถนำข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยไปศึกษาต่อหรือประยุกต์ใช้ และการพัฒนาที่นำไปสู่กระบวนการก่อสร้างต่อไป

1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1.7.1 การมีส่วนร่วมในการออกแบบ หมายถึง การวิจัยเพื่อมุ่งแก้ปัญหา หรือ พัฒนางานขององค์กร หน่วยงานหรือชุมชน ตามแนวทางที่บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่ายเข้ามาร่วมในกิจกรรมการวิจัยทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดกระบวนการวิจัย

1.7.2 การมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ หมายถึง บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่ายภายในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัย รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

1.7.3 วัฒนธรรม หมายถึง “สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรม หรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน” (อมรา พงศาพิชญ์, 2537, หน้า 1) นั่นคือ ตึกรามบ้านช่อง ที่อยู่อาศัย ไปจนถึงสิ่งประดิษฐ์อื่น ๆ และครอบคลุมถึงบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อของคนในสังคมนั้น และมีการอบรมปลูกฝัง สั่งสอน เรียนรู้ในการดำรงชีวิต ให้เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน แล้วเก็บไว้เป็นมรดกตกทอด ส่งให้สมาชิกรุ่นใหม่ ๆ ของสังคมต่อ ๆ กันไป

1.7.4 ชุมชน หมายถึง “เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน” (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ราชบัณฑิตยสถาน, 2532, หน้า 72) ในที่นี้คำว่า ชุมชน หมายถึง สถานที่ที่เป็นที่อยู่ของชาวมอญ ได้แก่ ชุมชนมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

1.7.5 ชนชาวไทยเชื้อสายมอญ หมายถึง กลุ่มคนสัญชาติไทยที่มีชาติพันธุ์มอญ อพยพจากถิ่นเดิมมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นชนชาติที่รุ่งเรืองในอดีต มีเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ชนชาวไทยเชื้อสายมอญที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี” เป็นการศึกษากระบวนการออกแบบพิพิธภัณฑ์ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านในชุมชนและหน่วยงานภายนอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน และคาดหวังว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนี้จะเป็นแรงผลักดันให้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และตระหนักในภูมิปัญญาและรักษาวัฒนธรรมของตนเอง

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนผู้วิจัยได้ มีการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ความหมายและประเภทของพิพิธภัณฑ์และแนวทางการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ

กลุ่มที่ 2 บทบาทของสถาบันกับแนวคิดกระบวนการออกแบบ, กรอบแนวความคิดการมีส่วนร่วม, ระดับของการมีส่วนร่วม, รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการออกแบบและการมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ, แนวคิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบและการมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ, ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกระบวนการ

กลุ่มที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มที่ 1 ความหมายและประเภทของพิพิธภัณฑ์และแนวทางการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ

2.1 ความหมายและประเภทของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์หลาย ๆ แห่งในโลก หรือในประเทศไทยต่างก็มีวัตถุประสงค์ของแต่ละพิพิธภัณฑ์แตกต่างกันไป หรือมีวิธีนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีเอกสารหลักฐาน หรือวัตถุที่รวบรวมไว้แตกต่างกัน จึงสมควรที่จะทราบความหมายของคำว่า “พิพิธภัณฑ์” ว่าเป็นอะไร? (What is a Museum?)

สมาคมพิพิธภัณฑ์ (Museum Association, 1984) ในสหราชอาณาจักร ได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ไว้ว่า “เป็นสถาบันซึ่งรวบรวม (Collects) เอกสารหลักฐาน (documents) นำมาจัดเป็นรูปแบบนิทรรศการ (Exhibits) และมีการสื่อความหมาย (Interprets) หลักฐานของวัตถุ และสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาแสดง ตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ” ดังนั้น

คำว่า พิพิธภัณฑ์จึงครอบคลุมเรื่องราวหลากหลาย จากหอศิลป์ (Art Galleries) ไปจนถึงพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา (Natural History) จากพิพิธภัณฑ์รถไฟไปจนถึงพิพิธภัณฑ์ทหาร (Military Museums) หรือในกรณีของประเทศไทย ก็จะมีหลากหลาย เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ซึ่งเป็นที่รวบรวมสิ่งของ วัตถุ เอกสาร โบราณวัตถุ ที่แสดงถึงความเป็นชาติ พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ผีเสื้อ พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง พิพิธภัณฑ์ซากดึกดำบรรพ์ พิพิธภัณฑ์รถไฟ พิพิธภัณฑ์อากาศยานไทย พิพิธภัณฑ์มนุษยวิทยา เป็นต้น ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงมีฐานความรู้ที่เกี่ยวกับวัสดุสิ่งของ หรือประวัติเรื่องราวที่นำมาแสดง และมีโครงสร้างขององค์กรที่แตกต่างกัน ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ก็จะได้รับ การดูแลสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายจากรัฐบาล หรือพิพิธภัณฑ์บางแห่งอาจจะมีมูลนิธิหรือกองทุนสนับสนุน และส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินงานเพื่อแสวงหาผลกำไร

จากคำจำกัดความของ Museums Associations (1984) แสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์มีบทบาทหน้าที่หลายประการเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่สาธารณะ ความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับสาธารณชนในระยะหลังนี้ เปลี่ยนแปลงไปพอสมควร จากเดิมที่สาธารณชนไม่มีส่วนแสดงความคิดเห็น ใด ๆ ต่อกิจการของพิพิธภัณฑ์กลับกลายเป็นเข้ามามีบทบาทครอบงำกิจการของพิพิธภัณฑ์มากขึ้น การจัดสิ่งของที่นำมาแสดงซึ่งพิพิธภัณฑ์เป็นผู้จัดเอง ในระยะหลังภาคสาธารณชนเริ่มเข้ามามีส่วนในการจัดแสดงแต่ละครั้ง และมีข้อสงสัยว่า พิพิธภัณฑ์มีความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมาเยี่ยมชมของสาธารณชนหรือไม่ หรือเข้าใจหรือไม่ว่า ยังมีผู้คนอีกจำนวนมากที่ไม่สนใจมาเที่ยวพิพิธภัณฑ์

เช่นเดียวกับในระยะหลังนี้ พิพิธภัณฑ์เริ่มตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องให้ความรู้แก่ประชาชนที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะวิธีการที่จะช่วยให้ผู้มาเที่ยวพิพิธภัณฑ์ได้รับความรู้และได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน (Entertainment Oriented) ด้วยเหตุนี้ การจัดพิพิธภัณฑ์หรือการแสดงนิทรรศการเรื่องต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์จึงได้นำเทคนิคแบบผสมผสาน หรือเทคนิคที่ทันสมัยมาใช้ในการสื่อความหมายให้กับผู้ชม (Me Lean, 1997)

นอกจากนี้แล้ว การนำเสนอต้องมีลักษณะเป็น Interactive ถ้าเป็นแผนนิทรรศการธรรมดา ย่อมหมดสมัยไปแล้ว เทคนิคที่นำมาใช้ไม่ว่าจะเป็นระบบ Multi – media หรือ Animation หรือเป็นมายาทัศน์ (HOLOGRAM) ที่เคลื่อนไหวเหมือนจริง และมีภาพเป็น 3 มิติ หรือระบบ Audio visual ที่ดูสนุกเข้าใจ มี Light and Sound Effect ใช้เทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ เพื่อสื่อความหมายหรือความเข้าใจให้ผู้ชมเป็นการให้ความรู้และความบันเทิงควบคู่กันไป พิพิธภัณฑ์บางแห่งในประเทศอังกฤษ (Beamish Museum ทางตะวันออกเฉียงเหนือของอังกฤษ) ใช้วิธีแสดงเรื่องราวความเป็นมาในประวัติศาสตร์เหมือนการดำรงชีวิตจริงในสมัยนั้น (Living History) โดยให้ผู้มาเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ แต่งกายย้อนยุคให้เหมือนกับผู้คนในสมัยเดียวกับประวัติศาสตร์ที่ต้องการนำเสนอ ทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะยกระดับภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ให้มีความน่าสนใจมากขึ้น หรือในบางกรณี การ

จัดนิทรรศการต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ อาจต้องดำเนินการตามที่มีการร้องขอของผู้มาเที่ยวพิพิธภัณฑ์ที่ต้องการความสะดวกสบาย เช่น ขอให้พิพิธภัณฑ์จัดให้มีบริการร้านอาหาร แออาหารหรือเครื่องดื่ม ร้านขายหนังสือและสินค้าของที่ระลึก รวมทั้ง ต้องการห้องน้ำที่สะอาดมาก ๆ และมีจำนวนเพียงพอ เป็นต้น (Me Lean, 1997)

ศรีศักร วัลลิโภดม (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า “การจัดแสดงที่มีเงินน้อยก็จัดได้สวยงาม แต่ถ้ายากจนน้อยก็ดูเป็นโกดังเก็บของไป มองดูแล้วไม่รู้เรื่องแต่ทั้งหมดก็สรุปได้ว่า เป็นการจัดแสดงสิ่งของที่ไม่เห็นคนและสิ่งมีชีวิตของคนในท้องถิ่นแต่อย่างใด”

ศรีศักร วัลลิโภดม (ม.ป.ป.) แสดงความคิดเห็นในหนังสือเรื่อง “สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร” ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเท่าที่เป็นอยู่ในบ้านเรามีลักษณะสองประการคือ (1) เป็นการจัดการโดยคนจากภายนอกที่มีความรู้เรื่องการจัดพิพิธภัณฑ์ คำว่า ท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ ไม่ใช่คนรับผิดชอบ เช่น หน่วยราชการ ก็จะไปรวบรวมบรรดาโบราณวัตถุทั้งด้านโบราณคดีและชาติพันธุ์มาตั้งแสดง (2) เป็นคนดำเนินโดยคนในท้องถิ่นเองเป็นเพียงแต่นำเอาวัตถุที่เก็บไว้มาจัดแสดงเท่านั้นหาได้พยายามสื่อถึงเจ้าของ ในขณะเดียวกัน ศรีศักร วัลลิโภดม (ม.ป.ป.) ได้เสนอว่า หน้าตาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตามความเข้าใจนั้นคือ พิพิธภัณฑ์ที่นำเสนอเรื่องราวของคนท้องถิ่น ชีวิตวัฒนธรรม และพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นเล่าเรื่องผ่านวัตถุสิ่งของและการจัดแสดงที่มีพื้นฐานมาจากข้อมูลการศึกษาภาคสนาม ที่ผสมผสานทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หลักฐานทางโบราณคดี สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม เครือญาติ ตำนาน ความเชื่อ คติชน และคำบอกเล่าของท้องถิ่นไว้ด้วยกัน ชาวบ้านในท้องถิ่นคิดจะทำพิพิธภัณฑ์ขึ้นมาเอง และสามารถทำได้โดยไม่มีนักวิชาการหรือคนจากหน่วยงานราชการเข้าไปช่วยทำหรือทำให้ เท่าที่ผู้เขียนมีโอกาสได้พูดคุยกับคนในท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์มีรากฐานที่สั่งสมมายาวนานและรากฐานหรือสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าที่ไม่ชัดเจนว่าเป็นอย่างไร

อย่างน้อยที่สุด ข้อวิเคราะห์ของนักวิชาการทำให้เรามั่นใจในระดับหนึ่งว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นผูกโยงกับความเป็นท้องถิ่น ความเป็นท้องถิ่นที่พิพิธภัณฑ์จะบอกเล่าตัวตนทางวัฒนธรรมของตนเองที่มากกว่าเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์

2.2 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและความเป็นท้องถิ่น

ศรีศักร วัลลิโภดม (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่าการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่ใช่เรื่องใหม่ในประเทศไทย เพราะในปัจจุบันมีพิพิธภัณฑ์มากมายเกิดขึ้นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นมีทั้งระดับประเทศ ระดับชาติ ระดับจังหวัดจนมาถึงระดับท้องถิ่นบรรดาพิพิธภัณฑ์เหล่านั้นนั้นแสดงหรือให้อะไรที่ทำให้เห็นว่าเป็นความรู้เฉพาะท้องถิ่นนั้นบ้างเพราะการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในปัจจุบันคือการนำเอาบรรดาโบราณวัตถุมาจัดแสดงที่มุ่งแสดงความเก่าแก่และความรุ่งเรืองของชาติเป็นสำคัญ เพราะดูแล้วก็

สวยงามเก่าแก่ซ้ำ ๆ กัน หากรู้ไปถึงความหมายความสำคัญของวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่เป็เจ้าของโบราณวัตถุเหล่านั้นไม่ พืพิธิภณท์ท้องถื่นและความเป็นท้องถื่นไม่ใช่ขององค์กร ของหน่วยงานรัฐหรือของคนอื่นๆจากภายนอก สิ่งที่น่ามาจัดแสดงก็คือ เนื้อหาที่เป็นชีวิตวัฒนธรรมของคนในท้องถื่นและเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วคนท้องถื่นก็เป็เจ้าของ มีเจ้าหน้าที่ดูแลกันเองรวมทั้งการอธิบายและนำชมการจัดพืพิธิภณท์ท้องถื่นอาจวิเคราะห์ได้เป็ 2 อย่าง ดังนี้

เป็การจัดโดยคนจากภายนอกที่มีความรู้เรื่องการจัดพืพิธิภณท์ คำว่า “ท้องถื่น” หมายถึงพื้นที่ (Space) ไม่ใช่คนผู้รับผิดชอบ เช่น จากหน่วยงานราชการ ก็จะไปรวบรวมโบราณวัตถุทั้งทางด้านโบราณคดี และชาติพันธุ์ ภายในพื้นที่ของท้องถื่นมาตั้งแสดง ผู้จัดนอกตั้งสิ่งของในการแสดงแล้ว ยังกำหนดเนื้อหาที่คนได้ตีความจากบรรดาวัตถุเหล่านั้นโดยไม่เชื่อมถึงสภาพและความเป็นไปของสังคมวัฒนธรรมท้องถื่นแม้แต่เน้อย

เป็การดำเนินการโดยคนในท้องถื่นเอง อย่างเช่นพืพิธิภณท์ตามวัด อันเนื่องมาจากพระภิกษุสงฆ์รวบรวมสิ่งของไว้ แล้วอาศัยลูกศิษย์ลูกหาจัดการสร้างอาคารพืพิธิภณท์ขึ้น นำสิ่งของที่สะสมไว้มาจัดแสดง พืพิธิภณท์แบบนี้เป็เพียงแต่นำวัตถุที่เก็บไว้มาตั้งแสดงเท่านั้น หาได้พยายามสื่อเจ้าของความหมายและเนื้อหาของสังคมวัฒนธรรมแต่อย่างใดไม่เหมือนหลาย ๆ แห่งในชั้นแรก ก็ดูน่าสนใจแต่ความเป็นภาพสถิติจึงทำให้ดูบ่อย ๆ ก็บ่ และเมื่อไม่มีการเปลี่ยนแปลงในไม่ช้าก็ปล่อยไปตามยถากรรม ซึ่งถ้าหากถูกปล่อยปะละเลยแล้วพืพิธิภณท์เหล่านั้นก็มีสภาพเป็โกดังเก็บของไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, ม.ป.ป.)

เพราะฉะนั้น การจะจัดตั้งพืพิธิภณท์ท้องถื่นนั้น สิ่งที่จะนำมาจัดแสดงหาใช้รูปแบบอาคารพืพิธิภณท์และบรรดาโบราณวัตถุแต่เพียงอย่างเดียวไม่ หากจะต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาในด้านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่หรือท้องถื่นเดียวกัน เรื่องราวประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตของผู้คนในท้องถื่นจะเป็สิ่งกำหนดว่าจะเอาโบราณวัตถุประเภทใดมาจัดแสดง อาจแสดงจากภาพถ่ายหุ่นจำลอง ภาพเขียน หรืออื่น ๆ เอกลักษณะของท้องถื่นจะนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม

“ท้องถื่น” ในที่นี้หมายถึงพื้นที่ในลักษณะภูมิประเทศหนึ่งที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมกับการการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ พื้นที่ดังกล่าวมีความกว้างขวางพอที่จะทำให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็ชุมชน (Community) มีพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ที่ไม่เป็ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่ก็เป็นสิ่งที่ชุมชนในท้องถื่นเดียวกันร่วมกันดูแลและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ท้องถื่นแต่ละท้องถื่นจะมีขนาดและความซับซ้อนทางสังคมและวัฒนธรรมไม่เท่ากัน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545) นอกจากนี้แล้ว ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545) ยังได้อธิบายอีกว่า

ดังนั้นในการดำเนินการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จึงยึดความต้องการจากภายในมาก่อน และที่จะได้มาซึ่งเนื้อหาในเรื่องที่จะจัดแสดงนั้นนับเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เมื่อได้เนื้อหามาแล้วจึงนำมาหารือ กำหนดเป็นหัวข้อที่จะแสดงว่ามีเรื่องอะไรบ้าง และแต่ละเรื่องนั้นสื่อด้วยวัตถุทางวัฒนธรรมหรือศิลปวัตถุอะไรบ้าง เนื้อหาในเรื่องประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โบราณสถานวัตถุ ศิลปวัตถุ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เน้นการแสดงโดยใช้เนื้อหาทางวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดนั้นจะมีลักษณะยั่งยืน เพราะเนื้อหาคือสิ่งที่ปลูกจิตสำนึกคนให้ตื่น ให้ภาคภูมิใจในตัวเองและท้องถิ่นตลอดเวลา ทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง หากเป็นของสำรวมของคนในชุมชนทุกรุ่นทุกสมัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545)

2.3 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น ในขณะนี้เป็นที่ที่ทั้งบุคคลภายในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นใดข้างหนึ่งไม่อาจทำได้ตามลำพังหากต้องร่วมมือ การริเริ่มจากความต้องการเกิดจากภายในชุมชนหนึ่งของท้องถิ่นก่อนในท้องถิ่นที่มีความคิดริเริ่มและมีศักยภาพในการจัดพิพิธภัณฑ์ เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดพิพิธภัณฑ์ขึ้นแล้ว พิพิธภัณฑ์นั้นจะเป็นของชุมชนเท่านั้น เพราะการดูแลรักษาตลอดจนค่าใช้จ่ายต่างจะเป็นเรื่องของชุมชน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545)

เนื้อหาที่จะแสดงการเป็นเรื่องของชุมชนที่เป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์เท่านั้น เพราะฉะนั้นเพื่อเข้าใจในเนื้อหาของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในการดำเนินการเก็บข้อมูลจึงต้องออกไปสำรวจศึกษาตามชุมชน และตามความเป็นจริงผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องแนวคิด ทฤษฎี และวิธีการตลอดจนเทคนิคในการจัดพิพิธภัณฑ์นั้นไม่ใช่คนจากภายใน หากเป็นคนภายนอกที่เป็นนักวิชาการ การวางแผน การกำหนดวิธีการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล จึงเป็นเรื่องของคนจากภายนอก ซึ่งควรมีขั้นตอนในการศึกษาดังต่อไปนี้

- 1) เริ่มต้นด้วยการประชุมกลุ่มทำงาน ที่ประกอบด้วยบุคคลภายในและภายนอก เพื่อให้รู้จักบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคนแต่ละฝ่าย เพื่อให้เข้าใจแนวคิด วิธีการ รวมทั้งภาพรวมของท้องถิ่นร่วมกัน โดยเฉพาะการเข้าใจภาพรวมของท้องถิ่น จำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือที่สร้างความสะดวกรวมทั้งการตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวของชุมชนในท้องถิ่น การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม เมื่อเห็นภาพรวมร่วมกันจนเป็นที่เข้าใจแล้ว

- 2) กำหนดกรอบและเนื้อหาที่จะต้องศึกษาและรวบรวมเข้ามาทำการวิเคราะห์กำหนดหัวข้อในการจัดแสดง ซึ่งประกอบด้วย พื้นที่ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมว่ามาอย่างไร กลุ่มคนในท้องถิ่นว่ามาจากไหน และมีวิถีที่จัดเป็นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างไรเป็นการเก็บข้อมูล ทั้งด้านเอกสารและการสำรวจค้นคว้าหลักฐานทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยพยายามให้ทราบว่าท้องถิ่นนี้มีกล่าวถึงในเอกสารทั้งโบราณและปัจจุบันอย่างไรบ้าง

3) มีสำรวจหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาวิเคราะห์ให้เห็นว่า ในท้องถิ่นนี้มีร่องรอยให้เห็นการมีคนเข้ามาอยู่อาศัยแต่โบราณ ก่อนที่จะเกิดชุมชนในปัจจุบันอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะหลักฐานทางโบราณคดีเป็นสิ่งที่มีความหมายมาก เพราะเป็นสิ่งที่เป็หลักฐานทางความคิดที่มีความแน่นอนกว่าหลักฐานเอกสาร การศึกษาในข้อนี้อาจใช้วิธีการทางโบราณคดีได้และนำหลักฐานมาวิเคราะห์ ตีความ เป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ผลของการศึกษาในขั้นนี้ นอกจากจะรู้ว่าเคยมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่เมื่อใดแล้ว ยังทำให้ทราบได้ว่าสมัยโบราณของท้องถิ่น มีการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง และเห็นได้จากอะไร

4) การออกแบบและการผลิต คือ สิ่งที่จะวัดศักยภาพและพลังของชุมชน ว่ามีความพร้อมเพียงและมั่นคงแค่ไหน เพราะเป็นเรื่องค่าใช้จ่ายในส่วนที่ชุมชนจะต้องรับผิดชอบ ต่างกับสองขั้นตอนแรกที่เกี่ยวข้องกับการทำทะเบียนและการวิจัยศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมร่วมกับการกำหนดหัวข้อ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางมูลนิธิหรือองค์กรต่าง ๆ จากภายนอกช่วยเหลือได้ในรูปแบบของการช่วยเหลือได้ในรูปแบบของการช่วยเหลือทางวิชาการ แต่ในขั้นตอนหลัง ถ้าหากชุมชนไม่พร้อมเพียง ไม่มีสำนึกร่วมทำไม่ได้ คือทั้งคนรวยและคนจนต้องร่วมมือกันตามกำลังทุนทรัพย์หรือแรงงาน และถ้าหากเกิดขึ้นจากการระดมทุนจากภายในด้วยแล้ว ก็นับได้ว่าเป็นผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในการปลุกสำนึกของชุมชน มักรวมกันหาทางออกด้วยการจัดงานรื่นเริงหรือพิธีกรรมของชุมชน เช่น ทอดกฐิน ผ้าป่า งานสงกรานต์ เป็นต้น แต่ผู้ที่เป็นหัวหอกที่ดีในการหาทุนเห็นจะได้แก่ วัดและสงฆ์และเจ้าอาวาส ดูจะมีบทบาทมากที่สุด เพราะมักจะมีทางที่ได้ทุนจากภายนอกเข้ามา (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร (องค์การมหาชน), 2545)

ความมั่นคงของพิธีกรรมท้องถิ่นนั้น ถ้าหากตั้งอยู่ที่วัด วัดดูแลและมีชาวบ้านมาช่วยในด้านแรง ทำความสะอาด รวมทั้งทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้แล้ว ดูจะมั่นคงกว่าพิธีกรรมที่อยู่นอกวัดและชาวบ้านดูแลกันเอง ยิ่งไปกว่านั้น ในตัววัดเองก็มีฐานะเป็นพิธีกรรมตามธรรมชาติ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างทั้งอาคารสถานที่และวัตถุล้วนเป็นของส่วนกลางของชุมชนที่ชุมชนสร้างขึ้นหรือสะสมไว้ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและศิลปกรรมที่แสดงฐานะและความมีหน้ามีตาของชุมชน

พิธีกรรมท้องถิ่น คือ คลังทางภูมิปัญญาของสังคมที่ผู้คนในท้องถิ่นจะต้องรับรู้และเรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีพและปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างสมดุล ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ การจัดพิธีกรรมท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่มาร่วมจากภายนอก คือ ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง เพราะการจัดพิธีกรรมตามแนวคิดดังกล่าวนี้ไม่ใช่เรื่องของการเอาสิ่งที่เป็นโบราณวัตถุมาตั้งแสดงแต่เป็นเรื่องที่จะต้องเอาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นมาจัดแสดง จึงเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาร่วมกัน ฟังฟังซึ่งกันและกันระหว่างคนนอกและคนใน คนนอก คือ ผู้ที่มีความรู้ มีวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูล และตีความให้เป็นองค์ความรู้ในขณะที่คนใน คือ เจ้าของข้อมูล เพราะไม่มีใครรู้เรื่องราว ทั้งในอดีตและปัจจุบันของ

วัฒนธรรมและสังคมท้องถิ่นได้ดีกว่าพวกตน เมื่อให้ข้อมูลกับคนนอกมาจัดเป็นเรื่องราวแล้ว ก็ยังต้องทำหน้าที่ในการประเมินว่าถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมท้องถิ่นหรือเปล่า ก่อนที่จะรับรองร่วมกันว่าสิ่งที่จัดทำขึ้นนั้น คือ องค์ความรู้ จากนั้นก็จะได้อาเรื่องราวและความรู้เหล่านั้น มากำหนดเป็นหัวข้อในการแสดงเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเป็นความร่วมมือในการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างคนในและคนนอกนั่นเอง

พิพิธภัณฑ์ได้สร้างพื้นที่สำหรับชุมชนในการรวมตัวและแบ่งปันประสบการณ์และความทรงจำร่วมกัน “พื้นที่สาธารณะของการปฏิสัมพันธ์” “สถานที่” ของผู้คนที่ตอบสนองต่อชุมชนให้ก่อเกิดเป็นเรื่องราวและสายใยของตัวมันเอง พื้นที่ต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์จะมีข้อถกเถียงและข้อโต้แย้ง อันถือเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลับสะท้อนอดีตของคนในชุมชนได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ของ “การเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน” พิพิธภัณฑ์ชุมชนกลายเป็นสัญลักษณ์อ้างอิงประสบการณ์ของการย้ายพื้นที่ในบริเวณอื่น ๆ

การจะทำความเข้าใจพิพิธภัณฑ์ชุมชนจะต้องมองเป็นขั้นตอนการทำงานอยู่ภายใต้การทำงานร่วมกับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการ พิพิธภัณฑ์ได้รวบรวมเอาพลังความคิดและพลังกำลังของผู้คนที่หลากหลายด้าน นักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ชาวชุมชนบางคนที่มีมองตนเองเป็น “ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ” และกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์จะทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง การแลกเปลี่ยนและส่งผ่านความรู้และการแสดงออกทางวัฒนธรรมทางปัญญาจากคนในชุมชนที่หลากหลายความคิดได้ฝังลึกอยู่ในหัวใจของปฏิบัติการพิพิธภัณฑ์ชุมชนและการวิพากษ์วิจารณ์ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ (ศุภย์มานุษยวิทยา สิริธร (องค์การมหาชน), 2545)

ฉะนั้น พิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็น “พิพิธภัณฑ์ของกระบวนการ” นั้นหมายถึง พื้นที่ที่จะต้องการความสร้างสรรค์และการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นด้วยการบันทึก โต๊ะโต้แย้ง และตรวจสอบในหลากหลายรูปแบบ ผลลัพธ์คือ สารของพิพิธภัณฑ์ที่มาจากการจัดการอย่างเป็นขั้นตอน ความเป็นศูนย์กลางของพิพิธภัณฑ์อยู่ที่การรวบรวมความรู้ และแสดงออกผ่านการออกแบบนิทรรศการ การบันทึกและจัดเก็บเรื่องเล่า รวมถึงภาพถ่ายอย่างเป็นระบบ อนึ่งการทำงานทั้งหมดนี้มาจากชาวบ้านที่อยู่อาศัยในชุมชนจะมีความเชี่ยวชาญของพิพิธภัณฑ์เพิ่มพูนขึ้น ด้วยการใช้ความรู้เชิงวิชาการเข้าไปกับสถานการณ์ของการทำงาน

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นผูกพันตนเอง สร้างความภาคภูมิใจในตนเองและมรดกวัฒนธรรมที่สืบทอดจากคนรุ่นก่อน การที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสักแห่งหนึ่งสามารถก่อตั้งสำเร็จจนเปิดให้ชมได้เป็นผลมาจากความร่วมมือและแรงสนับสนุนที่คนรอบข้างและชุมชน พิพิธภัณฑ์จึงเป็นที่ประชุมกันและเป็นกำลังจากคนในชุมชนที่ระดมกันมาด้วยความศรัทธาที่มีต่อดัชนีบุคคล ด้วยคุณค่าบางอย่างที่ยึดถือร่วมกัน เช่น เป็นงานของวัด เป็นการทำบุญ ผนวกเข้ากับกำลังและทรัพยากรที่มาจากคนภายนอกชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน ความสำเร็จในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์จึงอยู่ที่แรงสนับสนุนทางสังคม ทำอย่างไร

ให้พิพิธภัณฑสถานกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำอย่างไรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพิพิธภัณฑสถานหรือรู้สึกเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑสถานร่วมกัน

2.4 แนวทางการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ

การรักษามรดกทางวัฒนธรรมโดยการสร้างความทรงจำและประวัติศาสตร์นั้น สามารถสร้างพื้นที่ สร้างความทรงจำ ประสบการณ์และเรื่องเล่าจากท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดสู่สาธารณชน ไม่ว่าจะเป็นการบอกเล่าสู่กันฟังระหว่างพ่อแม่ไปยังลูกหลาน หรือในระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างคนภายในกับคนภายนอกชุมชน (มานพ แก้วหยก, 2545) ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เพราะการบอกเล่าจะเป็นสะพานเชื่อมความคิดและการดำเนินชีวิตระหว่างบุคคลหรือหมู่คนที่มีประสบการณ์และความรู้ที่แตกต่างกัน และเมื่อผู้คนได้มีโอกาสฟังกันมากขึ้น การบอกเล่านั้นอาจนำไปสู่ความเข้าใจกันได้อีกวาระหนึ่ง “พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น” เป็นเครื่องมือที่ท้องถิ่นหรือชุมชนสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดประสบการณ์ของท้องถิ่น พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเกิดขึ้นในระดับหมู่บ้าน วัด โรงเรียน เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ที่ดูแลพิพิธภัณฑสถานขนาดเล็กแต่ละคนก็ให้ความหมาย และมีวิธีทำงานที่แตกต่างตามความถนัดและความสนใจของตนเอง แม้นักวิชาการจะพยายามบอกว่า “การจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นคือกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่มาร่วมจากภายนอกกับผู้ที่อยู่ภายในไม่ใช่เรื่องของการเอาสิ่งที่เป็นโบราณวัตถุมาตั้งแสดง หรือเพียรพยายามหาสิ่งของที่เก่าแก่มีราคาแพงมาแสดงอย่างที่พิพิธภัณฑสถานที่แสดงศิลปวัตถุทำกัน หากเป็นเรื่องที่จะต้องเอาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นมาจัดแสดง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, ม.ป.ป.)

ศรีศักร วัลลิโภดม (ม.ป.ป.) ยังได้อธิบายอีกว่าพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจะสร้างขึ้นสำหรับเป็นสถานที่นำเสนอเอกลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะของชุมชน แต่เมื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงกระบวนการทำงานอย่างแท้จริง พิพิธภัณฑสถานเกิดจากความต้องการของผู้ริเริ่มในการเก็บสะสมข้าวของด้วยเหตุผลต่าง ๆ แต่ไม่ว่าพิพิธภัณฑสถานแบบชาวบ้านจะเกิดขึ้นด้วยเหตุผลใด พิพิธภัณฑสถานก็เกิดขึ้นจากความรัก ความศรัทธา และความภาคภูมิใจในชุมชน “อยากให้คนรุ่นลูกรุ่นหลาน อย่าได้ดูถูกสติปัญญาของคนเฒ่าคนแก่ที่เขามีชีวิตอยู่ต่อกันมาได้ด้วยภูมิปัญญาของเขา” เช่นเดียวกับที่ มานพ แก้วหยก (2545) ปราชญ์ชุมชนศาลาแดงเริ่มแรกต้องการให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นมา เลยมองหาสิ่งที่เขาหวงแหน มีความภาคภูมิใจเลยยก “วิถีชีวิตชาวมอญ” และ “เรือ” ขึ้นมา การจัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของชาวบ้าน จึงไม่ได้เริ่มจากการวางแผนและกระบวนการอย่างเป็นลำดับขั้น ไม่ได้มีนักวิชาการที่จะเข้ามาร่วมแบ่งปันวิธีการทำงานวิจัยที่จะให้สืบทอดสิ่งที่ตั้งมาในท้องถิ่นตามทัศนะของเขา มานพ แก้วหยก (2545) กล่าวถึงการก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานว่า “ปีที่แล้ว เราทำผ้าป่ากัน ได้เงินมาเราก็เอามาทำฐานราก ทำตอม่อ เงินได้มาแค่ไหนเราก็ทำแค่นั้นละครับ ปีที่แล้วก็ได้เสามา ค่อย ๆ ทำกันไป ปีนี้ทอดผ้าป่าได้เท่าไรก็จะมาลงทำต่อ”

นอกจากนี้แล้ว มานพ แก้วหยก (2545) ยังได้อธิบายอีกว่า การจัดทำพิพิธภัณฑสถาน ทำโดยไม่มีหน่วยงานไหนสนับสนุน มีงบประมาณบางส่วนจากคนบริจาคให้โดยการทอดผ้าป่า เพื่อจะเอาเงินรายได้มาจัดทำพิพิธภัณฑสถาน พอไม่มีเงินก็หยุด พอมีเงินก็เดินหน้าต่อไป แต่ลักษณะที่อยู่ร่วมกันของพิพิธภัณฑสถานไม่ว่าจะสร้างขึ้นมาก็เพื่อเชิดชูเอกลักษณ์ของกลุ่มคน หรือความเสียสละตัวของพิพิธภัณฑสถานที่สร้างขึ้น ก็ได้นำเอาสิ่งที่เป็นความรู้ “วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ให้อยู่เคียงคู่ไปกับวัตถุสิ่งของที่เห็น ที่หยิบฉวยได้ ทำให้เป็นรูปธรรม มีวัตถุอยู่ พอเห็นของแล้วก็นึกถึงอดีต ความเป็นเครื่องใช้ที่ฝังลึกในชุมชน พิพิธภัณฑสถานเป็นสื่อเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกันโดยการสืบสานทางวัฒนธรรมในรูปแบบหนึ่ง

ปาริชาติ เบญจวรรณ และศุภกาญจน์ ผลกล้า (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาแนวทางการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ และได้กำหนดแนวทางดังกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) บทบาทสำคัญในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญ

ชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาประเพณี และวัฒนธรรมที่ควรมีการดำรงให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงตัวตนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทยเชื้อสายมอญชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ คนรุ่นหลังในชุมชนไม่เห็นคุณค่าของการธำรงรักษาและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งยังไม่ทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมาและขาดความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง ส่งผลกระทบให้มรดกทางวัฒนธรรมของชนชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือกำลังค่อย ๆ สูญหายไป

ชาวบ้านในชุมชนจึงได้มีแนวคิดที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนไว้โดยการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานรวบรวมเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งได้มีการรวบรวมโบราณวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันและที่ใช้ในการประกอบอาชีพของชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือตั้งแต่อดีตโดยเน้นเรื่องราวของเรือที่เป็นพาหนะหลักในการประกอบอาชีพค้าขายของชาวไทยเชื้อสายมอญในอดีตเป็นจุดสำคัญในพิพิธภัณฑสถาน

2) การไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุน

ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานดังกล่าว นายมานพ แก้วหยกซึ่งเป็นบุคคลากรหลักในการดำเนินโครงการได้ทำเรื่องเพื่อขอความร่วมมือในการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐในองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงรากน้อย แต่การจัดทำโครงการดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากไม่ได้รับการอนุมัติงบประมาณจากหน่วยงานของภาครัฐ เพราะโครงการดังกล่าวไม่ได้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาชุมชนประกอบกับต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน

3) ชาวบ้านในชุมชนยังขาดความรู้ความสามารถในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน จึงทำให้การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานดังกล่าวของชาวบ้านในชุมชนต้องหยุดชะงักลง จึงทำให้ในปัจจุบันมรดกทาง

วัฒนธรรมของชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือยังคงประสบปัญหาไร้ซึ่งแนวทางที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมซึ่งสามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้จริง วัฒนธรรมเฉพาะทางชาติพันธุ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือจึงเริ่มสูญหายไปอันเนื่องมาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งสาเหตุจากการละเลยไม่เห็นคุณค่าความสำคัญในมรดกทางวัฒนธรรมของลูกหลานมอญรุ่นหลังเอง

การที่คนทั่วไปและผู้อาวุโสในชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายมอญได้ตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญในการธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ของตน โดยใช้การจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน ถือเป็นแนวความคิดที่จะสามารถอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชุมชนไว้ได้เป็นอย่างดี แต่ที่ผ่านมานั้นแนวคิดดังกล่าวกลับไม่ประสบผลสำเร็จในทางปฏิบัติ เนื่องจากไม่ได้รับการยอมรับ รวมทั้งการไม่เห็นคุณค่าความสำคัญจากลูกหลานมอญรุ่นหลังและหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (ปาริชาติ เบญจวรรณ และศุภกาญจน์ ผลกล้า, ม.ป.ป.)

แนวทางในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนจึงจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้ากระบวนการออกแบบโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบเป็นหลัก พิพิธภัณฑ์มอญวัดศาลาแดงเหนือจำเป็นต้องเริ่มจากการค้นหาค้นคว้าภาพหรือความสามารถที่แท้จริงของชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในตนเอง และสามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุดโดยอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่แสดงถึงตัวตนที่แท้จริงของชาวไทยเชื้อสายมอญ ซึ่งแนวทางการศึกษาค้นคว้ากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบของชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือต้องสามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้จริง คือ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชน ซึ่งถือเป็นแนวทางหนึ่งในอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้ เนื่องจากประสบปัญหาขาดแคลนงบประมาณและขาดความรู้เทคนิคการออกแบบที่จะใช้ในการดำเนินการ ดังนั้น คนในชุมชนสามารถร่วมมือร่วมใจกันทำขึ้นมาเองได้และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ปาริชาติ เบญจวรรณ และศุภกาญจน์ ผลกล้า (ม.ป.ป.) ได้นำเสนอ แนวทางในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ของชุมชน มีทั้งแนวทางในลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมดังนี้

แนวทางที่เป็นรูปธรรม คือ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน การจัดแสดงโชว์ การจัดนิทรรศการ ซึ่งแนวทางที่สามารถนำมาดำเนินการได้โดยใช้ศักยภาพของคนในชุมชนเองคือ การมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ของชุมชนขึ้นมา เพื่อรวบรวมเอาเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายมอญที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งได้มีการรวบรวมโบราณวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพของชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือ โดยเน้นเรื่องราวของเรือที่เป็นพาหนะหลักในการประกอบอาชีพค้าขายของชาวไทยเชื้อสายมอญในอดีต

เป็นจุดสำคัญในพิธีภณณ์นั้น ถือเป็นการเผยแพร่เรื่องราวดังกล่าวให้กับลูกหลานมอญร่วมทั้งบุคคลภายนอกชุมชนได้รู้ถึงเรื่องราวของชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ

แนวทางที่เป็นนามธรรม คือ ปลุกฝังโดยการเล่าประวัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง ใช้วิธีการผ่านความเชื่อทางพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติสืบทอด ใช้การส่งเสริมผลักดันให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นการมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการออกแบบ เน้นให้ชาวบ้านให้มีส่วนร่วม (ปาริชาติ เบญจวรรณ และศุภกาญจน์ ผลกล้า, ม.ป.ป.)

โดยตัวพิธีภณณ์เองจะช่วยในการส่งเสริมให้รักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ ส่วนบุคคลที่มีส่วนสำคัญที่สุดในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม คือ กลุ่มชาวบ้าน ผู้เฒ่า ผู้แก่ และพระสงฆ์ในชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ ซึ่งเป็นการสนทนาและสะท้อนกลับไปกลับมาระหว่างความรู้ท้องถิ่นของชาวชุมชนกับความเข้าใจของคนนอก เพื่อพัฒนาออกมาเป็นการจัดแสดงนิทรรศการ ซึ่งทำให้เห็นว่าการสร้างนิทรรศการมีกระบวนการเลือกสรรกลั่นกรอง ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานต่าง ๆ การออกแบบพิธีภณณ์จะมีขั้นตอนทางเทคนิคหลายอย่างที่ต้องอาศัยแลกเปลี่ยนความรู้กับสถาปนิกนักออกแบบซึ่งในขั้นตอนดังกล่าวนักออกแบบจะมีส่วนช่วยให้การดำเนินงานเป็นจริงได้ อย่างไรก็ตามทางคณาจารย์และนักศึกษายังมุ่งหวังเพิ่มเติมไปอีกว่ากระบวนการออกแบบนี้จะช่วยกระตุ้นให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ที่อาจจะยังไม่เข้าใจถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกท้องถิ่นที่มีอยู่ ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการออกแบบด้วย จึงวางบทบาทของตนเองไว้ที่การอำนวยความสะดวกให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนขึ้น ด้วยเชื่อว่าการนำคนในชุมชนเข้ามาร่วมในโครงการและให้ทุกคนได้นำเสนอความคิดเห็น จะเพิ่มความรู้สึกว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนได้อันจะนำมาซึ่งความหวงแหนวัฒนธรรมชุมชนต่อไป วิธีการสร้างความมีส่วนร่วมต่าง ๆ จึงถูกนำมาทดลองใช้ในโครงการ โดยพยายามให้การมีส่วนร่วมนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้นำเสนอความต้องการของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่ข้อจำกัดของทั้งสองฝ่ายจะเอื้อให้ได้ (ฤทธิรงค์ จุฑาพถุฒิกร และวิรัตน์ รัตตากร, 2556)

การจะทำให้พิธีภณณ์เป็นของชุมชน เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชุมชนในทุกวิถีทางที่พอจะทำได้ไม่ว่าจะเป็นการเล่นชวนโน้มน้าวคนในชุมชนให้มาร่วมกันปรับปรุงพิธีภณณ์ จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวงจรชีวิตหรือฤดูกาลของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเข้ามาให้ความสัมพันธ์กับพิธีภณณ์ทำให้ชุมชนรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของพิธีภณณ์ด้วยการหาเรื่องมาเล่าหรือจัดแสดงเรื่องราวที่เกี่ยวกับชีวิตคนในชุมชนหรือบุคคลที่มีความผูกพันกับคนในชุมชน

บทเรียนที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้จากการเข้าไปในชุมชนคือ เงื่อนไขที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการให้พิธีภณณ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนขึ้นอยู่กับความเข้าใจที่ผู้ปฏิบัติงานและผู้ออกแบบเข้าใจต่อภูมิหลังบริบทและชีวิตประจำวันของชาวบ้านและคนในชุมชน

ความสัมพันธ์หรือความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนหากมีความเข้าใจแล้วทำให้พิธีกรรมชุมชนเกิดขึ้นและยั่งยืนต่อไปได้

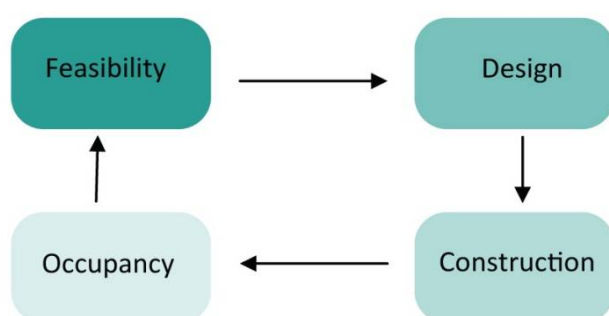
กลุ่มที่ 2 บทบาทของสถาปนิกกับแนวคิดกระบวนการออกแบบ, กรอบแนวความคิดการมีส่วนร่วม, ระดับของการมีส่วนร่วม, รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการออกแบบและการมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ, แนวคิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบและการมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ, ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกระบวนการ

2.5 บทบาทของสถาปนิกกับแนวคิดกระบวนการออกแบบ

นอกจากนักอนุรักษ์ของชุมชนแล้ว สถาปนิกหรือนักออกแบบก็เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทในการทำงานพิธีกรรม

วิลลิสท์ ทรยางกูร (2528) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า สถาปนิกก็มีความคิดรวบยอดก่อน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม หน้าที่ของสถาปนิกและวิศวกรในกระบวนการออกแบบ คือ การแปรเปลี่ยนความต้องการและความปรารถนาของลูกค้าที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนเป็นคำตอบของการออกแบบซึ่งสามารถทำความเข้าใจได้ ขั้นตอนของการออกแบบจนการก่อสร้างแล้วเสร็จ สามารถกำหนดเป็นวงจรต่อเนื่องของโครงการออกแบบได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1: วงจรต่อเนื่องของโครงการออกแบบ

ที่มา: วิลลิสท์ ทรยางกูร. (2528). การจัดทำรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิลลิสท์ ทรยางกูร (2528) ได้ให้รายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ดังนี้คือ

1) ขั้นตอนการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ (Feasibility Phase) เป็นขั้นตอนเริ่มแรกของวงจร คือ การตรวจสอบและกำหนดความประสงค์ ของเจ้าของอาคารและผู้อาศัย และความ

สัมฤทธิ์ผลของประโยชน์ใช้สอยอาคารเป็นการเสนอการวางแผนโครงการที่ทำให้มีการดำเนินการให้บรรลุผลสูงสุด ทั้งขบวนการออกแบบขบวนการก่อสร้างและขบวนการอยู่อาศัยหรือครอบครองและดูแลรักษา รวมถึงขบวนการอะไรที่ต้องทำ จะทำอย่างไร เสร็จสิ้นเมื่อไหร่และใครเป็นผู้รับผิดชอบในการกระทำ

2) ขั้นตอนออกแบบ (Design Phase) การออกแบบโครงการ สืบเนื่องมาจากผลสรุปของการกำหนดข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนแรกของการศึกษาโครงการ ผลที่มุ่งหวังในขั้นตอนการออกแบบนี้ คือแบบละเอียดต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวัสดุ การก่อสร้างอาคารและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยรอบ แบบแสดงการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยต่าง ๆ รูปร่างลักษณะอาคารโครงสร้าง และงานระบบที่ประกอบอาคารต่าง ๆ การออกแบบเป็นการเปลี่ยนเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการที่กำหนดไว้ในขั้นตอนแรก ให้เป็นแนวทาง หรือแบบจำลองที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ที่จะดำเนินการก่อสร้างได้ต่อไปและทราบงบประมาณค่าใช้จ่ายของโครงการได้ล่วงหน้าโดยประมาณ ขั้นตอนนี้ให้ข้อกำหนดและมาตรฐานของคุณภาพอาคารได้ระดับหนึ่ง

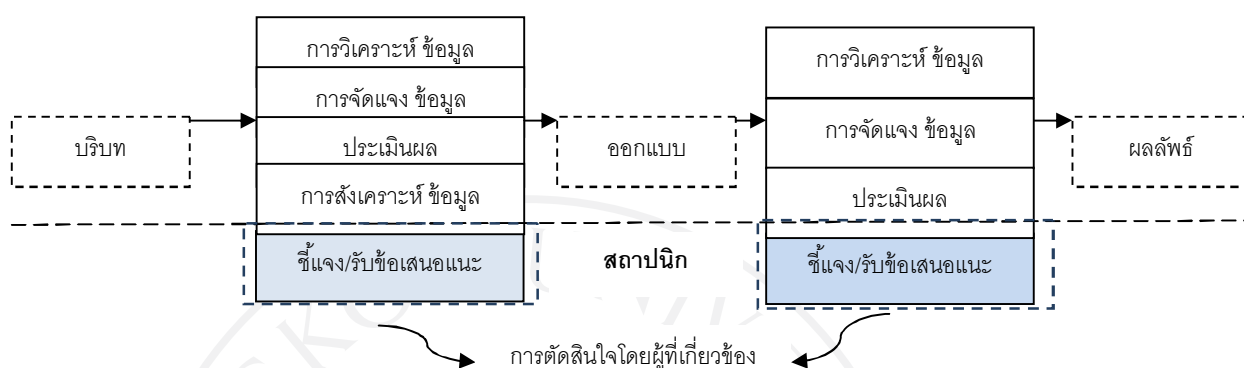
3) ขั้นตอนการก่อสร้าง (Construction Phase) เป็นขั้นตอนการแปรเปลี่ยนความคิดและแบบจำลองต่าง ๆ ให้เป็นรูปธรรมที่สมบูรณ์ เพื่อสามารถประเมินคุณภาพของโครงการได้อย่างครบถ้วนต่อไปในขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้าง แม้มีการวางแผนไว้แล้วล่วงหน้าแต่การเปลี่ยนแปลงปรับปรุง ทางเทคนิควิทยาการของการก่อสร้าง สามารถกระทำได้เมื่อประสบกับอุปสรรคในขณะทำการก่อสร้าง หรือปรับเปลี่ยนกรรมวิธีให้เกิดความเหมาะสมกับขีดความสามารถในการก่อสร้างของผู้รับเหมาการก่อสร้างที่อาจแตกต่างกัน หรือเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงในเวลาระหว่างการก่อสร้าง อีกทั้งยังเป็นขั้นตอนที่ผู้รับผิดชอบการก่อสร้างสามารถประเมินผลงานสำหรับการก่อสร้างในอนาคตได้

4) ขั้นตอนการใช้สอย (Occupancy Phase) เป็นขั้นตอนที่จะใช้ในการ เป็นลักษณะของงานค้นคว้าเพื่อปรับปรุงความรู้ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมในการออกแบบได้ต่อไปอีกทั้งเป็นการตรวจสอบผลดีผลเสียในแง่การดำเนินการ และจัดการที่เกี่ยวข้องกับการใช้สอยของอาคาร ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาอาคารการใช้หรือประหยัดพลังงานที่เกี่ยวข้องกับอาคาร ตลอดจนผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อมข้างเคียง รวมถึงการประเมินผลกำไรและขาดทุนในด้านธุรกิจของโครงการทั้งหมดด้วย (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2558)

การมีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบเพื่อออกแบบพิพิธภัณฑสถานแบ่งเป็นสองขั้นตอนขั้นแรกคือ ขั้นตอนการศึกษาความเป็นไปได้ของพิพิธภัณฑสถานต่อเนื่องไปถึงขั้นตอนการออกแบบ โดยจะศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตั้งแต่เริ่มการสำรวจพื้นที่ การจัดกระบวนการมีส่วนร่วมการกำหนดพื้นที่ใช้สอยใหม่ จนนำไปสู่การออกแบบและวางผังรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการก่อสร้างในอนาคตต่อไป

นอกจากนี้แล้ว วัฒนสิทธิ์ หรยางกูร (2558) ได้กำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบการมีส่วนร่วมที่แทรกในกระบวนการตัดสินใจในขั้นตอนการออกแบบ

ภาพที่ 2.2: รูปแบบกระบวนการตัดสินใจของผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการออกแบบทั่วไป

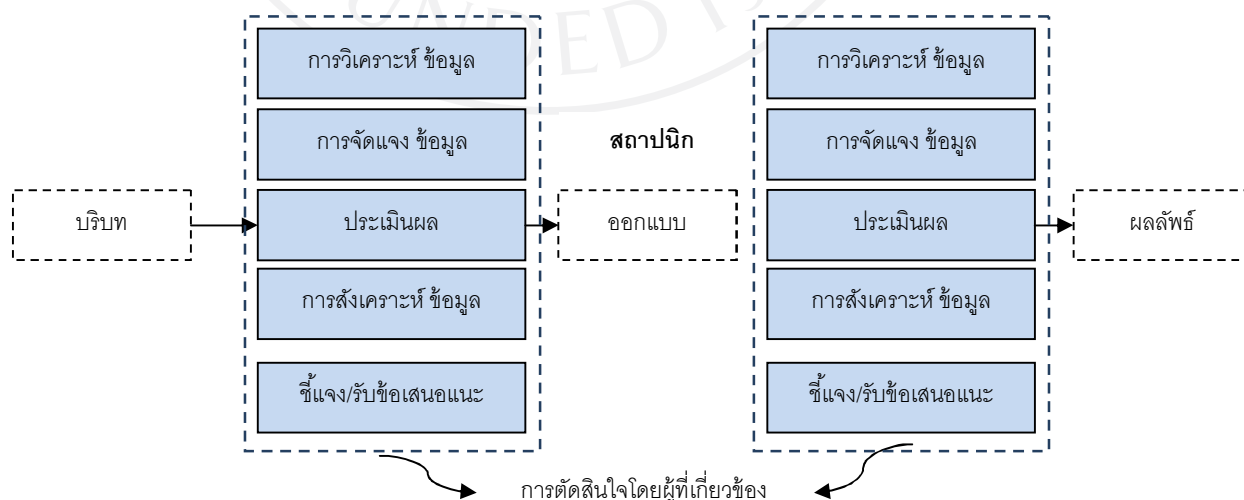

ที่มา: วัฒนสิทธิ์ หรยางกูร. (2528). *การจัดทำรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม*.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จากภาพ พบว่าขั้นตอนการตัดสินใจของสถาปนิกในขั้นตอนการออกแบบจะให้ความสำคัญตั้งแต่ขั้นการศึกษาบริบทไปจนถึงขั้นตอนการออกแบบ เพื่อจะได้ผลลัพธ์ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดแจงปรับปรุงข้อมูลที่เกิดขึ้น การประเมินผล จนไปถึงการสังเคราะห์ขั้นตอนการออกแบบ ขณะที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับทำหน้าที่แค่รับฟังและให้ข้อเสนอแนะในตอนท้ายของแต่ละขั้นตอนเท่านั้นเอง

ภาพที่ 2.3: รูปแบบกระบวนการการตัดสินใจการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการออกแบบ

ที่มา: วัฒนสิทธิ์ หรยางกูร. (2528). *การจัดทำรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม*.

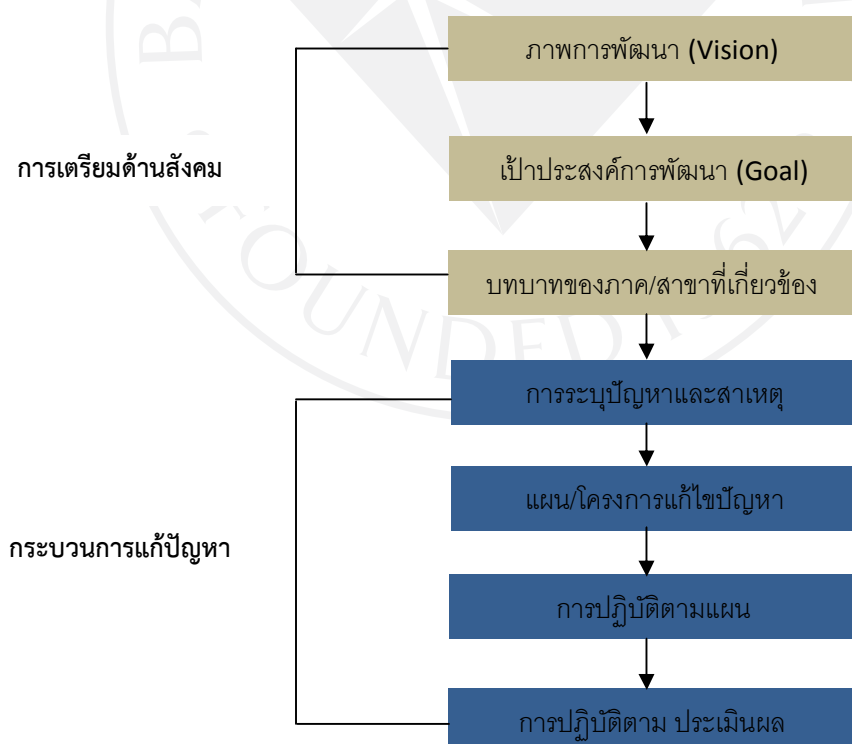
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จากภาพ การมีส่วนร่วมในการออกแบบเพื่อการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน สามารถขยายขอบเขตการตัดสินใจโดยเน้นกระบวนการที่ส่งเสริมให้กับชาวบ้านเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการทุกขั้นตอน การตัดสินใจตั้งแต่ขั้นตอนของการวิเคราะห์ การหาปัญหาาร่วมกัน จนนำมาสู่การสังเคราะห์ออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อไป

2.6 กรอบแนวคิดของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเริ่มด้วยการตกลงกำหนดปัญหาก่อนเป็นอันดับแรก หรือต้องมีภาพของการพัฒนา (Vision) ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขก่อนเป็นอันดับแรก ต่อมาคือ การกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ของการพัฒนา (Goal) ร่วมกันของทุกภาคทุกระดับ ต่อจากนั้นก็กำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละภาคที่เกี่ยวข้องในแต่ละระดับการพัฒนา สุดท้ายก็ต้องตกลงกำหนดกลวิธีแผนงานหรือโครงการพัฒนาในระดับชุมชน และตามด้วยการปฏิบัติตามแผนหรือโครงการ การติดตามประเมินผล เพื่อให้ทราบผลที่เกิดขึ้นและสุดท้ายการปรับปรุงโครงการตามลำดับดังภาพขั้นต่อไป

ภาพที่ 2.4: กรอบแนวความคิดระบบพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ที่มา: ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2553). การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาพื้นที่. สืบค้นจาก http://cyberclass.msu.ac.th/cyberclass/cyberclass-uploads/libs/html/45146/unit04_002.htm.

2.7 ระดับของการมีส่วนร่วม

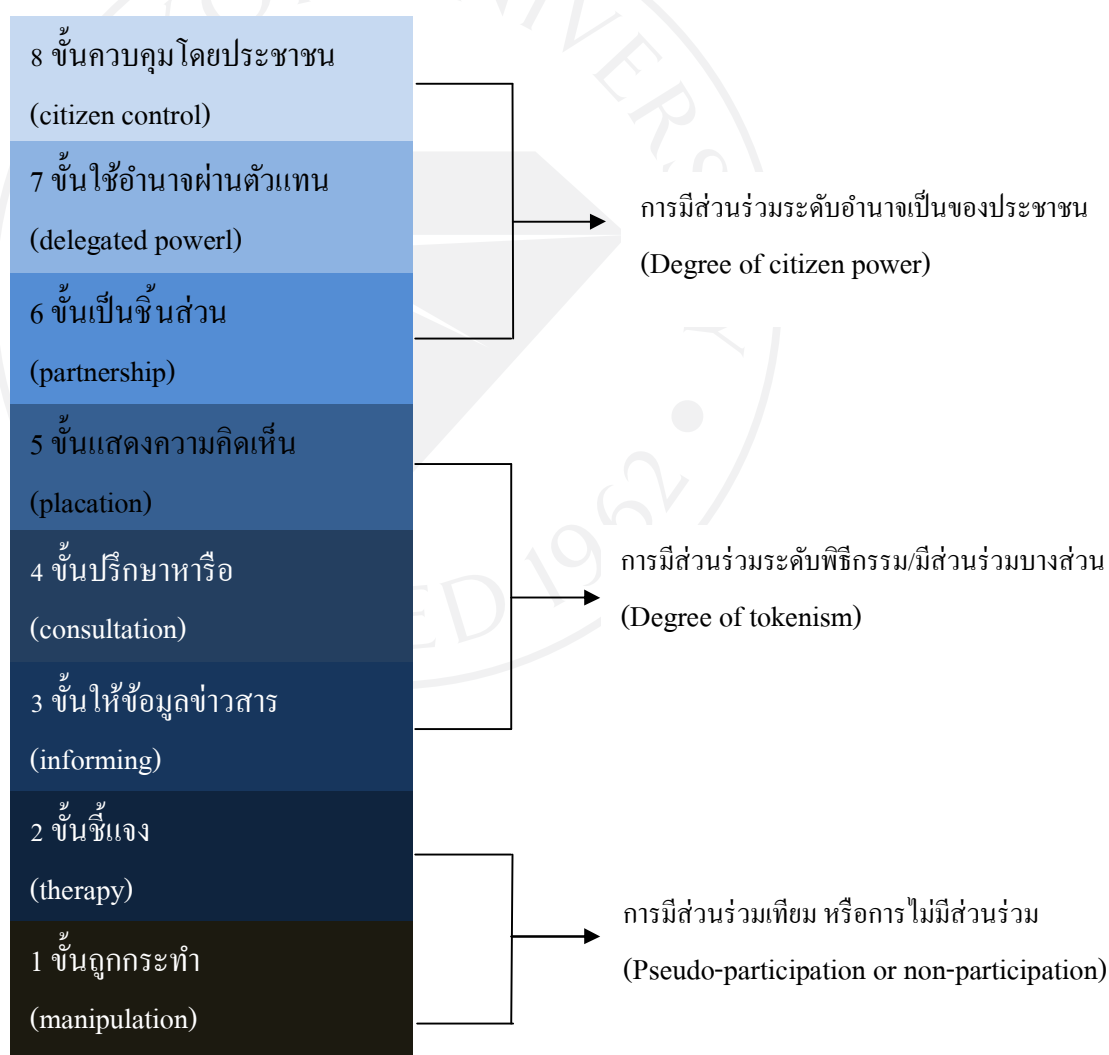
การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาโดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Active Participation) การมีส่วนร่วมในการออกแบบ ต้องเริ่มด้วยการตกลงกำหนดปัญหา ต่อมาคือการกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนา (Goal) แล้วจึงกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละส่วน และแผนการดำเนินงานแล้วจึงดำเนินการพัฒนาตามแผนและร่วมกันติดตามประเมินผลในที่สุด

จากการหาข้อมูลเรื่องการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมมีผู้ให้ทัศนะ ดังนี้

แนวคิดของอาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969)

เห็นว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นรูปของบันไดการมีส่วนร่วม (Participation Ladder)

ภาพที่ 2.5: บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของอาร์นสไตน์

ที่มา: ธีระพงษ์ แก้วหาญ. (2543). กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม.

ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.

นอกจากนี้แล้ว อีรพงษ์ แก้วหาญ (2543) ได้ให้รายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ดังนี้คือ

1) ขั้นถูกจัดกระทำและขั้นที่สอง

เรียกว่าการมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ชาวบ้านเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ ในกรณีนี้ จะมีกลุ่มบุคคลส่วนหนึ่งที่อยู่ในอำนาจเท่านั้นที่ทำหน้าที่ในการตัดสินใจ โดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหา วิธีการของการตัดสินใจหรือตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้มีอำนาจตัดสินใจนั้น ขั้นที่สองนี้สร้างขึ้นมาก็เพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสองขั้นนี้ไม่ใช่เป็นการกระทำให้ชาวบ้านเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือควบคุมโครงการได้ แต่จะช่วยให้ผู้มีอำนาจอยู่ ดำเนินการให้การศึกษาหรือการชี้แจงแก่ผู้ที่เข้ามาร่วมได้

2) บันไดขั้นที่สามถึงห้า

การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 ขั้นให้ข้อมูลข่าวสาร และขั้นที่ 4 ขั้นปรึกษาหารือกัน ความเห็นหรือข้อคิดของชาวบ้านได้รับการรับฟังจากผู้มีอำนาจมากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะแสดงได้ว่าความคิดเป็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ที่ระดับเหล่านี้จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพตามข้อเรียกร้องของผู้มีส่วนร่วมบางส่วนนี้ คือ ยอมให้คนไร้อำนาจให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

3) บันไดลำดับสูงขึ้น

เป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของชาวบ้าน ซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ชาวบ้านสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขั้นเป็นส่วนร่วม ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสีย (Trade-offs) กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่ 7 ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทนหรือชาวบ้านเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง (อีรพงษ์ แก้วหาญ, 2543)

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์ มองการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีอำนาจในการตัดสินใจของชาวบ้านตั้งแต่การไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเลยไปจนถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเต็มที่

แนวคิดการมีส่วนร่วมที่แสดงให้เห็นของการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ตามลักษณะของการปฏิบัติการ ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive Participation)

ทั้งนี้เป็นขั้นเริ่มแรก ซึ่งถือว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการยอมรับ (Accepting) หรือการเพิ่ม (Gaining) การเข้าถึงผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมหรือการช่วยเหลือปัจจัยการดำรงชีวิตเฉพาะหน้าบางประการ สำหรับผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา

2) การมีส่วนร่วมแบบสะท้อนการถูกกระทำ (Passive/ Reflective Participation)

การมีส่วนร่วมประเภทนี้เป็นส่วนต่อเนื่องจากประเภทที่หนึ่ง โดยถือว่าการมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมทางการศึกษาบางประการที่สามารถช่วยให้ประชาชนเข้าใจสาเหตุของสภาพการณ์ต่างๆ เช่น การพัฒนา และเข้าใจปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขโดยการจัดทำโครงการพัฒนาขึ้น

3) การมีส่วนร่วมแบบกระตือรือร้น (Active Participation)

การมีส่วนร่วมในขั้นที่ 3 เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับองค์กรหรือบุคคลระดับพื้นฐาน (Grass Roots) ซึ่งเป็นผู้รับผลประโยชน์จากโครงการ หรือการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับกว้าง ๆ จากกลุ่มอื่นที่มีอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของสังคม นอกเหนือไปจากกลุ่มผลประโยชน์เอง โดยปกติแล้วการมีส่วนร่วมในท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วและมีขอบเขตการขยายความครอบคลุมไปถึงกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบด้วย

4) การมีส่วนร่วมแบบสะท้อนความกระตือรือร้น (Active/ Reflective Participation)

ประเมินเกี่ยวกับข้อจำกัด และทางเลือกต่างๆของโครงการภายใต้บริบทภายใต้เงื่อนไขเดิมของโครงการที่มีอยู่แล้ว โดยปกติจะรวมถึงการออกแบบการก่อรูปหรือการประเมินเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางเลือกของโครงการพัฒนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะความเฉพาะของโครงการ และลักษณะทั่วไปของสังคมที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมโดยเน้นการเข้าร่วมตั้งแต่การศึกษา ตัดสินใจไปจนถึงการประเมินและควบคุม จะเห็นว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมนี้ มีส่วนร่วมตั้งแต่การมีส่วนร่วมแบบเป็นฝ่ายผู้ถูกระทำ ไปจนถึงการเป็นผู้กระทำโดยตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วมที่เสนอมานี้ทั้งหมดนี้จะเห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่บุคคลกลุ่มหนึ่งหรือสองกลุ่มขึ้นไป มีอิทธิพลต่อกันและกันในการจัดทำแผน การกำหนดนโยบาย และการตัดสินใจ การวัดการมีส่วนร่วมสามารถวัดได้จากปริมาณของอิทธิพลของกลุ่มบุคคลผู้เข้าไปร่วมทำกิจกรรมที่มีต่อบุคคลอื่น และแนวคิดที่มองการมีส่วนร่วมในลักษณะปริมาณอิทธิพลที่บุคคล มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนั้นเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในเชิงคุณภาพ ในการวัดการมีส่วนร่วมในเชิงคุณภาพเกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วมหรือปริมาณอิทธิพลที่บุคคลมีต่อบุคคลอื่นนี้ มีการจำแนกหลายแบบ แบบที่จำแนกประเภทละเอียด

จากแนวความคิดแบบของอาร์นสไตน์ วัดได้ครอบคลุมแต่ทำได้ยากในทางปฏิบัติเนื่องจากการมีส่วนร่วมในระดับคาบเกี่ยวกัน จึงควรกำหนดกรอบระดับของการมีส่วนร่วมกว้าง ๆ แบ่งเป็น 3 ระดับเพื่อนำไปใช้ในวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Paseudo-participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกผู้รับ (Passive Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใด ๆ ในการตัดสินใจแต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial Particition) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

2.8 รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการออกแบบ

โครงการที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑสถานกับชุมชนเป็นการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในความหลากหลายของชุมชนที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องเข้าไปสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม การสร้างพิพิธภัณฑสถานบอกเล่าตัวตนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน

รูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือ ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนได้ 3 วิธี (ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543, หน้า 158-163)

- 1) การมีส่วนร่วมโดยศึกษาจากนิทรรศการที่แสดงแก่ประชาชน หรือการให้ข้อมูล
- 2) การมีส่วนร่วมในลักษณะการสำรวจและรวบรวมข้อมูลข่าวสาร
- 3) การมีส่วนร่วมโดยเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาและแผนงานโครงการที่เป็นทางเลือกต่อผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ

นอกจากนี้ในกระบวนการวางแผนประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ ในทุกกระบวนการ เพื่อให้สามารถเลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่ดีที่สุด โดยประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่

- 1) การสร้างเป้าหมาย
- 2) การตรวจสอบเป้าหมายและพัฒนาทางเลือก
- 3) การเลือกเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาที่ดีที่สุด
- 4) การกำหนดแผน จัดทำ และอนุมัติแผน
- 5) การร่วมดำเนินการและติดตามประเมินผล

นอกจากนี้แล้ว ธีระพงษ์ แก้วหาญ (2543) ยังได้อธิบายอีกว่า

การจัดสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมสามารถกระทำได้หลายวิธี ดังนี้

- 1) การสัมภาษณ์และสำรวจ ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง หรือไม่มีโครงสร้างแล้วแต่กรณี เพื่อหาข้อมูลความคิดเห็นของสาธารณะหรือนำข้อมูลที่มีอยู่แล้วในชุมชนมาประกอบใช้ในการวางแผน
- 2) การอบรมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการปรึกษาหารือ และวางแผนร่วมกันของผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้ตกลงทำงานร่วมกัน โดยเนื้อหาในการอบรมประกอบด้วยวิธีการต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วม เช่น การวางแผนแบบมีส่วนร่วม วิธีการสื่อสารและการเจรจา โดยอาจใช้กรณีศึกษา บทบาทสมมุติ หรืออื่น ๆ การฝึกอบรมอาจทำก่อนหรือหลังจากที่ตกลงการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมก็ได้ เพราะการฝึกอบรมมีส่วนช่วยในการปรับปรุงกระบวนการหรือกำหนด

กระบวนการใหม่ ๆ ที่สามารถใช้ได้ดีกับกรณีที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ การอบรมร่วมกันจึงช่วยทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ดีขึ้นด้วย ซึ่งอาจเป็นส่วนสำคัญที่นำไปสู่ผลสำเร็จของการแก้ปัญหา

3) การสัมมนาเชิงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง โดยเฉพาะผลการสัมมนานำไปสู่การกำหนดแนวทางปฏิบัติต่อไป การสัมมนามีส่วนช่วยสนับสนุนกระบวนการแก้ปัญหา ตัวอย่างเช่น การจัดสัมมนาหลาย ๆ ครั้ง ต่อเนื่องกันช่วยให้มีการกำหนดประเด็นและข้อมูลที่ต้องการหาสาเหตุปัจจัยเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสม อีกทั้งกำหนดประเด็นการติดตามประเมินผล

4) ประชาพิจารณ์ (Hearing) การจัดประชาพิจารณ์เพื่อให้สาธารณชนและผู้สนใจได้แสดงความคิดเห็นประเด็นใดประเด็นหนึ่งโดยเฉพาะหรือทั้งโครงการ (ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543)

นอกจากนี้แล้วนักวิจัยยังได้อธิบายอีกว่า

ในกระบวนการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ความคาดหวังสูงสุดคือ การทำอย่างไรให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับอำนาจเป็นของประชาชนโดยมีส่วนร่วม การที่ชุมชนหรือคนในชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิด ประชาชนควรเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับของการตัดสินใจและเป็นผู้ลงมือกระทำ (Community Action) อาจมีการใช้อำนาจผ่านผู้แทนหรือมีกระบวนการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่น การให้ข้อมูลและทางเลือกเพื่อการตัดสินใจ การจัดทำประชาพิจารณ์ ประชามติ หรือการเข้าไปตรวจสอบภายใต้ระบบข้อมูลข่าวสาร โดยเน้น “การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง” “กิจกรรมที่มีผลกระทบต่อบุคคลในชุมชน อำนาจการตัดสินใจควรอยู่ที่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นนั้น”

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นการที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่วนหนึ่งต้องจัดกระบวนการที่เหมาะสม เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมที่แท้จริง คือ อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน (Genuine Participation) ปรับแนวคิดไปสู่ขบวนการของประชาชน และพัฒนาความร่วมมือให้มีประสิทธิภาพขึ้นได้ตัวแปรการมีส่วนร่วม ได้กรอบวิธีขั้นตอนการมีส่วนร่วม และวิธีการมีส่วนร่วมเบื้องต้น

2.9 แนวคิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบและการมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การแสวงหาความรู้ที่ได้จากการสะสมความรู้ที่เกิดจากการสะท้อนความคิดภายใต้การมีส่วนร่วม การปฏิบัติการที่เกิดจากการเรียนรู้จากกระบวนการของสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกัน และสามารถนำความรู้นั้นไปพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในสังคม (Kemmis & Taggart, 1988)

ลักษณะสำคัญของการมีส่วนร่วมในการออกแบบ

การดำเนินการศึกษามีลักษณะสำคัญ 4 ประการ (Holter & Schwartz – Barcott, 1993) คือ

- 1) การร่วมมือหรือการมีส่วนร่วม (Collaboration) ระหว่างนักวิจัยและผู้ปฏิบัติงาน (Practitioner) หรือผู้ร่วมวิจัย (participant)
- 2) การแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติ (solution of practical problem)
- 3) การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ (change in practice)
- 4) การพัฒนาทฤษฎี (development of theory)

โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่เกี่ยวข้องในกระบวนการประกอบด้วย นักวิจัย นักพัฒนาและชุมชน

ภาพที่ 2.6: บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ที่มา: ไพโรจน์ ชลารักษ์. (2548, กรกฎาคม-ธันวาคม). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.

วารสารราชภัฏตะวันตก, 1, 20-21.

ไพโรจน์ ชลารักษ์ (2548) อธิบายไว้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัตินั้นมีขั้นตอนการดำเนินงานลักษณะบันไดเกลียว (Spiral of Steps) ซึ่งเริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไปว่าผู้วิจัยต้องการอะไรจากนั้น เริ่มเข้าสู่ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งประกอบไปด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Acting) การสังเกต (Observing) และการสะท้อนปฏิบัติ (Reflecting)

สรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมมี 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบการมีส่วนร่วมตามกระบวนการ

- 1) การมีส่วนร่วมในการออกแบบ

1.1) การมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นการนำทุกคนเข้าสู่เรื่องการออกแบบ

- 1.2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการปฏิบัติตามแผนการมีส่วนร่วมของผู้ใช้
- 1.3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
- 1.4) การมีส่วนร่วมตรวจสอบการปฏิบัติตามงาน
- 1.5) การมีส่วนร่วมประเมินติดตามผล
- 1.6) การมีส่วนร่วมปรับปรุงแก้ไขและพัฒนา

2) การมีส่วนร่วมผ่านการออกแบบ

การมีส่วนร่วมประเมินติดตามผล รูปแบบการมีส่วนร่วมตามระดับของการมีส่วนร่วม

- การเป็นผู้นำ
- การเป็นผู้ร่วมงาน
- การเป็นที่ปรึกษา
- การเป็นผู้ให้การสนับสนุน
- การเป็นกรรมการ
- การมีส่วนร่วมในบางโอกาส

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการทำงานสามารถเปิดโอกาสให้แสดงออกในหลายทัศน์ ซึ่งได้มีผู้วิจัยเสนอแนวความคิดไว้ดังนี้

โคเฮน และอัพฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, pp. 213–214) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิดคือ

- 1) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ
 - 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากรการบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
 - 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัสดุผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
 - 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การศึกษาขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบ ผู้วิจัยเลือกใช้ขั้นตอนการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ระดับมาใช้ในการเก็บข้อมูลวิจัย ผู้วิจัยสามารถถามสิ่งที่ไม่เข้าใจจากการสังเกต จากนั้นจึงทำการจดบันทึกข้อมูลที่ได้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- การออกแบบอย่างมีส่วนร่วมอาศัยหลักการทำงานที่ยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยชุมชนเป็นผู้สร้างผลงานจากประสบการณ์ เกิดการเรียนรู้รูปแบบใหม่ ความคิดใหม่และเป็นการปฏิสัมพันธ์

ระหว่างคนในชุมชนทำให้เกิดการขยายความคิดทุกคนในชุมชนที่มีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวางโดยการสื่อสารโดยการพูด การเขียน ที่เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ สังเคราะห์ความคิด

2.10 กระบวนการ Action Research (AR)

วิโรจน์ สารรัตนะ (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า Action Research อิงกับปรัชญาของทฤษฎีสังคมเชิงวิพากษ์ที่เชื่อเกี่ยวกับประสบการณ์ที่มีอยู่จริงของมนุษย์และการตั้งศักยภาพของมนุษย์ออกมาใช้ให้เต็มที่ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและความเป็นประชาธิปไตยการกระทำและการส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในทางบวก การมีอำนาจในการตัดสินใจถึงสิ่งที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงความรู้ที่มีอยู่ก่อน การตั้งคำถามและการแสวงหาคำตอบอย่างเป็นระบบ ตลอดจนการใช้วิธีพรรณนาถึงสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น

นอกจากนี้แล้ว วิโรจน์ สารรัตนะ (ม.ป.ป.) ยังได้อธิบายอีกว่า

การวิจัยเชิงปฏิบัติ (Action Research) เป็นระเบียบวิธีสำหรับเรียนรู้จากประสบการณ์เสนอโดยนักจิตวิทยาสังคมชื่อ เคิร์ต เลวิน (Kurt Lewin) รวมถึงวิธีสร้างและจัดการความรู้ในลักษณะของการสอบถาม (Inquiry) ประกอบด้วยเส้นเวียนก้นหอย (Spiral) ของกิจกรรมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Acting) การสังเกตผล (Observing) และการประเมินสะท้อนกลับ (Reflecting) โดยจะมีการกระทำซ้ำกิจกรรมในเส้นเวียนก้นหอยทั้งหมด จนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่นั้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติเป็นความพยายามในการหาความรู้เพื่อแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ ด้วยการนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ปฏิบัติจริงในบริบทของพื้นที่ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ความรู้สามารถเกิดขึ้นจากความมุ่งมั่นร่วมใจที่จะปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการหาความรู้ใหม่ในลักษณะนี้ไม่จำเป็นจะต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกเท่านั้น แต่สามารถสร้างกลไกเพื่อการสร้างความรู้ใหม่โดยผู้ปฏิบัติได้เอง (วิโรจน์ สารรัตนะ, ม.ป.ป.)

Action Research หมายถึง วิธีการศึกษาที่มีระเบียบวิธีการเฉพาะประกอบด้วย

- 1) การกำหนดปัญหาในการปฏิบัติงาน
- 2) การแสวงหาลู่ทางในการแก้ปัญหา
- 3) การใช้วิธีการต่างๆในการแก้ปัญหา
- 4) การบันทึกรายละเอียดผลการปฏิบัติการ
- 5) การสรุปและเสนอผลการแก้ปัญหา

ลักษณะเฉพาะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

- 1) เป็นการปฏิบัติการที่มุ่งแก้ปัญหาและพัฒนางาน
- 2) ช่วยให้ได้ความจริงในกรอบวิธีการปฏิบัติไม่ต้องการอ้างอิงไปยังกลุ่มอื่น

3) มีลักษณะยืดหยุ่นในกิจกรรมการปฏิบัติ

จุดเด่นและจุดด้อยของวิจัยปฏิบัติการ

จุดเด่น

- 1) เป็นการวิจัยที่มีชีวิตชีวา เพราะคำนึงถึงการมีส่วนร่วม
- 2) ผลการวิจัยคือความเจริญก้าวหน้าทุกฝ่าย
- 3) ผลการวิจัยคือความต้องการของผู้ปฏิบัติงาน และผู้เกี่ยวข้อง

จุดด้อย

- 1) ผลการวิจัยไม่สามารถสรุปอ้างอิงไปยังกลุ่มอื่น ๆ ได้ เฉพาะเทคนิควิธีเท่านั้นที่จะนำไปประยุกต์กับกลุ่มอื่น ๆ ได้ แต่อาจได้ผลไม่เหมือนกัน

ภาพที่ 2.7: แสดงกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ

ที่มา: ยาใจ พงษ์บริบูรณ์. (ม.ป.ป.). การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รองศาสตราจารย์
ภาควิชาประเมินผลและวิจัยการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. สืบค้นจาก
http://www.mp.kus.ku.ac.th/Research_Project/Article/Yachai_AR_2.pdf.

2.11 หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

- 1) ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนระบบการสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ
- 2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริม ยกย่องและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขา ให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง

3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน

5) ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี (ยาใจ พงษ์บริบูรณ์, ม.ป.ป.)

2.12 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปลักษณะได้ดังนี้

1) ประชากรผู้ทำการวิจัย โดยให้ประชาชนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามาเป็นนักวิจัยร่วมกันในการร่วมคิด วางแผนและตัดสินใจในการวิจัย

2) ขอบเขตของการมีส่วนร่วม จากเดิมที่การมีส่วนร่วมจะอยู่ในวงจำกัดเพียงบางขั้นตอนมาสู่การมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการทุกขั้นตอนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา วางแผนลงมือปฏิบัติ และติดตามประเมินผล

3) การเป็นประชาธิปไตย หลักของความเป็นประชาธิปไตยจะเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาที่มาจากชุมชนเอง ลดการพึ่งพาจากบุคคลภายนอก ให้ประชาชนตัดสินใจร่วมกัน ชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

4) การสร้างองค์ความรู้ เนื่องจากการผสมผสานความรู้ของนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้านทำให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และการผสมผสานความรู้จากทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าด้วยกัน

5) ความรู้ที่ประชาชนได้รับการปฏิบัติที่ไม่ใช่การเข้าใจเพียงอย่างเดียวดังการวิจัยที่ผ่านมา หากแต่ต้องลงมือกระทำให้ความเข้าใจที่เป็นนามธรรมออกมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพัฒนาความรู้ที่ได้รับอย่างต่อเนื่อง

6) การวิจัยนำไปสู่การพัฒนา เป็นการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาทั้งวิธีการวิจัยและการพัฒนาชุมชน

2.13 จุดเริ่มต้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1) ขั้นการศึกษาพื้นที่เป้าหมาย ในขั้นนี้นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัย โดยมีตอนสำคัญดังนี้

1.1) ในกรณีพื้นที่วิจัยใหม่ ศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นที่เบื้องต้นจากเว็บไซต์และบุคคลที่เป็นผู้นำกลุ่มได้แก่ ผู้นำของกลุ่มเป้าหมาย กับผู้นำชุมชน

- ประสานงานกับหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลโดยตรง
- ลงพื้นที่พบปะพูดคุยประเด็นปัญหาวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประเด็น

โจทย์งานวิจัย

- สังเกตบุคคลที่จะสามารถเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ ซึ่งจะต้องเป็นคนในพื้นที่ที่มีมนุษยสัมพันธ์ กระตือรือร้น และเป็นที่ยอมรับในกลุ่ม

1.2) ในกรณีพื้นที่วิจัยเก่า จะใช้วิธีการโดยการเข้าร่วมศึกษากับทีมวิจัยที่กำลังทำวิจัยในพื้นที่นั้น โดยหาโอกาสพูดคุยกับชุมชนในการพัฒนาโจทย์ใหม่ร่วมกัน

2) ขั้นตอนนี้เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติแล้ว ทีมวิจัยจะต้องสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหามาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ทำความเข้าใจประเด็นปัญหาและมองถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน ว่าทุกคนเป็นทีมวิจัยร่วมกัน

3) ก่อนการลงพื้นที่วิจัยแต่ละครั้งนักวิจัยจะต้องมีความชัดเจนในการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง และเป้าหมายในการลงพื้นที่แต่ละครั้งจะต้องเห็นผลการวิจัยอย่างชัดเจน และในระหว่างการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมายจะต้องสังเกตและจับประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นในขณะดำเนินการ เพราะประเด็นเหล่านี้จะเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งหัวข้อนี้เป็นหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่งในวิจัยฉบับสมบูรณ์

4) นักวิจัยจะต้องสามารถปรับตัวและแสดงความจริงใจในการลงพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามในการดำเนินงานต้องยึดวัตถุประสงค์และกรอบการวิจัยอย่างเข้มงวด เนื่องจากในขณะทีมวิจัยลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชน มักจะเกิดความผูกพัน และถูกดึงไปทำกิจกรรมนอกเหนือจากกรอบการวิจัย ซึ่งจะส่งผลทำให้การวิจัยล่าช้าและเกินงบประมาณ

จากการศึกษาขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งเป็นวิธีการสังเกตที่ได้เข้าไปสังเกตร่วมในสถานการณ์ที่ทำกิจกรรม โดยในการสังเกตแบบนี้มีวิธีการศึกษา 3 ขั้นตอน คือ การซักถาม การสังเกต และการจดบันทึก ซึ่งนอกเหนือจากการเฝ้าดูแล้ว ผู้วิจัยสามารถถามสิ่งที่ไม่เข้าใจจากการสังเกต จากนั้นจึงทำการจดบันทึกข้อมูลที่ได้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบ่งได้เป็น 4 ประเภท ขึ้นอยู่กับลักษณะของการที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มเป้าหมาย (Speziale & Carpenter, 2007) ได้แก่

- 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ หรือขนานแท้ (Compete Participant) ผู้วิจัยปฏิบัติเช่นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มที่ทำการสังเกต โดยผู้สังเกตไม่รู้ว่ากำลังถูกสังเกต
- 2) การมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นผู้สังเกต (Participant as Observer) ผู้วิจัยพยายามปฏิบัติให้เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในกลุ่มเป้าหมาย

3) การสังเกตในฐานะผู้เข้าร่วม (Observer as Participant) ผู้วิจัยมุ่งเน้นการสังเกตในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรม

4) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observations) หรือการสังเกตโดยตรง (Direct Observation) ผู้วิจัยไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้ถูกสังเกต

ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต ควรเป็นดังต่อไปนี้ (ชาย โพธิ์สิตา, 2549)

- 1) สถานที่ และบริบทของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์
- 2) บุคคลที่เกี่ยวข้อง
- 3) กระบวนการของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่สังเกต
- 4) รายละเอียดของสิ่งที่เกิดขึ้นขณะสังเกต
- 5) ความเป็นมา และผลของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์นั้น

ผู้วิจัยเลือกใช้ขั้นตอน 5 ขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบเป็นกรอบในการทำวิจัย ซึ่งกล่าวต่อไปในบทต่อไป โดยสรุปความสัมพันธ์แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้นหรือสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาที่ประสงค์ ผู้วิจัยต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นรวมถึงการสร้าง ความตระหนักในบทบาทและความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ขั้นตอนการกำหนดปัญหาร่วมกับชาวบ้านในชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยต้องดำเนินการให้เกิดผลอย่างแท้จริงก่อนเริ่มดำเนินงานในขั้นตอนอื่น

2.14 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาในเรื่องวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สำคัญดังต่อไปนี้

2.14.1 การศึกษาเรื่อง “กระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรม ในการดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนมอญ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี” ของสิริพร สมบูรณ์บุรณะ (2545) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามรดกวัฒนธรรมและวิถีของคนในชุมชนท้องถิ่น กระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกวัฒนธรรมใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันของชุมชนท้องถิ่น และศึกษาแนวทางการจัดการแหล่งความรู้รวมทั้งองค์กรชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการบริหารมรดกวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ผลที่ได้จากการศึกษาคือ เกิดแรงผลักดันของหน่วยงานของรัฐเป็นสำคัญ นั่นคือกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และให้คนในท้องถิ่นได้ตระหนักในภูมิปัญญา วัฒนธรรมของตนเอง

2.14.2 การศึกษาเรื่อง “เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของ ชาวมอญ: ศึกษากรณีหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี”

ของ พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา (2542) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ผลที่ได้จากการศึกษา คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนชาวมอญดังกล่าว มาจากการขยายตัวของชุมชนเมืองรอบ ๆ พื้นที่ ซึ่งเปลี่ยนจากการ ดำรงชีวิตจากสังคมแบบเกษตรกรรม และพัฒนามาเป็นสังคมอุตสาหกรรม หรือพื้นที่ทำการเกษตร กลายมาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม และผลจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่มีใช้แบบดำรงชีพหรือ ระบบพึ่งพาของชุมชนแบบเก่า

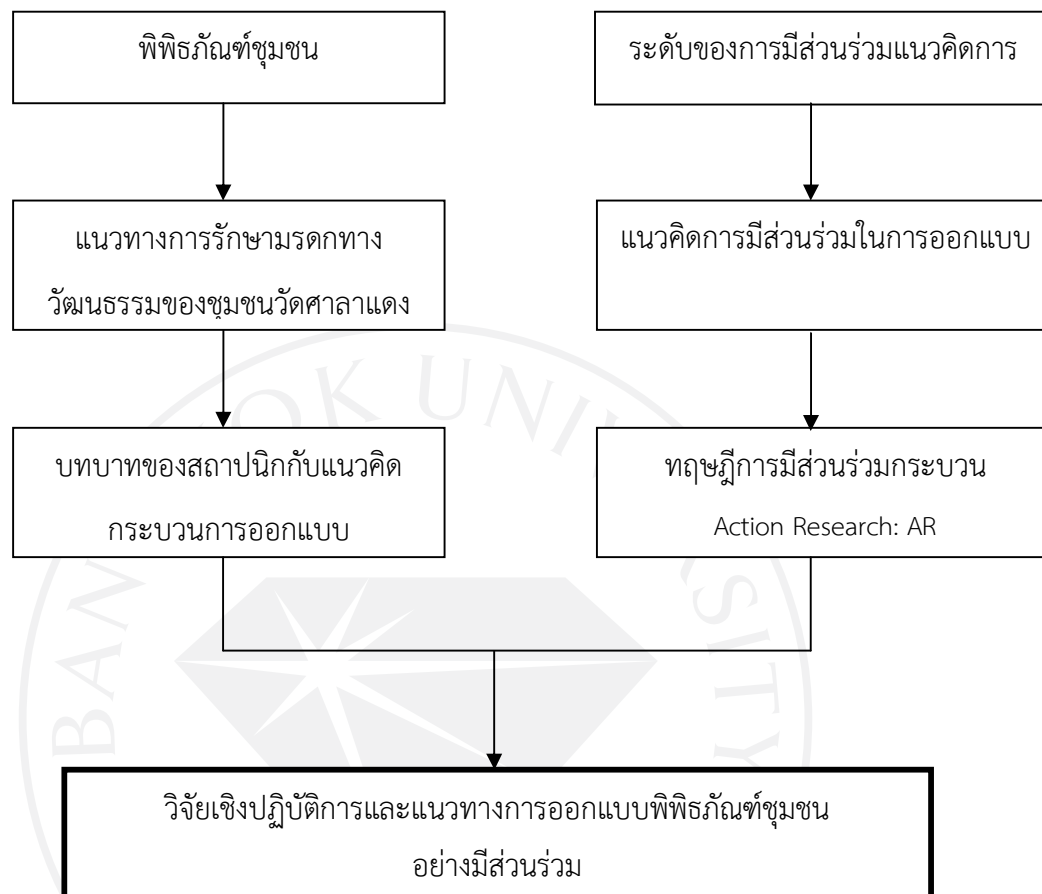
2.14.3 การศึกษาเรื่องแนวทางในการพัฒนาการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชนชาติ มอญ บ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีของปาริชาติ เบญจวรรณ และศุภกาญจน์ ผลกล้า (ม.ป.ป.) คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขต สารสนเทศเพชรบุรี เป็นงานวิจัยที่พยายามค้นหาข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับแนวทางพัฒนาการรักษา วัฒนธรรมของชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา บริบทชุมชน วิถีชีวิต และมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียง รากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี และเพื่อศึกษาหาแนวทางในการพัฒนาการดำรงมรดกทาง วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัด ปทุมธานี งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลเชิงเอกสาร รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก จากปราชญ์ชาวมอญในชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนเชื้อสายมอญ

การศึกษากระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านกับนักออกแบบนี้ ข้อมูล
ดังกล่าวจะนำมาใช้กำหนดเป็นแนวทางในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์
ชุมชนของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือให้แก่คนในชุมชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
นำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมต่อไป

2.15 การเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ได้แบ่งหัวข้อการทบทวนวรรณกรรมแบ่งเป็น 6 ส่วน ได้แก่ ความหมายของ
พิพิธภัณฑ์ชุมชน แนวทางการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ บทบาทของ
สถาปนิกกับแนวคิดกระบวนการออกแบบ ระดับของการมีส่วนร่วม แนวคิดการมีส่วนร่วมในการ
ออกแบบ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกระบวนการ Action Research: AR ซึ่งสามารถสรุปการเชื่อมโยงแนวคิด
และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่ผลสรุปการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 2.8: การเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี” เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยที่นักวิจัยจะต้องลงไปศึกษาสังเกต และกลุ่มบุคคลที่ต้องการศึกษาโดยละเอียดทุกด้านในลักษณะเจาะลึก ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การวิเคราะห์เชิงเหตุผล ไม่ได้มุ่งเก็บเป็นตัวเลขมาทำการวิเคราะห์ (ยุทธ ไถยวรรณ, 2545) ซึ่งในบทนี้ขอกล่าวถึงในการทำการศึกษาดังนี้

3.1 ขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น

3.1.1 ขั้นตอนสำรวจข้อมูล

3.1.2 ขั้นตอนการออกแบบเบื้องต้น

3.1.3 ขั้นตอนการนำเสนออิทธิพล

3.1.4 ขั้นตอนการประเมินผลโครงการเบื้องต้น

3.1.5 ขั้นตอนการติดตาม ตรวจสอบ และแก้ไขระหว่างการทำงานวิจัย

3.2 ขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง

3.2.1 เก็บข้อมูล จัดแสดง จากข้อมูลเดิม

3.2.2 สัมภาษณ์

3.2.3 การถ่ายภาพ

3.3 ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบ

3.3.1 ข้อมูลวิเคราะห์ความสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ชุมชน

3.3.2 ผังความสัมพันธ์กิจกรรม ทำการออกแบบผังพิพิธภัณฑ์ทางเลือกโดย

กระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ 4 รูปแบบ

3.3.3 การตัดสินใจเลือกผังทางเลือกที่มีความเหมาะสมที่สุด

3.3.4 ขั้นตอนการประเมินผลโครงการ

3.3.5 ขั้นตอนการติดตาม ตรวจสอบ และแก้ไขระหว่างการทำงานวิจัย

3.3.6 ขั้นตอนประเมินผลและแนวทางการออกแบบ

3.3.7 ขั้นตอนการนำเสนออิทธิพล

3.3.8 ขั้นสรุปงานวิจัย

3.1 ขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น

3.1.1 ขั้นตอนสำรวจข้อมูล

ในการศึกษานี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญต่อการสำรวจข้อมูลที่จะจัดแสดงและให้ความสำคัญต่อการดูแลรักษาสภาพของวัตถุทุกชิ้นเพราะถือว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน วัตถุเหล่านี้ชาวบ้านบางส่วนเห็นว่าเป็นของเก่าไม่มีค่า เมื่อผู้วิจัยถามว่าของอะไรที่จะนำไปจัดในพิพิธภัณฑ์ที่ชาวบ้านเห็นว่าสำคัญและให้ความสำคัญและเป็นพิเศษเก็บรักษาไว้ในเพื่อเอาไว้ให้ลูกหลานดู ชาวบ้านตอบว่าวัตถุที่สำคัญที่สุดคือพระพุทธรูป เพราะเก่าแก่รวมทั้งวัตถุมงคลต่าง ๆ จึงดูเหมือนว่าชาวบ้านให้ความสำคัญต่อวัตถุที่มีความเก่าแก่ที่ผูกโยงกับศาสนามากกว่าวัตถุที่เคยใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความสำคัญต่อเรื่องเล่าขานสืบกันมา ความเชื่อต่าง ๆ ส่งผลต่อพฤติกรรมที่ชาวบ้านมีต่อวัตถุหลาย ๆ ชิ้นที่จะนำไปจัดแสดง

การสำรวจข้อมูล จึงเป็นแนวทางในการประเมินศักยภาพชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น บทบาทผู้นำในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงข้อจำกัดทางชุมชนในการพัฒนาตนเอง ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ได้จากการให้การ สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนความรู้จากผู้มีประสบการณ์จริง ข้อมูลที่ได้บางส่วนได้จะถูกนำกลับไปให้ผู้อาวุโสได้ตรวจสอบอีกครั้ง ส่วนข้อมูลวัตถุทางวัฒนธรรม เช่น เรือ ตุ่ม โอง และข้าวของเครื่องใช้ที่สำคัญต่าง ๆ สำรวจด้วย 2 วิธีการ 1) จากทะเบียนวัตถุที่นายมานพมีอยู่และ 2) สำรวจวัตถุจริงที่อยู่ในหมู่บ้านโดยการถ่ายภาพเพื่อบันทึกลักษณะทางกายภาพพร้อมสอบถามประวัติที่มาของสิ่งของต่าง ๆ จากผู้รู้ในหมู่บ้าน จากการศึกษาบริบทของชุมชนจึงกำหนดเป็นแนวทางพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจสภาพของชุมชนและเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์หมู่บ้านด้วย

ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการสำรวจข้อมูลนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มชาวบ้านศาลาแดงเหนือประกอบด้วย ผู้นำหมู่บ้าน ปราชญ์ชุมชน และชาวบ้านในชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือที่สนใจในกระบวนการออกแบบและตัวแทนผู้นำผู้สูงอายุ

2) ตัวแทนจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ได้แก่

- นักวิชาการ อาจารย์
- นักศึกษาและ
- ผู้วิจัย

ภาพที่ 3.1: สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พืชัญเมือง ใจชอบและลุงสากล เกมสวัสดิ์

ที่มา: ฤทธิรงค์ จุฑาพฤตนิกร และวิรัตน์ รัตตากร. (2556). *บทบาทของสถาบันการศึกษาและชุมชน ในการมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ (งานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

3.1.2 ขั้นตอนการออกแบบเบื้องต้น

ขั้นตอนของการออกแบบเบื้องต้น ในขั้นตอนนี้จะทำการแบ่งนักศึกษาทั้งหมดออกเป็น 11 กลุ่ม กลุ่มละ 8-10 คนนำข้อมูลที่ได้รับการศึกษาจากชาวบ้านในชุมชนไปทำการออกแบบทั้งตัวอาคารสถาปัตยกรรมภายนอกและงานออกแบบภายในร่วมกับคณาจารย์ก่อนในเบื้องต้น เพื่อสร้างทางเลือกให้กับทางชุมชน โดยที่จะให้ตัวแทนชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการออกแบบด้วย แต่ด้วยข้อจำกัดเรื่องเวลาจึงเรียนเชิญเฉพาะแบบเจาะจงเข้าร่วมเป็นตัวแทนในการให้คำแนะนำระหว่างการออกแบบ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชุมชนและนายช่างประจำชุมชน ขั้นตอนดังกล่าวมีการทำการออกแบบและปรับแก้ตามความเห็นของผู้ร่วมออกแบบทั้งหมด 3 คน นำมาซึ่งผลงานออกแบบที่เป็นทางเลือกทั้งหมด 11 ทางเลือกจากนักศึกษา 11 กลุ่ม (ฤทธิรงค์ จุฑาพฤตนิกร และวิรัตน์ รัตตากร, 2556)

3.1.3 ขั้นตอนการนำเสนออิทธิพล

ขั้นตอนนี้เป็นการนำเสนออิทธิพลเผยแพร่ผลงานออกแบบที่เป็นทางเลือกทั้งหมด 11 ทางเลือก ที่ได้รับการปรับแก้สู่ชาวชุมชนคนอื่น ๆ ในวงกว้าง เพื่อที่จะได้รับฟังความคิดเห็นต่อผลงานออกแบบที่หลากหลายมากขึ้น การนำเสนอในรูปแบบนิทรรศการนี้ช่วยให้เกิดความสนใจในโครงการพิพิธภัณฑ์ชุมชน กระตุ้นให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ไม่ทราบถึงโครงการมาก่อนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนอันจะนำไปสู่การเห็นคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น

นิทรรศการผลงานออกแบบนี้จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2556 ที่หมู่บ้านวัดศาลาแดงเหนือ โดยนักศึกษาทั้ง 11 กลุ่มไปทำการติดตั้งตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในบริเวณรอบพื้นที่ที่จะจัดสร้าง พิพิธภัณฑ์ โดยที่ตัวแทนชุมชนได้ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านอื่น ๆ ได้เข้ามาเยี่ยมชมนิทรรศการและให้ความเห็นต่อผลงานออกแบบของนักศึกษา (ฤทธิรงค์ จุฑาพฤตนิกร และวิรัตน์ รัตตากร, 2556)

3.1.4 ขั้นตอนการประเมินผลโครงการเบื้องต้น

ขั้นตอนนี้ทุกฝ่ายร่วมกันหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยพิจารณาข้อมูลจากการการนำเสนอนิทรรศการและการออกแบบพิพิธภัณฑ์เบื้องต้นเพื่อประเมินเชิงปริมาณของจำนวนผู้สนใจการเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการที่เพิ่มขึ้นในแต่ละขั้นตอน และได้ให้ความสำคัญต่อการประเมินในเชิงคุณภาพที่สนใจความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมที่มีต่อจุดประสงค์โครงการ แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย โดยเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินผล เข้าร่วมเพื่อรับรู้การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่ผู้วิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

3.1.5 ขั้นการติดตาม ตรวจสอบ และแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัย

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมได้ข้อสรุปความคิดเห็นและความเหมาะสมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านที่สุด 1 ขึ้นจาก 11 กลุ่มและได้ร่วมกันปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมแล้วกลับเข้าไปในชุมชนอีกครั้ง โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่ายที่ปฏิบัติเบื้องต้น การประเมินเชิงปริมาณความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมที่มีต่อจุดประสงค์โครงการ แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่สมบูรณ์ที่สุด

อย่างไรก็ตามขั้นตอนการออกแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้นที่ทำผ่านไปไม่สามารถให้ผลรายละเอียดเพียงพอ ด้วยเป็นเพราะเวลาอันจำกัด และเป็นการศึกษาในรายวิชาการออกแบบภายในของนักศึกษา รายละเอียดของโครงการต่าง ๆ จึงไม่สมบูรณ์ เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุจัดแสดง เป็นต้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นทั้งทางด้านเนื้อหาในการจัดแสดง รูปแบบอาคาร ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติมในขั้นตอนต่อไป คือขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดงและออกแบบอย่างมีส่วนร่วม

3.2 ขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง

การสำรวจวัตถุที่จะใช้จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์มีจุดประสงค์ เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุมาสร้างเป็นฐานข้อมูลสำหรับการออกแบบพิพิธภัณฑ์ การสำรวจและรวบรวมข้อมูล ทำหลายวิธี ทั้งการสำรวจจากเอกสารและการสำรวจภาคสนามตามบ้านต่าง ๆ ในชุมชนศาลาแดง การสำรวจข้อมูลจัดแสดงเบื้องต้นอยู่ในส่วนของการวางแผนการออกแบบพิพิธภัณฑ์ เป็นการเรียนรู้ความสำคัญในการทำ

ความเข้าใจการดำเนินงานเพื่อการออกแบบ การสำรวจข้อมูลจัดแสดงเพื่อทราบถึงวัตถุที่จะนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อทำการจัดเป็นหมวดหมู่การแสดง ซึ่งวิธีการสำรวจประกอบไปด้วย

3.2.1 เก็บข้อมูล วัตถุจัดแสดง จากข้อมูลเดิม

เนื่องจาก มุลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์ ได้เคยทำการสำรวจและเก็บข้อมูลทะเบียนวัตถุของสิ่งของสำคัญในชุมชนไว้จำนวนหนึ่ง การสำรวจเบื้องต้นจึงอาศัยข้อมูลเดิมที่เคยเก็บไว้อย่างเป็นระบบเป็นสำคัญขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหรือหลักฐานที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ต่าง ๆ ที่เก็บไว้แล้ว หลักฐานที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูลเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ ที่จะต้องให้ความสำคัญ คือ สามารถเชื่อถือข้อมูลในเอกสารหรือหลักฐานที่ได้มา หากแต่ได้ทำการสำรวจเพิ่มเติมบางส่วนที่ไม่ได้อยู่ในทะเบียนวัตถุดังกล่าว เช่น ภาพถ่าย ภาพเขียนสำคัญ เป็นต้น

ภาพที่ 3.2: จำแนกวัตถุจัดแสดง (ซ้าย) การสำรวจวัตถุจัดแสดง (ขวา)

ที่มา: ฤทธิรงค์ จุฑาพถุมิกร และวิรัตน์ รัตตากร. (2556). *บทบาทของสถาบันการศึกษาและชุมชนในการมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ* (งานวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

3.2.2 สัมภาษณ์

นอกจากการศึกษาวัตถุจัดแสดงแล้ว ความคิดความรู้สึกของชาวบ้าน บทบาทและความสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ์กับชุมชน ความคิด ความรู้สึก ด้วยความคิดที่ว่าพิพิธภัณฑ์เป็นวัฒนธรรมหนึ่งของชุมชนศาลาแดง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจเก็บข้อมูลภายในชุมชน โดยได้ดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก คัดเลือกชาวบ้านและเยาวชนที่ยินดีให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์จำนวน 5 คน เพศชาย 3 คน เพศหญิง 2 คน อายุ 20-50 ปี จากในชุมชน และ (2) การสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Informal Interview) คือ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และช่างประจำชุมชน จำนวน 4 ท่าน ซึ่งการสัมภาษณ์ก็เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกถึงความต้องการทั้งด้าน

เนื้อหาในการจัดแสดงและรูปแบบซึ่งแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ลักษณะตามลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

(1) ชาวบ้านและเยาวชน ผู้วิจัยได้ตั้งแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ประกอบด้วย หัวข้อ การประกอบอาชีพ การดำรงชีพในชีวิตประจำวัน อุปกรณ์ในการดำรงชีวิตที่เคยใช้ อาชีพ ที่มา และความสำคัญของอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อได้ความต้องการในด้านรูปแบบอาคาร พื้นที่การใช้สอย นอกจากนั้นแล้วยังสัมภาษณ์เพิ่มเติมในหัวข้อความต้องการในการใช้อาคาร กิจกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑ์

(2) ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และช่างประจำชุมชน เป็นบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญเนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่พยายามผลักดันให้เกิดพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น ผู้วิจัยได้พัฒนาแบบสัมภาษณ์ขึ้น โดยเตรียมแนวคำถามไว้กว้าง ๆ ซึ่งจะนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์เนื้อหาและประมวลผลร่วมกับแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว ประเด็นคำถามประกอบด้วยที่มาของอุปกรณ์ต่าง ๆ วิถีชีวิต เรื่องราววัฒนธรรมที่เกิดขึ้น แนวทางการจัดการกับวัตถุจัดแสดงและพิพิธภัณฑ์ การเพิ่มหรือปรับปรุงการออกแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปแบบอาคาร วัสดุที่ใช้หรือด้านอื่น บทบาทของชาวบ้าน ที่จะมีส่วนร่วมในการปรับปรุงและพัฒนาการออกแบบร่วมกัน แนวทางการการออกแบบเพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของชาวบ้าน

3.2.3 การถ่ายภาพ

ในวิธีการถ่ายภาพนี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อเก็บรายละเอียดต่างๆตามวัตถุประสงค์ย่อยของการใช้งาน เช่น การถ่ายภาพวัตถุอุปกรณ์ที่ต้องการจัดแสดง เพื่อจัดการแยกหมวดหมู่รายการวัตถุ เพื่อประโยชน์ในการออกแบบภายในรวมถึงการทำทะเบียนวัตถุ นอกจากนั้นแล้วยังมีการถ่ายภาพบริเวณก่อสร้างเพื่อศึกษาลักษณะพื้นที่ที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ มีการถ่ายภาพสถาปัตยกรรมภายในชุมชนเพื่อนำไปสู่ทางเลือกในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

แต่นอกจากจะศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจแล้ว นักวิจัยเข้าไปปฏิบัติการในการสร้างและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะสามารถจะทำให้พิพิธภัณฑ์มีบทบาททางวัฒนธรรมอย่างมีความหมายสำหรับชุมชน ทั้งด้านการอนุรักษ์วัตถุ การเก็บบันทึกเรื่องราวจากปากคำของบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อสร้างเนื้อหาให้แก่วัตถุสิ่งของ วิธีการของงานวิจัยนี้เน้นการทำงานเชิงกระบวนการ ซึ่งให้ความสำคัญแก่การแลกเปลี่ยนถ่ายทอดข้อมูลความรู้ระหว่างกัน และการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นระหว่างทางวิจัย มากกว่าเน้นที่ผลลัพธ์ในขั้นตอนสุดท้าย

3.3 ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบ

3.3.1 ข้อมูลวิเคราะห์ความสัมพันธ์พิพิธภัณฑสถานชุมชน

ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม มีจุดประสงค์ที่จะดึงคนในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการให้ได้มากที่สุดนอกจากนั้นแล้วยังเน้นการสร้างเวทีเผยแพร่พิพิธภัณฑสถานสู่องค์กรท้องถิ่นและชาวบ้านเพื่อรับรู้เรื่องราวของพิพิธภัณฑสถานที่กำลังจะเกิดขึ้น ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยมีบทบาทเป็นผู้จัดประชุมและบันทึกกิจกรรมที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจ กล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่ให้ออกาสในการแสดงความคิดเห็น การโต้แย้งและการอภิปรายอย่างมีคุณค่า โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต้องมีประโยชน์ มีอิทธิพลและต้องบูรณาการในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายอย่างเหมาะสม ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านไว้

3.3.2 ผังความสัมพันธ์กิจกรรม ทำการออกแบบผังพิพิธภัณฑสถานเลือกโดยกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ 4 รูปแบบ

การเลือกผังพิพิธภัณฑสถานเลือกมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้นักวิจัยสามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างครบถ้วนและเหมาะสม ส่งผลให้การปรับแบบทางเลือกมีความเป็นไปได้ที่จะเหมาะสมกับความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่มากขึ้น การรวบรวมทางเลือกทั้งหมดที่มีผู้ออกแบบไว้ 4 แบบ แบบที่ 1 จากแนวคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑสถาน ในความคิดของหลาย ๆ คนและมาสรุปตามหลักวิชาการ โดยปราชญ์ชุมชน แบบที่ 2 จากชุมชนโดยจากจิตอาสาเป็นอาคารลักษณะกลุ่มอาคาร แบบที่ 3 จากนายอำพล กิริติบำรุงพงศ์ลักษณะเป็นอาคารหลังเดียวมีทั้งหมด 2 ชั้นครึ่งฟังก์ชันการใช้สอยเพิ่มขึ้นโดยมีการพัฒนามาหลายรูปแบบ แบบที่ 4 จากตัวแทนนักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพโดยการคัดเลือกจากทางชุมชน

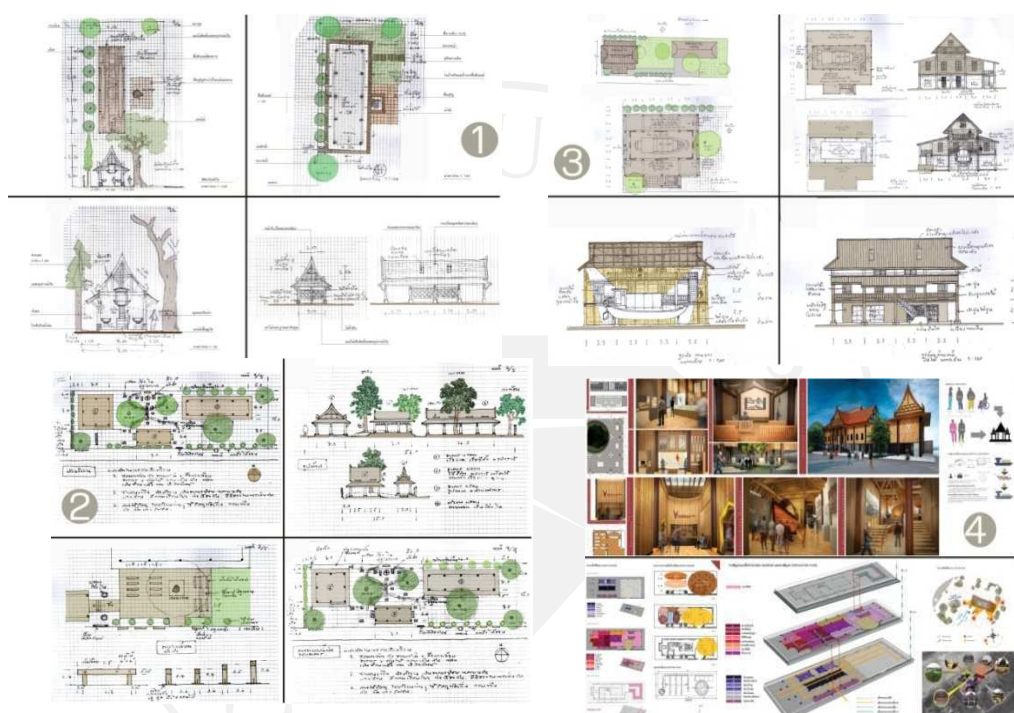
3.3.3 การตัดสินใจเลือกผังทางเลือกที่มีความเหมาะสมที่สุด

การใช้ทางเลือกดังกล่าว ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ความเห็นต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมมีวิธีการดังนี้

- 1) การทำบอร์ดทางเลือกเพื่อเปรียบเทียบความต้องการ การใช้สอย และรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรม
- 2) การนำบอร์ดทางเลือกกลับไปให้ชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันโหวตว่าแบบไหนที่ใช้และตรงตามความต้องการของชาวบ้านที่สุด
- 3) นำรูปสัญลักษณ์ลักษณะตัวอาคารที่จะนำไปใช้ ร่วมกับฟังก์ชันความต้องการและพื้นที่ใช้สอยมาร่วมกันออกแบบเพื่อได้ผังพิพิธภัณฑสถานี่ปรับใหม่ตามความต้องการของชาวบ้านและนำเสนอสู่ชาวบ้านในชุมชนโดยการจัดนิทรรศการ

3.3.4 ขั้นตอนการประเมินผลโครงการ

ภาพที่ 3.3: การทำบอร์ดทางเลือกเพื่อเปรียบเทียบความต้องการ การใช้สอย และรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมจากเริ่มต้นแนวความคิดจากชุมชน สู่การพัฒนาแบบมาเรื่อย ๆ โดยผู้มีความรู้จนถึงกระบวนการออกแบบโดยนักศึกษา

3.3.5 ขั้นตอนการติดตาม ตรวจสอบ และแก้ไขระหว่างการทำงานวิจัย

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมได้ข้อสรุปความคิดเห็นและความเหมาะสมในการออกแบบ พิพิธภัณฑที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านที่สุด โดยการได้นำข้อดี ข้อเสียของพิพิธภัณฑที่ทางเลือกที่นำเสนอให้กับชาวบ้านกลับมาร่วมกันปรับปรุงแก้ไขและทำการออกแบบใหม่โดยนักวิจัยและนักออกแบบแล้วสรุปเป็นรูปแบบโมเดลแล้วกลับไปในชุมชนอีกครั้ง โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่ายที่ปฏิบัติเบื้องต้น การประเมินเชิงปริมาณความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมที่มีต่อจุดประสงค์โครงการ แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่สมบูรณ์ที่สุด

3.3.6 ขั้นประมวลผลและแนวทางการออกแบบ

ภาพที่ 3.4: การนำบอร์ดทางเลือกลงไปที่ชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันโหวตว่าแบบไหนที่ใช้และตรงตามความต้องการของชาวบ้านที่สุด

3.3.7 ขั้นการนำเสนอนิทรรศการ

ขั้นนี้เป็นการนำเสนอนิทรรศการเผยแพร่ผลงานออกแบบ ที่ได้รับการปรับแก้สู่ชาวชุมชนคนอื่น ๆ ในวงกว้าง เพื่อที่จะได้รับฟังความคิดเห็นต่อผลงานออกแบบที่หลากหลายมากขึ้น การนำเสนอในรูปแบบนิทรรศการนี้จะช่วยทำให้เกิดความสนใจในโครงการพิพิธภัณฑ์ชุมชน วิธีการนำเสนอ นิทรรศการครั้งนี้ จัดที่ชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ วันที่ 29 มีนาคม 2557 จัดเผยแพร่ผลงานออกแบบสู่ชุมชนโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าเหมาะสมกับการจัดสรรพื้นที่ใช้สอยภายในพิพิธภัณฑ์ การจัดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหมาะสมกับพื้นที่ใช้สอยและการเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสม การประเมิน จะใช้การติดสติ๊กเกอร์ให้คะแนนความพึงพอใจโดยมีโมเดลเป็นสื่อกลาง

ภาพที่ 3.5: นำรูปสัญลักษณ์ลักษณะตัวอาคารที่สรุปได้จากการสำรวจ มาออกแบบพิกัดพื้นที่สิ้นสุดตามความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่และนำเสนอสู่ชาวบ้านในชุมชนโดยการจัดนิทรรศการ

ภาพที่ 3.6: การประเมินจะใช้การติดสติ๊กเกอร์ให้คะแนนความพึงพอใจโดยมีโมเดลเป็นสื่อกลาง

3.3.8 ขั้นสรุปงานวิจัย

ผู้วิจัยทำการสรุปผลการวิจัยและเรียบเรียงงานวิจัยออกเผยแพร่ งานวิจัยชิ้นนี้เป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งที่ทราบความพึงพอใจและรูปแบบสถาปัตยกรรมและพื้นที่การใช้สอยเบื้องต้นเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบขั้นตอนต่อไปในอนาคต และให้ชาวบ้านรับรู้ในมุมมองกว้างทั่วกันเกี่ยวกับโครงการที่จะเกิดขึ้นต่อไปในชุมชน มีการตื่นตัวกันมากขึ้น นักพัฒนาซึ่งในที่นี้คือชุมชนมีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยผู้นำชุมชน ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญและเป็นตัวแทนของกลุ่มชาวบ้านภายในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

บทที่ 4

หมู่บ้านศาลาแดงเหนือและความต้องการพิพิธภัณฑสถานชุมชน

สาเหตุของการทำวิจัยครั้งนี้ สืบเนื่องจากชุมชนศาลาแดงเหนือมีความต้องการจะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนขึ้นเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมความเป็นมอญไว้ โดยประสานความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกรุงเทพ และประชาชนในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางสร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑสถานชุมชน กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตประสานงานการจัดกระบวนการกลุ่ม มีหน้าที่หลักในการเป็นผู้วิจัยตั้งแต่ขั้นตอนแรกและทำกิจกรรมมีส่วนร่วมตามลำดับขั้นตอนจนสิ้นสุดกระบวนการ ซึ่งกิจกรรมจะมีความสอดคล้องกับกระบวนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ประวัติ การศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรม
- 2) สำรวจวิเคราะห์พื้นที่ (Site Analysis)
- 3) สัมภาษณ์กลุ่มย่อย ระหว่าง ผู้นำชุมชน ปราชญ์ ตัวแทนชาวบ้าน นักวิชาการ นักวิจัย

เพื่อหาแนวทางออกแบบพิพิธภัณฑสถานชุมชนเบื้องต้น

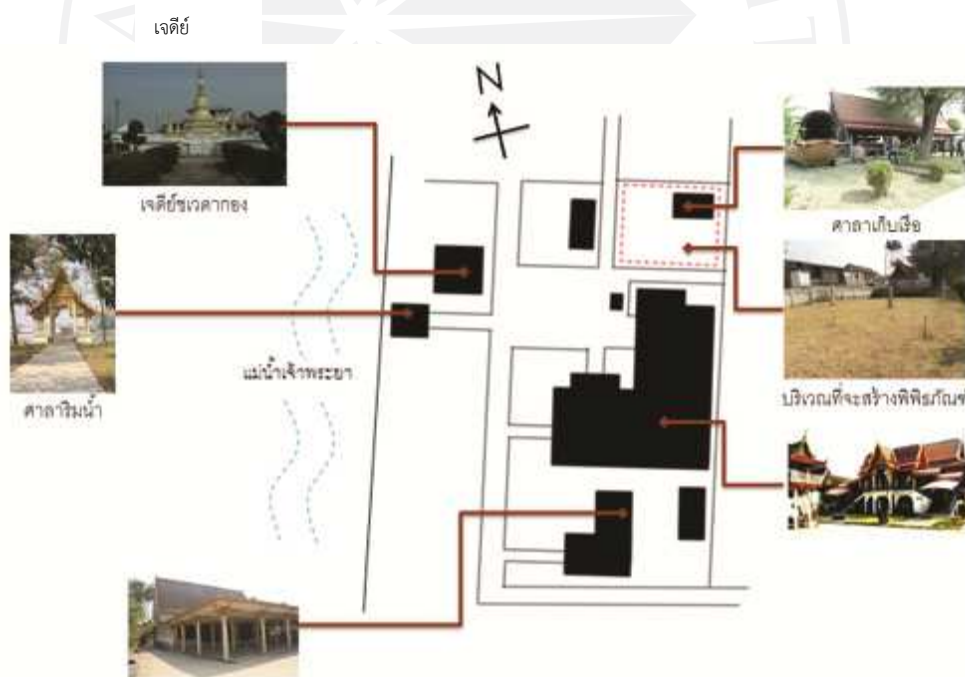
4.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน สถาปัตยกรรม ประเพณี วิถีชีวิต และมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือ

หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านศาลาแดงเหนือ สำหรับสถานที่นี้เป็นหมู่บ้าน(ชุมชนมอญ)ที่เก่าแก่เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นชุมชนที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมจนมีผู้มาศึกษาดูงานอยู่เป็นประจำ ขณะนี้ทางชุมชนกำลังจะตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานและมืองค์ความรู้เรื่องชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมขึ้นที่วัดเก่าแก่ประจำชุมชนศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านศาลาแดงเหนือ มีเอกลักษณ์ด้านการเป็นชุมชนเข้มแข็งในการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญที่ดำเนินชีวิตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านความงาม และความประทับใจในวิถีวัฒนธรรม เช่น การเผาศพแล้วไม่ลอยอังคารในแม่น้ำลำคลอง แต่ฝังกลบในดินแทน ทำให้ไม่สร้างมลพิษแก่น้ำ และยังได้ปลูกบำรุงดินอีกด้วย การจัดตั้งให้หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านศาลาแดงเหนือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ที่สมบูรณ์เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนอื่น ๆ ได้นำแนวทางไปใช้พัฒนาชุมชนของตนเอง อีกทั้งเป็นการสนับสนุนให้หมู่บ้านศาลาแดงเหนือดำเนินวิถีเช่นนี้ต่อไป (บุญชู ทองประยงค์, 2542)

ภาพที่ 4.1: สภาพพื้นที่โดยรอบและผังที่แต่งการใช้ประโยชน์ภายในชุมชน

ภาพที่ 4.2: สภาพพื้นที่โดยรอบและผังที่แต่งการใช้ประโยชน์สถานที่สำคัญภายในชุมชน

ชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือ ตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายมอญ ที่อพยพหนีภัยสงครามจากพม่า เข้ามาอยู่ในเมืองไทย เมื่อปี

พ.ศ. 2358 จากการสำรวจเมื่อ พ.ศ. 2545 เพื่อจัดทำทะเบียนของผู้ใหญ่บ้าน (นายอดิศร แสงทนต์) มีครัวเรือนทั้งสิ้น 90 หลังคาเรือน จำนวน 403 คน

ศาลาแดงเหนือมีที่มาจากชื่อ แพรปราม หมายถึงวัดแดง ปราม แปลว่า ไม่แดง ใช้จากเดิม คือ ถิ่นฐานเดิมคือ ประเทศ พม่า (กว่านปราม) เป็นการรำลึกถึงหมู่บ้านเก่า และสมัยก่อนที่หมู่บ้าน เคยมีศาลาแดงแต่เดิมชาวมอญหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ มีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้วัดเกียปรีน เมืองมูเดิม ทางตอนใต้ของประเทศพม่า คำว่า วัดศาลาแดงเหนือ แปลเป็นภาษามอญได้ว่า เกียปรีน และชื่อของชุมชนนี้ได้ชื่อว่า ชุมชนวัดศาลาแดงเหนือมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษหลังจากได้สูญเสียเอกราชให้กับพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2300 ชาวมอญได้หนีภัยสงครามไปทุกแห่งเท่าที่จะสามารถหนีได้ โดยส่วนหนึ่งพากันอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย โดยเข้ามามากที่สุดที่ในราวสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณปี พ.ศ. 2354 (จวน เครือวิชฌยาจารย์, 2537)

คนมอญบ้านศาลาแดงเหนือมีวัดศาลาแดงเหนือ เป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจมาแต่ดั้งเดิม เป็นที่นำสังเกตว่าคนมอญบ้านศาลาแดงเหนือนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติตามแบบอย่างของพระสงฆ์ให้มากที่สุด คนมอญดั้งเดิมนิยมสวดมนต์เช้าเย็น กวาดวัด จัดหาข้าวปลาอาหารไปถวายพระเจ้าอาวาสวัดถือเป็นผู้นำสำคัญของชุมชน หมู่บ้านศาลาแดงเหนือมีความสัมพันธ์กับวัดเกือบตลอดชีวิต วัดจึงเป็นเหมือนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เด็ก ๆ จะได้รับการอบรมสั่งสอนตั้งแต่อายุยังน้อย โดยเฉพาะเด็กผู้ชาย เมื่อโตพอก็จะมาอาศัยอยู่ที่วัดหรือบวชเรียนรู้พระธรรมคำสั่งสอน ให้รู้จักสวดมนต์ไหว้พระ

อาชีพดั้งเดิมของชุมชนหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ คือ การค้าขายทางเรือเป็นอาชีพหลัก การประกอบอาชีพดั้งเดิมคือการเดินเรือค้าขายสินค้าเช่น โอง อ่าง หม้อ กระถาง เครื่องปั้นดินเผา ถ้วยชาม ไตปลา ปูเค็ม เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป เรือมอญก็ปรับตัวตามสภาพแวดล้อมในยุคต่าง ๆ กล่าวคือ ยุคต้น ๆ ช่วงสงครามมีการนำเรือมาบรรทุกอาหารและลำเลียงยุทโธปกรณ์ปัจจัยของพวกทหารญี่ปุ่น ยุคหลังสงครามช่วงระยะเวลาต่อมา มีการนำเรือมาดัดแปลงบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ขึ้น จากเรือไม้ก็พัฒนามาเป็นเรือเหล็ก ปัจจุบันยังคงอาชีพเดิมบ้าง ตั้งแต่รัฐเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ทำให้เกิดถนนหนทางและสะพานข้ามแม่น้ำลำคลองมากขึ้น โดยไม่ได้เตรียมการสำหรับผู้มีอาชีพค้าขายทางเรือ คนในชุมชนต้องดิ้นรนออกไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ซึ่งนำไปสู่แนวคิดพิพิธภัณฑสถานชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เรือ (พิสิมพ์ ปลัดสิงห์, 2525)

นายมานพ แก้วหยก (การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 ธันวาคม 2556) กล่าวถึงการก่อร่างสร้างพิพิธภัณฑสถานว่า “ฉันทำโดยไม่มีหน่วยงานไหนสนับสนุน สร้างกิจกรรมให้กับเด็กและเยาวชน และการออกแบบจัดแสดงนิทรรศการตามทักษะและความถนัดของตนเอง พิพิธภัณฑสถานน่าจะเกิดขึ้นด้วยความเสียสละของที่มีอยู่เยอะแยะในชุมชน... เรือมันก็เลยบานปลายใหญ่โตขึ้นมา ไม่มีเงิน เขาก็ช่วยกันหา

เงิน ทอดผ้าป่า เพื่อที่จะเอาเงินรายได้มาทำพิธีภัณฑ์ พอไม่มีเงินก็หยุดก่อน พอมีเงินก็เดินหน้าต่อไป แต่เขาก็ไม่หมดกำลังใจ”

ผู้ช่วยนภดล (การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 ธันวาคม 2556) “ที่นี่มีวิถีชีวิตติดกับแม่น้ำก็จริงแต่ชาวบ้านไม่หาปลาเพื่อเศรษฐกิจแต่หากหาปลาเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น วิถีตกปลาจะตกตามชนิดของปลา การเลือกใช้เบ็ดตกปลา อุปกรณ์การตกปลาก็จะใช้ตามชนิดของปลา”

นายมานพ แก้วหยก (การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 ธันวาคม 2556) “ตระกร้าที่วางไว้ พร้อมหยิบตัวอย่างมาให้ดู ชนิดของตะกร้าว่าปลาเล็กใช้ตะกร้าถี่ ปลาใหญ่ใช้ตะกร้าห่างหน่อย” แล้วพาเดินไปชมอุปกรณ์ต่าง ๆ ภายในใต้ถุนบ้านอธิบายการใช้และเรื่องราววิถีคิดการผลิต เช่นตะกร้าตักน้ำ การใช้ยางไม้มาทำเพื่อไม่ให้รั่ว รวมไปถึงการอุดเรือ การลงขลากลอยไปถึงการได้ขลากลอยในปัจจุบันว่าได้มาจากไหนเป็นครั้งแรกที่ทำให้ทราบว่าขลากลอยมาจากครั้งที่ปล่อยจากต้นไม้

ลักษณะที่เด่นชัดของชาวบ้านในชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ คือ บ้านที่เป็นทรงไทยทั้งหมดบ้านจะสร้างเป็นเรือนไทย หรือทรงไทยเหมือนกันทั้งหมดบ้าน เพราะสมัยก่อนบรรพบุรุษได้สร้างบ้านมาเป็นทรงไทยตลอด ถึงแม้ว่าจะมีการชำรุดหรือทรุดโทรมลงไปบ้าง แต่ส่วนที่ได้รับการซ่อมแซมหรือบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ก็ยังคงสร้างเป็นทรงไทยอยู่ เพราะต้องการที่คงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญไว้เหลือให้ลูกหลานได้รู้และรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญไว้ให้คงไว้ได้อย่างเดิม และสิ่งที่ชาวมอญยึดเป็นหลักในการเลือกที่อยู่อาศัยคือ ที่อยู่อาศัยติดกับแม่น้ำ เพราะชาวมอญชอบอาศัยใกล้น้ำมาก เพราะจะได้สะดวกในการใช้น้ำในยามหน้าแล้ง ด้วยลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์และคุณค่าชาวบ้านจึงเลือกสถาปัตยกรรมในการออกแบบพิธีภัณฑ์ชุมชนตามบ้านเรือนที่ตนเคยอาศัยอยู่ เพื่อให้ตัวอาคารพิธีภัณฑ์กลมกลืนกับบริบทที่ตั้ง

4.2 สภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน

- ที่ตั้ง

ชุมชนวัดศาลาแดงมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังนี้ คือ

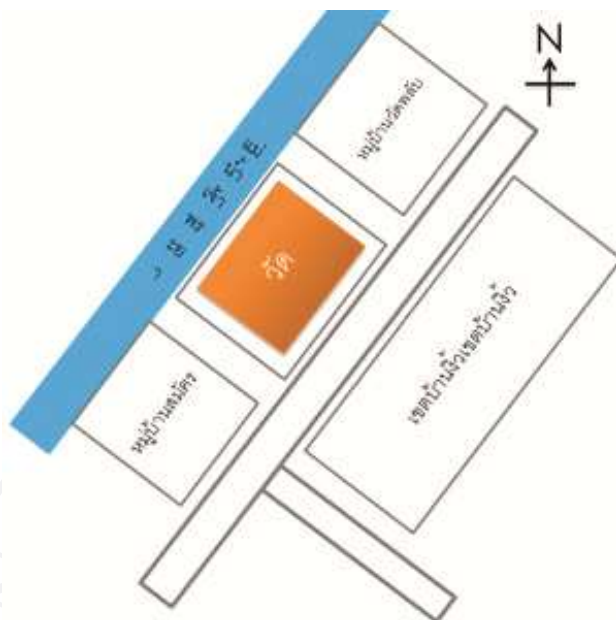
ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่บ้านวัดพลับ

ทิศใต้ ติดต่อกับหมู่บ้านสมัค

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตบ้านจิว

ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 4.3: แสดงผังบริเวณหมู่บ้าน (แผนที่)

เส้นทางที่ใช้เข้าสู่หมู่บ้านมี 2 ทาง คือ ทางบกและทางน้ำ

ศูนย์กลางของชุมชน คือ ศาลาวัด เพราะศาลาวัดของชุมชนสามารถจุคนได้มากกว่าที่อื่น และศาลาวัดยังเป็นหอกระจายข่าวของหมู่บ้านด้วย กิจกรรมทุกกิจกรรมที่จัดขึ้นในหมู่บ้านจะใช้ศาลา วัดเป็นสถานที่จัดงานเสมอและยังรวมไปถึงการประชุมต่าง ๆ ในหมู่บ้านด้วย และ ณ ศาลาแห่งนี้ ทุก ๆ เย็นของทุก ๆ วัน ผู้สูงอายุในหมู่บ้านจะมีการสวดมนต์กัน ซึ่งได้ทำกันอย่างนี้เป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่บรรพบุรุษและได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษารวบรวมเอกสารงานวิจัย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบ เจาะลึกจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน ทำให้เห็นว่าชุมชนหมู่บ้าน ศาลาแดงเหนือ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากในด้านความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชน เนื่องจาก ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติที่สืบเชื้อสายกันมาแต่โบราณ ถึงแม้สถานภาพทางเศรษฐกิจจะอยู่ในระดับ ปานกลาง ชุมชนมีความสัมพันธ์กันเหนียวแน่น ยึดมั่นและเคร่งครัดในการปฏิบัติตามคำสั่งสอน ในพระพุทธศาสนา และทำกิจกรรมร่วมกันเมื่อถึงเทศกาลวันสำคัญต่าง ๆ รวมทั้งคนในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนหมู่บ้านศาลาแดงเหนือยังมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาประเพณีและวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าควรคู่กับการดำรงให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงรากเหง้า และตัวตนที่เป็นอัตลักษณ์ เฉพาะของชาวไทยเชื้อสายมอญ บ้านศาลาแดงเหนือให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป แสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือมีความพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีและมีประสิทธิภาพ

4.3 ที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานชุมชน

จากการสำรวจวิเคราะห์พื้นที่ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2556 ผู้วิจัยแบ่งประเด็นที่ได้โดยสรุปผลตามหลักจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมประกอบด้วย

ที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่บริเวณภายในวัดศาลาแดงเหนือ

ภาพที่ 4.4: พื้นที่บริเวณที่จะสร้างพิพิธภัณฑสถานเรือ ภายในวัดศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย

บทที่ 5

กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน

กระบวนการของเหตุการณ์ที่ปรากฏในครั้งนี้

5.1 การสำรวจพื้นที่โดยรอบของชุมชน

โดยกลุ่มนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณาจารย์และผู้วิจัย ซึ่งได้ทำการสำรวจชุมชน สำหรับเป็นข้อมูลสำรวจลักษณะกายภาพอาคารเบื้องต้น วัสดุจัดแสดง และบริบทโดยรอบของชุมชน สำหรับการวิเคราะห์ต่อในขั้นตอนต่อไป

ภาพที่ 5.1: กระบวนการสำรวจวัตถุจัดแสดงเพื่อทำทะเบียนวัตถุ

ผลการสำรวจโดยรอบชุมชนเบื้องต้นพบว่า บ้านแต่ละหลังยังคงมีวัตถุที่แสดงถึงวิถีชีวิตในสมัยก่อนหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่จะนำมารวบรวมไว้ที่บ้าน น้ามานพ แก้วหยก เป็นส่วนใหญ่ วัตถุแต่ละชิ้น สามารถแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของชาวมอญในสมัยก่อน โดยวัตถุเหล่านั้น ยังไม่ได้แยก จะกองรวมกันไว้แต่ทุกคนในชุมชนสามารถเล่าถึงเรื่องราว วิธีใช้ได้ทุกชิ้น

ผลการสำรวจวัตถุจัดแสดงเพื่อทำทะเบียนวัตถุ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ข้อมูลด้านประวัติ เรื่องราว และวิถีชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งประเพณี ความเชื่อ และสถาปัตยกรรม ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ได้จากการให้นักศึกษาสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนเพราะเป็นวิธีการเพิ่มพูนความรู้จากผู้มีประสบการณ์จริง (Grannath, 2001) ข้อมูลที่ได้บางส่วนได้ถูกนำกลับไปให้ผู้อาวุโสได้ตรวจสอบอีกครั้ง

2) ส่วนข้อมูลวัตถุทางวัฒนธรรม เช่น เรือ ตุ่ม โอ่ง และข้าวของเครื่องใช้ที่สำคัญต่าง ๆ นักศึกษาสำรวจด้วยวิธีการ วาดภาพและถ่ายภาพเพื่อบันทึกลักษณะทางกายภาพพร้อมสอบถามประวัติที่มาของสิ่งของต่าง ๆ จากผู้รู้ในหมู่บ้านเพื่อจัดทำทะเบียนวัตถุจัดแสดง

ภาพที่ 5.2: สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พืชวัลย์เมือง ใจชอบและลุงสากล เกมสวัสดิ์

วิธีการเก็บข้อมูลมีการแบ่งกลุ่มนักศึกษาทั้งหมดออกเป็น 11 กลุ่ม ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานการทำงาน การเดินทาง จัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกเตรียมอุปกรณ์อำนวยความสะดวก ประกอบด้วย กล้องถ่ายรูป สมุด ปากกา จากกิจกรรมการเก็บข้อมูล นำไปสู่การทัศนศึกษาพื้นที่ภายในชุมชนศาลาแดงเหนือ ซึ่งมีคนในชุมชนสนใจเข้าร่วมกิจกรรม หลายคนได้เรียนรู้วิถีชีวิตคนที่ผูกพันกับสายน้ำจากผู้รู้ ที่ร่วมขบวนไปด้วย ด้วยศักยภาพการเป็นแหล่งเรียนรู้และการถ่ายทอดของผู้รู้ นำไปสู่ข้อเสนอในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมที่เรียกว่า “ห้องเรียนธรรมชาติ” ให้เชื่อมโยงกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

5.2 สัมภาษณ์กลุ่มย่อยเพื่อหาแนวทางการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน

สัมมนาเชิงปฏิบัติการศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมมอญ การสนทนารั้งนี้ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี โดยผู้วิจัยถอดประเด็นสำคัญในการสนทนารั้งนี้จำแนกตามบุคคลสำคัญที่เข้าร่วมประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ช่างประจำชุมชน

1) ตัวแทนชุมชนอาวุโส

2) กล่าวถึงเรื่องประวัติความเป็นมาของวิถีชีวิตชาวมอญในอดีต การอพยพ ที่ตั้ง ปัญหาและจุดประสงค์ที่มาของการรวมตัวจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชน ที่ได้รับการออกแบบพื้นที่ภายในวัดศาลาแดงเหนือที่เคารพวิถีชีวิตประเพณี พิธีกรรมของชาวมอญ มีความประสงค์ที่จะจัดเก็บวัตถุเพื่อจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชนภายในวัดศาลาแดงเหนือ

3) นักศึกษา คณาจารย์

4) กล่าวถึงปัญหาพื้นที่และความสำคัญหลักของพิพิธภัณฑ์ เสนอแนวความคิดความเป็นไปได้ในการต่อเติมอาคารของการวางผังพิพิธภัณฑ์ของชุมชนในอนาคตด้วยการเพิ่มทางสัญจรของ

ผู้พิการเพื่อให้ตัวอาคารตอบสนองกับผู้ให้บริการได้ครบมากขึ้น ในขณะที่แนวคิดการขยายกลุ่มอาคาร หอสมุดเพิ่มพื้นที่ด้านข้างของตัวอาคารเดิม โดยการปรับเปลี่ยนพื้นที่การใช้งานเบื้องต้นตามผัง

ผลการวิเคราะห์จากสนทนากลุ่มย่อย ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1) เกิดความเห็นร่วมกันในการเปลี่ยนวิธีคิดการพัฒนาผังพิพิธภัณฑ์ชุมชนจากการออกแบบพื้นที่ในพิพิธภัณฑ์ จะเน้นการออกแบบที่สนับสนุนต่อการก่อสร้างเป็นช่วง ๆ ตามจำนวนเงินทุนที่ชุมชนรวบรวมได้

2) การวางผังของนักศึกษาและลักษณะของอาคารในอนาคต สร้างความเชื่อมั่นให้กลุ่มผู้นำชุมชนและช่วยสนับสนุนความคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้ชัดเจนขึ้น

3) ชาวบ้านในชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะร่วมสนับสนุนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่เป็นแนวคิดหลักในการออกแบบพิพิธภัณฑ์

ประชากรของชุมชนก่อร่างสร้างพิพิธภัณฑ์ จนสามารถสร้างอัตลักษณ์ สานสัมพันธ์ และบ่มเพาะสำนึกในสมาชิกภายในชุมชน ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการควบคุมหัวข้อการจัดแสดงเรื่องราวของตนเองและนี่เองที่ก่อให้เกิดการทำงานอย่างต่อเนื่อง การทำงานพิพิธภัณฑ์กับชุมชนจะต้องอาศัยการทำงานที่มีการสนทนาปรึกษาหารือกันระหว่างนักวิชาการ คนในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องการรับรู้เกี่ยวกับตัวเอง พิพิธภัณฑ์ที่จะมีแนวทางสำเร็จออกมาเป็นรูปธรรมหากแต่พิพิธภัณฑ์นี้เปรียบเสมือนแบบฝึกหัดให้ชุมชนได้แสดงเรื่องราวของตนเอง

5.3 ขั้นตอนการออกแบบเบื้องต้น

จากการจัดสนทนากลุ่มย่อย ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ช่างประจำชุมชน กลุ่มตัวแทนจากชาวบ้าน คณาจารย์ นักศึกษาและผู้วิจัย ส่งผลให้เกิดการเข้าใจตรงกัน โดยแนวความคิดสำคัญของการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ร่วมกันครั้งนี้ คือการสร้างกระบวนการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนต้องประกอบด้วยเงื่อนไขดังนี้

- 1) ผู้วิจัยรับผิดชอบการจัดกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม
- 2) คนในชุมชนทำหน้าที่ให้การสนับสนุน และเข้าร่วมในกระบวนการออกแบบอย่างส่วนร่วม ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนร่วมกันสร้างพื้นที่การใช้สอย
- 3) ผลสรุปที่ได้ของผังใหม่พิพิธภัณฑ์ชุมชนได้รับการพัฒนาด้านรูปแบบ การใช้งาน และรูปลักษณะของตัวอาคาร

5.4 ขั้นตอนการวางแผนปฏิบัติงานออกแบบเบื้องต้น

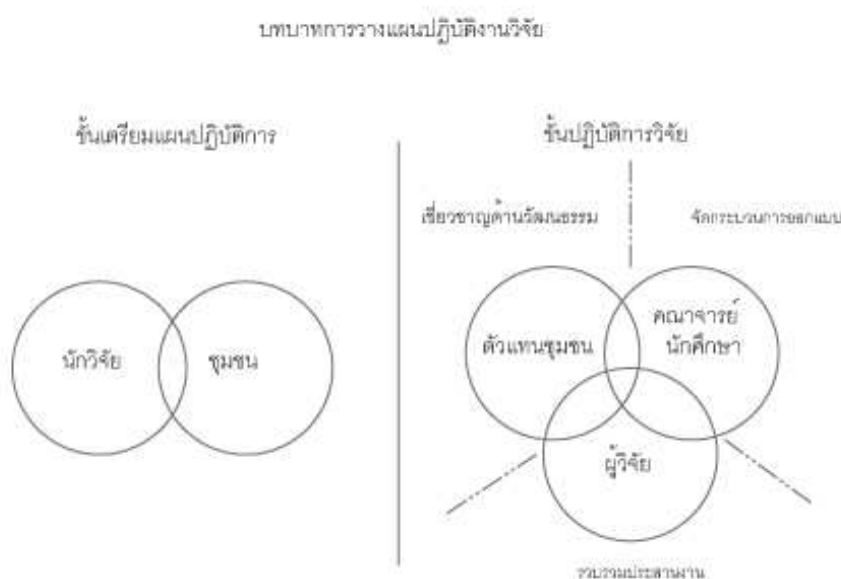
ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัยเป็นการทีมวิจัยและนักศึกษาสำหรับลงพื้นที่ไปทำกิจกรรมการออกแบบแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) บทบาทของบุคลากรในการปฏิบัติงานวิจัย
- 2) ขั้นตอนกิจกรรมในการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย
- 3) การสนทนากลุ่มย่อยร่วมกันออกแบบวางแผนทางกายภาพพิพิธภัณฑ์ชุมชน
- 4) ขั้นตอนการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน

5.5 บทบาทของบุคลากรในการปฏิบัติงานออกแบบ

ในขั้นตอนนี้ได้จำแนกบทบาทของแต่ละคน เพื่อวางแผนทีมปฏิบัติงานวิจัยครั้งนี้ เริ่มจากขั้นเตรียมแผนงานจนถึงขั้นตอนติดตามผล ตรวจสอบปรับปรุงแผนงานวิจัย

ภาพที่ 5.3: บทบาทและขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัย

5.6 ขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยที่เกิดขึ้น ขั้นตอนการวางแผนปฏิบัติงานออกแบบเบื้องต้น

จากการปฏิบัติงานวิจัยสามารถสรุปขั้นตอนการวางแผนงานได้ดังนี้

1) ขั้นตอนกำหนดทีมงานการวิจัย มีวัตถุประสงค์คือ

- 1.1) การตั้งกลุ่มนักศึกษา ออกเป็น 11 กลุ่มเพื่อลงสำรวจเก็บข้อมูล
- 1.2) กำหนดเพื่อวางแผนเป้าหมายร่วมกัน
- 1.3) การจัดสมมนากลุ่มย่อย เพื่อทราบข้อมูล กิจกรรม ผลที่ได้จากการปฏิบัติการลงพื้นที่ในแต่ละครั้ง

2) การปฏิบัติการกับชุมชนในพื้นที่ เพื่อทดสอบผลที่ได้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้น นำมาวิเคราะห์เพื่อออกแบบโดยวิจัยเชิงปฏิบัติการในการลงพื้นที่

2.1) นักศึกษาจะทำการออกแบบทั้งสถาปัตยกรรมและงานออกแบบภายในร่วมกับคณาจารย์ก่อนในเบื้องต้นจากข้อมูลที่ได้รับมาเพื่อสร้างทางเลือกการออกแบบให้กับชาวบ้าน ตรงตามความต้องการหรือใกล้เคียงที่สุด

2.2) ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมออกแบบด้วย แต่ด้วยข้อจำกัดเรื่องเวลาจึงเชิญเฉพาะผู้ที่สนใจเข้าร่วมเป็นตัวแทนในการให้คำแนะนำระหว่างการออกแบบและอาสาสมัครจากทางชุมชนที่เข้าร่วมให้ความเห็นต่องานออกแบบของนักศึกษาประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชุมชนและนายช่างประจำชุมชน

จากการสนทนากลุ่มย่อยในช่วงศึกษาบริบท ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวมีการทำการออกแบบและปรับแก้ตามความเห็นของผู้ร่วมออกแบบทั้งหมด 3 ครั้ง ตามที่นักศึกษาได้รับข้อมูลจากชาวบ้าน ทั้งข้อมูลเชิงเอกสารด้านประวัติศาสตร์ และข้อมูลเชิงวัฒนธรรม วัตถุจัดแสดงจากข้อมูลทั้งหมด นักศึกษาแต่ละกลุ่มได้นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามคำบอกกล่าวและความต้องการการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของชุมชนแล้วได้นำมาซึ่งผลงานออกแบบที่เป็นทางเลือกทั้งหมด 11 ทางเลือกจากนักศึกษา 11 กลุ่ม

ภาพที่ 5.4: (ซ้าย) ผลงานออกแบบส่วนหนึ่งของนักศึกษาที่นำเสนอระหว่างการออกแบบ (ขวา) คณาจารย์และตัวแทนชุมชนร่วมกันให้ความเห็นเสนอแนะต่อผลงานออกแบบ

จากการสนทนากลุ่มย่อยในช่วงชั้นศึกษาบริบทขั้นต้น พบว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนหลัก ๆ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ช่างประจำชุมชน บุคคลที่สำคัญ และเป็นผู้ใช้พื้นที่เป็นประจำ

การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนปัญหาและวิเคราะห์พื้นที่ที่เหมาะสมและเสนอแนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์พร้อมผังอาคารการใช้พื้นที่ใหม่ สถานที่ที่จัดสัมมนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในครั้งที่เกิดขึ้นที่ ห้องเรียนมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ดิกร A3 ห้องประชุมใหญ่ กลุ่มตัวอย่างของผู้เข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ช่างประจำชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน คณาจารย์ นักศึกษา ผู้วิจัย อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดกิจกรรม คือ โมเดลจำลองอาคารที่พัฒนาต่อจากข้อสรุปแนวคิดการออกแบบตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ ผังพื้นที่ ตามภาพ

ภาพที่ 5.5: พื้นที่บริเวณที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์เรือ ภายในวัดศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย

ภาพที่ 5.6: ลักษณะผู้เข้าร่วมกระบวนการ

กระบวนการของเหตุการณ์ที่สังเกตมีดังนี้

1) การนำเสนอผลงานออกแบบของนักศึกษาซึ่งมีการจัดพื้นที่ในอาคารตามความเหมาะสม โดยยึดหลักโครงสร้างเดิมที่มีอยู่

2) สังเกตและเปิดโอกาสตัวแทนชุมชนให้ความเห็นต่องานออกแบบ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ร่วมกิจกรรม และสังเกต นักศึกษา คณาจารย์มีหน้าที่อธิบายถึงความเป็นไปได้ในการออกแบบ

ลักษณะการดำเนินงานการปฏิบัติการในการออกแบบครั้งนี้ สามารถดำเนินงานไปได้อย่างต่อเนื่องและราบรื่น เวลาทำกิจกรรม หนึ่งวันแบ่งเป็นช่วงเช้าและช่วงบ่ายชาวบ้านที่เข้าร่วมสามารถทำความเข้าใจผังพื้นที่และช่วยกันให้ความคิดเห็นออกแบบร่วมกันถึงความเป็นไปได้ โดยมีช่างประจำชุมชนให้ความรู้เรื่องวัสดุและการก่อสร้างมีบทบาทร่วมกับนักศึกษา จนนักศึกษาแต่ละกลุ่มได้ข้อสรุปเพื่อไปปรับปรุงอาคารใหม่

ปัญหาและอุปสรรคพบว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นไม่สามารถเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทั้งหมดเข้าร่วม แสดงความคิดเห็นละร่วมกันออกแบบเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลา ชาวบ้านหลาย ๆ คนยังไม่มีคณะกรรมการหรือรื้อนในเรื่องการสร้างพิพิธภัณฑ์เท่ากับคนกลุ่มหลักนี้ จึงได้เพียงตัวแทนจากกลุ่มชาวบ้านเท่านั้นที่มีส่วนในการออกพิพิธภัณฑ์ชุมชนร่วมกัน เพื่อขยายไปเรื่องนี้ไปในชุมชนวงกว้างจึงเป็นที่มาของการจัดนิทรรศการผลงานออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน

5.7 ขั้นตอนการนำเสนอนิทรรศการ

ขั้นตอนนี้เป็นการนำเสนอผลงานทางเลือกที่ได้รับการปรับแก้สู่ชาวชุมชนคนอื่น ๆ ในวงกว้าง เพื่อที่จะได้รับฟังความคิดเห็นต่อผลงานออกแบบที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งยังคาดหวังว่าการนำเสนอในรูปแบบนิทรรศการนี้จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจโครงการพิพิธภัณฑ์เรือ อันจะนำไปสู่การเห็นคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น นิทรรศการผลงานออกแบบนี้จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2556 ที่หมู่บ้านวัดศาลาแดงเหนือ โดยนักศึกษาทั้ง 11 กลุ่มไปทำการติดตั้งตามสถานที่

ต่าง ๆ ภายในบริเวณรอบพื้นที่ที่จะจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ โดยที่ตัวแทนชุมชนได้ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านอื่น ๆ ได้เข้ามาเยี่ยมชมนิทรรศการและให้ความเห็นต่อผลงานออกแบบของนักศึกษา

ภาพที่ 5.7: บรรยากาศการแลกเปลี่ยนความเห็นต่อผลงานออกแบบในระหว่างการจัดนิทรรศการ
ผลงานออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายมีส่วนร่วมอะไร อย่างไร และเวลาใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการโดยติดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน ว่าเป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้นเข้ามามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผน และตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

ผู้วิจัยสามารถสรุปลำดับขั้นตอนกิจกรรมที่เกิดขึ้นในขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ดังนี้

- 1) การสร้างความสัมพันธ์ มีวัตถุประสงค์ คือ สร้างทีมงานลงสำรวจเก็บข้อมูล จัดกระบวนการออกแบบ ประชาสัมพันธ์โครงการ และติดต่อประสานงานกับผู้สนับสนุนภายนอกโครงการ
- 2) การจัดกิจกรรมปฏิบัติการกับชุมชนในพื้นที่ เพื่อทดสอบผลที่ได้จากกิจกรรม และนำมาวิเคราะห์เพื่อออกแบบโดยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้

การเสนอทางเลือกเป็นวิธีทำงานที่ใช้การบอกเล่าชี้แจงให้เห็นถึงผลดี ผลเสียของข้อเสนอในรูปแบบการออกแบบทางเลือกในแต่ละด้านให้กับชาวบ้านตัดสินใจได้เลือก เมื่อนักวิจัยเสนอทางเลือกจะมีแนวทางการออกแบบที่ชัดเจนขึ้น วิธีการนี้จะเสนอทางเลือกในการออกแบบจะทำให้ชาวบ้านส่วนมากได้รับรู้ได้เห็นและยอมรับการเลือกแต่ละด้านก่อนที่จะตัดสินใจ

5.8 การประเมินผลโครงการเบื้องต้น

การประเมินกระบวนการจะช่วยให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ทำให้ทราบถึงผลของการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไรมีปัญหาข้อบกพร่องอะไรบ้างที่ต้องปรับปรุงให้ดำเนินเป็นไปตามแผนด้วยดี การประเมินเชิงปริมาณจึงเป็นเพียงการดูแนวโน้มด้านจำนวนของผู้สนใจการเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการที่เพิ่มขึ้นในแต่ละขั้นตอน และได้ให้ความสำคัญต่อการประเมินในเชิงคุณภาพที่สนใจความคิดเห็นของผู้เข้าร่วม แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม โดยเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินผล เพื่อรับรู้การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่ผู้วิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5.9 ขั้นตอนการติดตาม ตรวจสอบ และแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัย

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมได้ข้อสรุปความคิดเห็นและความเหมาะสมในการออกแบบพิพิธภัณฑสถานที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านที่สุด 1 ขึ้นจาก 11 กลุ่ม โดยการประเมินให้คนในชุมชนมาร่วมโหวตรูปแบบพิพิธภัณฑสถานที่ชอบที่สุดโดยการติดสติ๊กเกอร์ลงบอร์ดเพื่อโหวต และได้ร่วมกันปรับปรุงแก้ไขพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมแล้วกลับเข้าไปในชุมชนอีกครั้ง โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่ายที่ปฏิบัติเบื้องต้น การประเมินเชิงปริมาณความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมที่มีต่อจุดประสงค์โครงการ แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานพัฒนารูปแบบผังพิพิธภัณฑสถานให้ใกล้เคียงความต้องการของคนในชุมชนที่สุด

ภาพที่ 5.8: แสดงการประเมินให้คนในชุมชนมาร่วมโหวตรูปแบบพิพิธภัณฑที่ชอบที่สุดโดยการติดสติ๊กเกอร์ลงบอร์ดเพื่อโหวต

เป็นการยากที่จะประเมินความสำเร็จว่า มีความรู้สึอย่างไรต่อโครงการ พอใจหรือไม่ต่อสิ่งที่ได้รับหากแต่การได้เห็นรูปธรรมของการออกแบบจากนิทรรศการที่จัดขึ้นทำให้โครงการสร้างพิพิธภัณฑเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง จากการจัดนิทรรศการช่วยให้ชาวชุมชนหลายคนได้เข้าใจเรื่องพิพิธภัณฑมากขึ้น

ตารางที่ 5.1: สรุปกิจกรรมและผลที่ได้จากขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น

ขั้นตอน	วันที่ 10 มีนาคม 2556	
	กิจกรรม	ผลที่ได้
1. ขั้นตอนสำรวจข้อมูล	สอบถามผู้สูงอายุในหมู่บ้าน	ข้อมูลชุมชนด้านประวัติและวัตถุดิบแสดงเบื้องต้นเพื่อทำการออกแบบและ การจัดfunction พื้นที่ภายใน
2. ขั้นตอนการออกแบบเบื้องต้น	สร้างการออกแบบทางเลือกโดยนักศึกษา 11 กลุ่มและเชิญตัวแทนชุมชนให้คำแนะนำตลอดขั้นตอนการออกแบบ	แนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนตามที่ได้รับข้อคิดเห็นจากตัวแทนชุมชน
3. ขั้นตอนการนำเสนอ นิทรรศการ	นำเสนอทางเลือกงานออกแบบโดยจัดแสดงในชุมชน	การขยายความคิดเห็นที่มีต่อผลงานออกแบบต่อชาวชุมชนในวงกว้างขึ้น
4. ขั้นตอนการประเมินผลโครงการเบื้องต้น	ชาวบ้านช่วยกันให้คะแนน เลือก หุ่นจำลองที่ใกล้เคียง พิพิธภัณฑ์ที่ตรงตามความต้องการ 1 กลุ่มจากจำนวน 11 กลุ่ม	ได้ข้อสรุปความคิดเห็นและความเหมาะสมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการพัฒนางานออกแบบในขั้นตอนต่อไป

5.10 ขั้นสำรวจข้อมูลจัดแสดง

การสำรวจวิเคราะห์วัตถุจัดแสดง และการจัดสนทนากลุ่มย่อยระหว่างปราชญ์ชุมชน นายมานพ แก้วหยก และนักวิชาการ นักวิจัย วัตถุจัดแสดงทั้งหมด เริ่มดำเนินการจัดหา รวบรวม จากทั้งภายในวัด ศาลาแดงเหนือ และจากการรับบริจาคของคนในชุมชนพิพิธภัณฑ์เรือ ชุมชนมอญบ้านศาลาแดงเหนือ จะจัดแสดงเรือโบราณ เครื่องมือการเดินเรือ และเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญของชุมชน บ้านศาลาแดงเหนือ วัตถุจัดแสดงส่วนใหญ่ในพิพิธภัณฑ์จึงเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และจากหลักฐานเอกสารโบราณที่ประกอบไปด้วยทั้งอักษร มอญ รวมทั้งเสาหงส์โบราณ (คติมอญ)

วัตถุประสงค้ในการสำรวจข้อมูลจัดแสดงเพื่อ

- สำรวจรายละเอียดของวัตถุจัดแสดงเข้าไปอยู่ในพิพิธภัณฑ์
- แยกแยะหมวดหมู่สิ่งของและเรื่องราวที่จัดแสดง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบ

การสำรวจข้อมูลจัดแสดงโดยละเอียด เพื่อรวบรวมข้อมูลวัตถุและเรื่องราวที่จะจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์และพื้นที่จัดสร้างพิพิธภัณฑ์ ใช้วิธีการแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนคือ เก็บข้อมูล วัตถุจัดแสดง จากข้อมูลเดิม สัมภาษณ์ การถ่ายภาพ

การเก็บข้อมูล วัตถุจัดแสดง จากข้อมูลเดิม

การสำรวจข้อมูลจัดแสดงโดยละเอียดเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหรือหลักฐานที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ต่าง ๆ ที่เก็บไว้แล้วในชุมชน ใช้วิธีการ

- ถ่ายภาพ
- วาดภาพ
- วัดพื้นที่

การถ่ายภาพ

การถ่ายภาพช่วยสร้างเรื่องราวอย่างต่อเนื่อง ในขั้นนี้จะทำการเก็บข้อมูลวัตถุจัดแสดง

การถ่ายภาพอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในวิถีชีวิตในอดีต เครื่องใช้ไม้สอย ตุ่ม โอ่ง ชาม อุปกรณ์ที่ใช้บนเรือ และภาพถ่ายในอดีตเริ่มเรื่องย้อนไปตั้งแต่สมัยก่อนการถ่ายภาพ การลำดับภาพเป็นการนำภาพแต่ละตอนมาเชื่อมต่อเข้าด้วยกัน ถ้าเป็นการต่อเชื่อมภาพจะรู้สึกต่อเนื่องในเรื่องราวที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นลำดับ ให้ความรู้สึกและอารมณ์ การเก็บภาพตามระยะเวลาหรือภาพในอดีต เพื่อให้นำมาศึกษาหาข้อมูลในการแก้ปัญหา ศึกษาวิจัย เพื่อการ ถ่ายทอดความรู้ในอดีตได้ รูปภาพช่วยในการถ่ายทอดความคิดของคนในอดีตที่เป็นนามธรรมออกมาในรูปของรูปธรรม

ภาพที่ 5.9: สำรวจ-วัตถุที่จะจัดแสดง

จากภาพพบว่าการสำรวจวัตถุโดยการทำทะเบียนวัตถุไว้แล้วบางส่วน โดยมูลนิธิเล็ก
ประไพวิริยะพันธ์

ภาพที่ 5.10: สำรวจ-ภาพถ่าย (วิถีชีวิต-พระพุทธศาสนา)

ภาพที่ 5.11: การสำรวจบริบท (ซ้าย) จำแนกวัตถุจัดแสดง (ขวา)

ภาพที่ 5.12: บ้านนายมานพ แก้วหยก

ภาพที่ 5.13: สำรววัดตุจรงที่จจะจัดแสดงแสดงภายในภพพระอาจารย์บุญนาค - ห้องเก็บของ

ภาพที่ 5.14: สำรวโรงเก็บเรือ

จากภาพการถ่ายภาพใช้ภาพถ่ายเก่าและการจำแนกวัตถุจัดแสดงทำให้ทราบถึงเรื่องราวที่สำคัญในชุมชน รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต เป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยกำหนดเรื่องราวในการจัดแสดงควบคู่ไปกับวัตถุจัดแสดงต่าง ๆ

ตารางที่ 5.2: สรุปกิจกรรมและผลที่ได้จากขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง

ขั้นตอน	วันที่ 20 พฤศจิกายน 2556	
	กิจกรรม	ผลที่ได้
1. เก็บข้อมูลวัตถุจัดแสดงจากข้อมูลเดิม	สำรวจข้อมูลจัดแสดงเบื้องต้น แยกแยะหมวดหมู่สิ่งของและเรื่องราวที่จะจัดแสดง	รายละเอียดวัตถุจัดแสดงเพื่อทำการออกแบบ
2. สัมภาษณ์	สัมภาษณ์นายมานพแก้วหยก ประกอบข้อมูล (Focus Group เกี่ยวกับหมวดหมู่การจัดแสดง)	ข้อมูลที่มาของวัตถุจัดแสดง ประเภท รายละเอียด การเล่าเรื่อง จัดแสดง
3. การถ่ายภาพและทำรังวัด	ถ่ายภาพพื้นที่ก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ พร้อมทำรังวัดอย่างละเอียด, ถ่ายภาพวัตถุจัดแสดง	ขนาดพื้นที่ออกแบบ, ขนาดและลักษณะของวัตถุจัดแสดง

จากการสำรวจข้อมูลจัดแสดงของบางอย่างไม่ได้ถูกลดคุณค่าไปสู่แค่มิติประโยชน์ใช้สอยหรือความงาม เนื่องจากของสิ่งนั้นเป็นเรื่องของสัญลักษณ์ มีการให้ความหมายในวิถีชีวิตของคนในอดีต สิ่งดังกล่าวเป็นสิ่งที่ต้องเคารพและธำรงไว้ ในแง่นี้ มีความยุ่งยากในการสื่อสารและส่งผ่านความคิดเกี่ยวกับวัตถุจำพวกข้ามยุคข้ามสมัยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ เจือด้วยอารมณ์ความรู้สึก ความทรงจำของเราก็มีหลากหลายแง่มุม ทั้งความทรงจำที่โหยหาอดีต ความทรงจำที่ต้องมี ในที่นี้จากการสำรวจและสัมภาษณ์ สามารถแบ่งหมวดการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้ ดังนี้

ตารางที่ 5.3: สรุปหมวดขั้นตอนสำรวจข้อมูลจัดแสดง

หมวด 1	หมวด 2	หมวด 3
เรือ	วิถีชีวิต/ บ้าน	พุทธศาสนา
- เรือวัด - เรือบ้าน (เส้นทาง การค้าขาย, วิถีชีวิต บนเรือ) - รูปภาพ	- เครื่องมือเครื่องใช้ - ภูมิปัญญาป้องกันน้ำ ท่วม - รูปภาพ	- ประเพณี - รูปภาพ - คำสอน - หุ่นขี้ผึ้ง - อัฐบริหาร

จากการสำรวจวิเคราะห์ข้อมูลวัสดุที่จะจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์เรือ ชุมชนมอญบ้านศาลาแดง เหนือ เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2556 ผู้วิจัยแบ่งประเด็นที่ได้โดยสรุปผลตามหลักการสังเกตอย่างมี ส่วนร่วมซึ่งครอบคลุมประเด็นหลัก ๆ 3 ประเด็น ดังนี้

1) สถานที่และบริบทของเหตุการณ์/ ปรากฏการณ์

- หมวดที่ 1 ชั้นที่ 1 จัดแสดงเรื่องราวของเรือเส้นทางค้าขายขนส่งสินค้าทางเรือซึ่งเป็นอาชีพ ดั้งเดิม วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมคนบนเรือ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในสามโคก

- หมวดที่ 2 ชั้นที่ 2 จัดแสดงเรื่องวิถีชีวิตขนบธรรมเนียม ประเพณีของคนมอญ ที่อยู่อาศัย บ้านเรือนของมอญ ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนวัดศาลาแดงเหนือส่วนใหญ่เป็นชาวมอญที่ใช้ภาษามอญใน การสื่อสารและยังคงรักษาวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของชาวมอญ ข้อมูลการทำทะเบียน วัดจัดแสดง ได้แก่ข้อมูลจากภาพถ่าย และจัดทำบัญชีวัดจัดแสดง ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นปะ โยชน์ในการค้นหาและจำแนกหมวดหมู่ของวัสดุจัดแสดงรวมถึงประโยชน์ต่อการออกแบบพื้นที่จัดแสดง

- หมวดที่ 3 ชั้นที่ 3 จัดแสดงเรื่องพระพุทธศาสนา วัดศาลาแดงเหนือเป็นศูนย์กลางในการ ประกอบพิธีกรรมและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชน

2) กลุ่มตัวอย่างที่มีส่วนร่วมในกระบวนการนี้

- ตัวแทนของชุมชน
- นักวิชาการ นักศึกษา
- นักพัฒนา นักวิจัย นักออกแบบ

3) กระบวนการของเหตุการณ์/ ปรากฏการณ์ที่สังเกต

ผู้วิจัยและอาสาสมัครเลือกเก็บข้อมูลวัตถุจัดแสดงของชุมชนจากข้อมูลที่นายมานพ แก้วหยก เป็นผู้เก็บสะสมไว้ โดยนายมานพเป็นตัวแทนของชุมชนที่นำเรือโบราณ เครื่องมือการเดินเรือ

เครื่องปั้นดินเผา อุปกรณ์ดำรงชีพมารวบรวมไว้ทั้งที่บ้านและวัดศาลาแดงเหนือและสถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ของชุมชน

ผลการศึกษาที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อย จำแนกออกเป็น 2 ส่วน

1) ลักษณะองค์ความรู้ในการออกแบบสถาปัตยกรรม Function ใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ชุมชนมอญ โดยสรุปได้ดังนี้

1.1) ส่วนจัดแสดง

1.2) หอจดหมายเหตุ ห้องสมุด/ อ่านหนังสือ

1.3) ส่วนต้อนรับ

- เกือบหมวก
- เกือบรองเท้า
- เกือบร่ม

2) วิถีชีวิต อาชีพ และการสำรวจความตระหนักถึงความสำคัญของเรือ ในฐานะของเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันในวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำ และการเดินทางค้าขายในอดีตของคนรุ่นก่อน ที่จะจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ชุมชนมอญบ้านศาลาแดงเหนือ

5.11 ขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม

5.11.1) ข้อมูลวิเคราะห์ความสัมพันธ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ

จะต้องเริ่มเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ศึกษา ทั้งสภาพผังพิพิธภัณฑสถานปัจจุบัน และผังเดิมในอดีต ชนิดวัตถุจัดแสดง เรื่องราววิถีชีวิต จากขั้นตอนการออกแบบผังพิพิธภัณฑสถาน รูปแบบอาคาร อย่างมีระบบ จะต้องทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเพื่อหาระดับความสัมพันธ์ของพื้นที่และตัวอาคารที่ตรงกับทางชุมชนต้องการ

5.11.2) ผังความสัมพันธ์กิจกรรม ทำการออกแบบผังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ โดยกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ 4 รูปแบบ

ทุกผังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ยังคงระดับความสัมพันธ์ของกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ คือ มีความต้องการและวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ที่มีข้อจำกัดทางด้านลักษณะ ขนาดพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากชุมชนศาลาแดงเหนือมีโครงการที่ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ มาระยะหนึ่งแล้ว จึงมีผู้สนใจ จิตอาสาเข้ามาช่วยออกแบบพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือ ตามความต้องการในรูปแบบที่ชุมชนต้องการรวมทั้งสิ้น 3 รูปแบบที่แตกต่างกัน รวมกับที่ได้รับการคัดเลือกจากชุมชนอีก 1 รูปแบบ รวมทั้งสิ้น 4 รูปแบบ

ภาพที่ 5.15: แสดงแนวคิดกระบวนการออกแบบทางเลือกเพื่อหาลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมหลักในการออกแบบพิพิธภัณฑ์

แบบพิพิธภัณฑ์ทางเลือกทั้ง 4 รูปแบบได้มาจาก

แบบที่ 1 จากแนวคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน ในความคิดของหลาย ๆ คนและมาสรุปตามหลักวิชาการ โดยปราชญ์ชุมชน

แบบที่ 2 จากชุมชนโดยจากจิตอาสาเป็นอาคารลักษณะกลุ่มอาคาร

แบบที่ 3 จากนายอำพล กิริติบำรุงพงศ์ลักษณะเป็นอาคารหลังเดียวมีทั้งหมด 2 ชั้นครึ่งฟังก์ชันการใช้สอยเพิ่มขึ้นโดยมีการพัฒนามาหลายรูปแบบ ข้อมูลเหล่านี้ได้จากการรวบรวมของ นายมานพ แก้วหยก

แบบที่ 4 จากตัวแทนนักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพโดยการคัดเลือกจากทางชุมชน กระบวนการทั้งหมดนี้เพื่อให้ชาวบ้านหาลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์

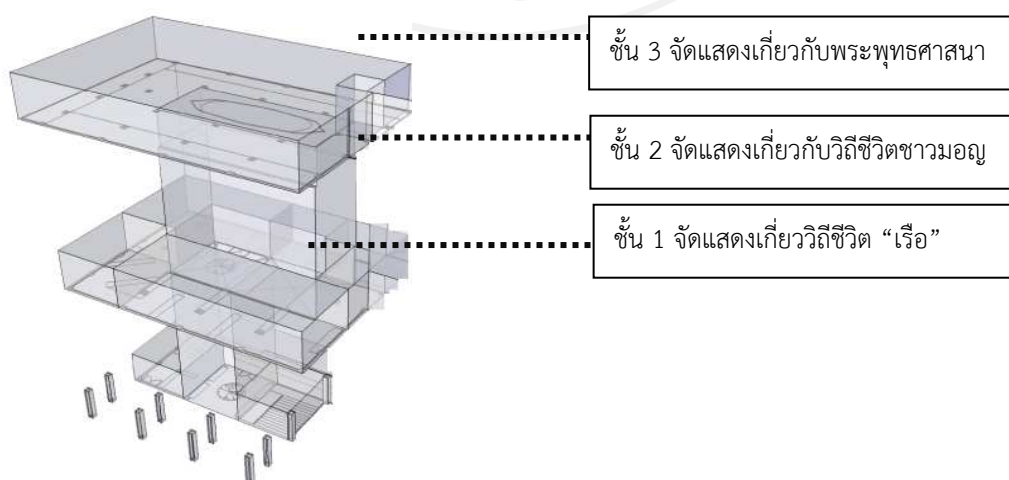
ภาพที่ 5.16: การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในการออกแบบพิพิธภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม

การสัมภาษณ์กลุ่มย่อยวันที่ 16 ธันวาคม 2556 การลงพื้นที่ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดองค์ความรู้และสรุปผลการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมใช้การสัมภาษณ์และให้ชาวบ้านกลุ่มย่อยช่วยกันออกแบบตามเครื่องมือที่ได้เตรียมไว้ โดยมีสาระสำคัญดังนี้

- 1) การวิเคราะห์พัฒนาผังพิพิธภัณฑ์เดิม เพื่อได้ข้อสรุปและผังที่ปรับปรุงกันเองโดยชุมชน และผังร่างใหม่หลังกระบวนการวิจัย
- 2) สถานที่ และเหตุการณ์ที่ปรากฏ
 - ชุมชนศาลาแดงเหนือ เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2557
 - กลุ่มตัวอย่าง คือ บุคคลที่เป็นตัวแทนชุมชน
 - นักออกแบบและนักวิจัยเป็นคนเก็บข้อมูล

ภาพที่ 5.17: หมวดของเนื้อหาในการจัดแสดงตามลักษณะอาคารซึ่งได้จากการสัมภาษณ์คนในชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน

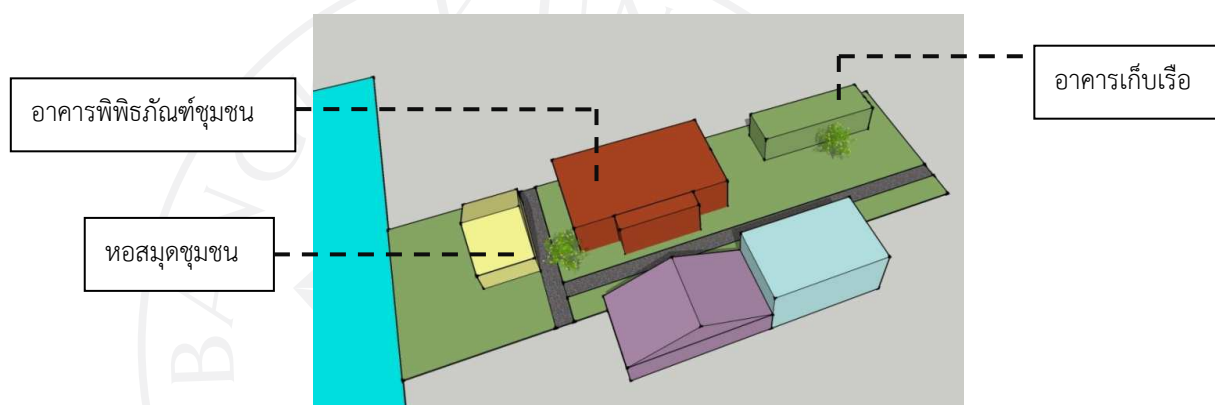

กระบวนการเหตุการณ์ที่สังเกตเห็น

มีวัตถุประสงค์เพื่อหาหรือปรับแก้ผังร่างที่พัฒนาแบบสุดท้าย ส่งต่อนักออกแบบเพื่อดำเนินการต่อไป โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1) รวบรวมและถอดประเด็นความรู้ที่ได้จากการทำกิจกรรมร่วมกับตัวแทนชุมชน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลสำหรับปรับผังในการพัฒนาแบบ ดังภาพ

ภาพที่ 5.18: ความสัมพันธ์ของผลลัพธ์ที่ได้กระบวนการมีส่วนร่วมสู่การออกแบบพัฒนาผังพิพิธภัณฑสถานชุมชน

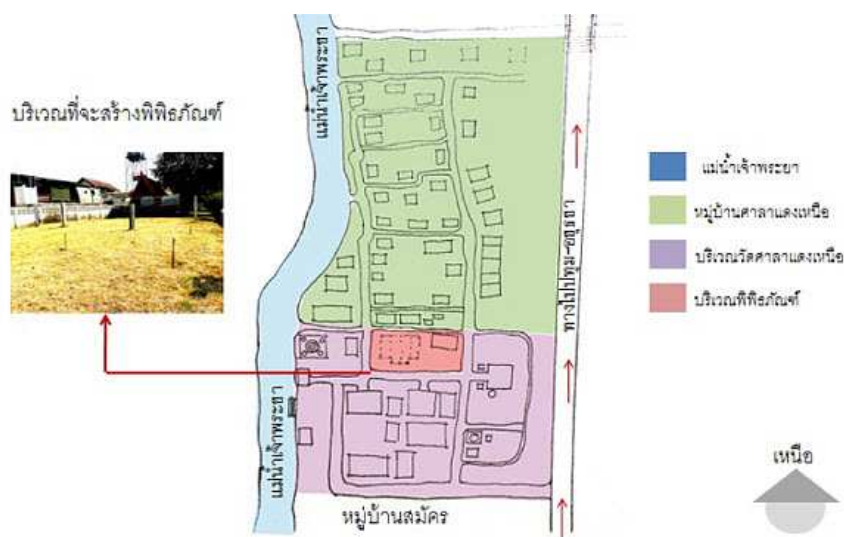

2) การวิเคราะห์พัฒนาผังพิพิธภัณฑสถานเดิมกับผังพิพิธภัณฑสถานที่ปรับปรุงกันเองโดยชุมชนและผังร่างใหม่จากกระบวนการวิจัย

ผู้วิจัยวิเคราะห์พัฒนาผังโดยใช้เกณฑ์การประเมิน ลักษณะรูปแบบการจัดวางของผังอาคาร รูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรม การใช้สีและวัสดุ ดังนี้

ผลการวิเคราะห์ทางด้านการพัฒนาพื้นที่การใช้สอยความต้องการของผู้ใช้โครงการ จากการศึกษากลุ่มลักษณะอาคารในเบื้องต้น ผู้วิจัยกำหนดและเปรียบเทียบขอบเขตการวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะเฉพาะ พื้นที่ใช้งานในพิพิธภัณฑสถาน

ภาพที่ 5.19: ตำแหน่งพิพิธภัณฑสถานในบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

5.12 การตัดสินใจเลือกผังทางเลือกที่มีความเหมาะสมที่สุด

เลือกผังพิพิธภัณฑสถานทางเลือกมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นตัวชี้วัดมีการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างครบถ้วนและเหมาะสม ก็จะส่งผลให้การเลือกผังพิพิธภัณฑสถานทางเลือกมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยกระบวนการนี้จะได้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนขึ้นโดยประชาชนมีส่วนร่วมตามทฤษฎีของ อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969) เนื่องจากมีส่วนร่วมระดับอำนาจเป็นของประชาชน และขึ้นแสดงความคิดเห็น ขั้นการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และตัดสินใจปัจจัยที่เกี่ยวข้องขั้นตอนนี้มี 2 ส่วน คือ 1) ให้เลือกผังอาคาร 2) ให้เลือกสถาปัตยกรรม

ภาพที่ 5.20: ขั้นตอนเลือกผังอาคาร ผังพิพธ์ภัณฑ์ทางเลือกที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในชุมชน
ศาลาแดงเหนือมากที่สุด

แบบนี้ได้รับคะแนนจากชาวบ้านมากที่สุด เนื่องจากสถาปัตยกรรมรูปแบบตัวอาคารมีความ
กลมกลืนกับบริบทที่ตั้งของชุมชน

ภาพที่ 5.21: ขั้นตอนเลือกฟังก์ชันภายในพิพธ์ภัณฑ์ทางเลือกกลุ่มตัวแทนจากชาวบ้านที่ได้รับการ
คัดเลือกจากชาวบ้านในชุมชนศาลาแดงเหนือมากที่สุด

แบบนี้ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในเรื่องฟังก์ชันการใช้สอยภายใน การจัดแสดงในแต่ละชั้น

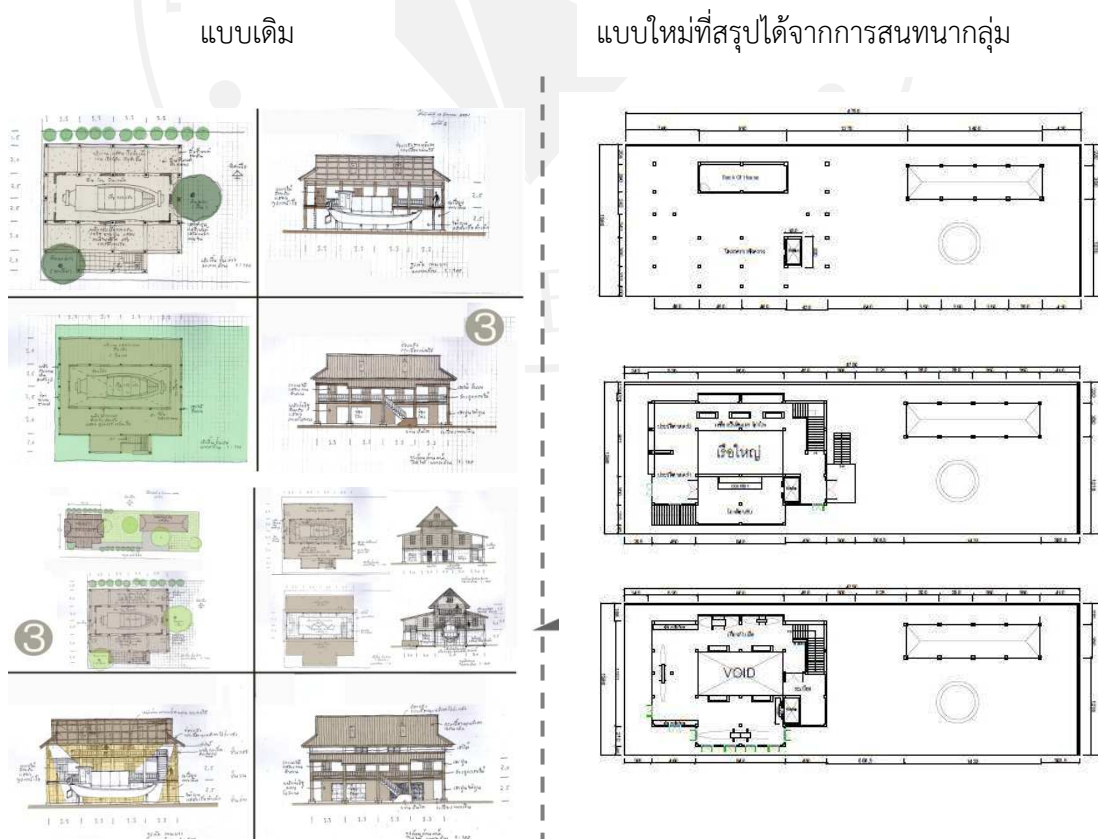
5.13 ขั้นตอนการประเมินผลโครงการ

ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมกันหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากชาวบ้าน และได้ให้ความสำคัญต่อการประเมินในเชิงคุณภาพที่สนใจความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมที่มีต่อจุดประสงค์โครงการ แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย

5.14 ขั้นตอนการติดตาม ตรวจสอบแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัยและแนวทางการออกแบบ

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมได้ข้อสรุปความคิดเห็นและความเหมาะสมในการออกแบบ พิพธิภัณฑ์ที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านที่สุด ได้ร่วมกันปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมแล้วกลับเข้าไปในชุมชนอีกครั้ง โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่ายที่ปฏิบัติเบื้องต้น การประเมินเชิงปริมาณความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมที่มีต่อจุดประสงค์โครงการ แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่สมบูรณ์ที่สุด

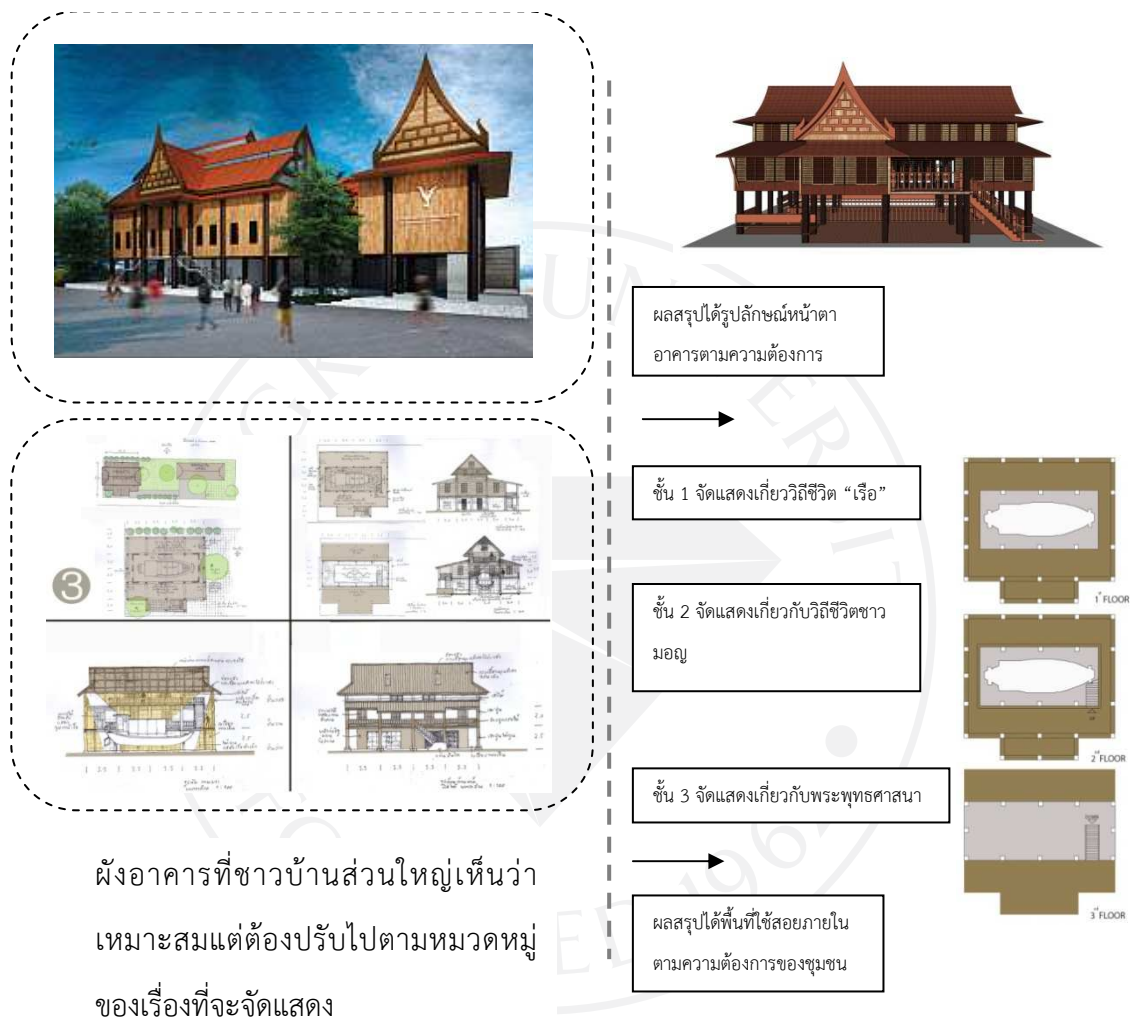
ภาพที่ 5.22: พื้นที่การใช้สอยใหม่ที่เกิดขึ้น หลังจากจัดกระบวนการออกแบบกลุ่มย่อย

หมายเหตุ: ข้อมูลผลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย วันที่ 10 ธันวาคม 2556

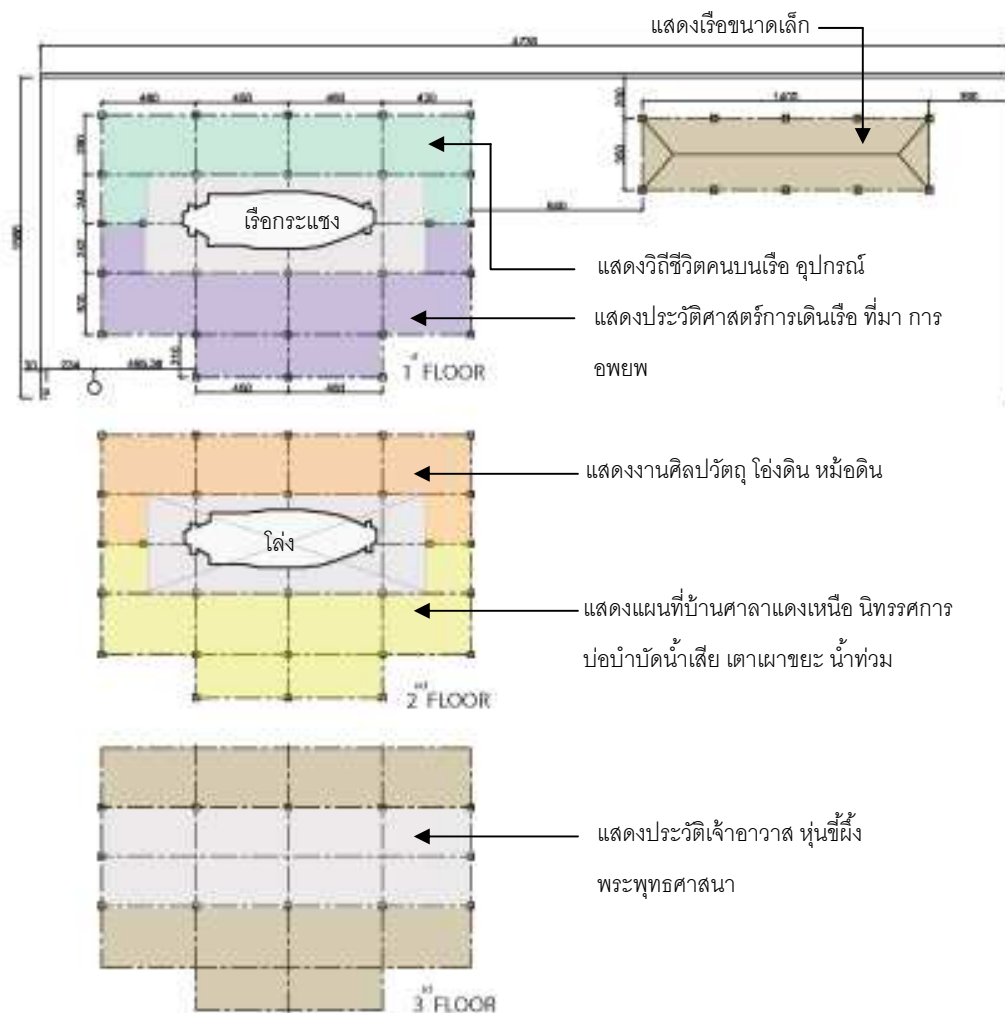
ภาพที่ 5.23: พื้นที่ที่ใช้สอยใหม่ที่เกิดขึ้น หลังจากจัดกระบวนการออกแบบกลุ่มย่อยโดยนำความต้องการของชาวบ้านมาพัฒนารูปแบบใหม่

ลักษณะสถาปัตยกรรมที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการ

หมายเหตุ กระบวนการออกแบบที่นำไปสู่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารที่ชัดเจนมากขึ้น กำหนดพื้นที่ใช้สอยตามความต้องการของชาวบ้านจากกระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้น

ภาพที่ 5.24: พื้นที่การใช้สอยใหม่ที่เกิดขึ้น หลังจากจัดกระบวนการออกแบบกลุ่มย่อยโดยนำความต้องการของชาวบ้านมาพัฒนารูปแบบใหม่

ภาพที่ 5.25: ผลการออกแบบรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ภาพที่ 5.26: แสดงโมเดลการออกแบบรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

5.15 ขั้นตอนการนำเสนอนิทรรศการ

ขั้นนี้เป็นการนำเสนอนิทรรศการเผยแพร่ผลงานออกแบบ ขั้นสุดท้ายที่ได้จากวิจัยตามขั้นตอนทั้งหมดข้างต้นและที่ได้รับการปรับแก้สู่ชาวชุมชนคนอื่นๆในวงกว้าง เพื่อที่จะได้รับฟังความคิดเห็นต่อผลงานออกแบบที่หลากหลายมากขึ้น โดยกิจกรรมครั้งนี้เป็นกิจกรรมหลักร่วมกับคณะนิเทศ มหาวิทยาลัยกรุงเทพเป็นการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ นำเสนอสินค้าของชุมชน รวมถึงสร้างแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมมอญริมแม่น้ำของหมู่บ้าน ศาลาแดงเหนือและชุมชนใกล้เคียง เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสและเรียนรู้ถึงอัตลักษณ์พื้นถิ่นของชาวมอญที่สืบทอดต่อกันมา ของแต่ละหมู่บ้านในเชียงใหม่ รากน้อย ชื่อโครงการมอญ ช่อน...ภูมิหนึ่งวันเสาร์ที่ 29 มีนาคม 2557 นิทรรศการ “อัตตวิถีมอญ”

กิจกรรมแบ่งออกเป็น 5 มิติ

- วิถีชีวิต
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ศิลปวัฒนธรรม
- สินค้าและผลิตภัณฑ์ของคนในตำบล
- แหล่งการเรียนรู้เชิงอนุรักษ์

โดยพื้นที่บริเวณจัดกิจกรรมจะแบ่งเป็น 5 โซน 5 มิติ ในแต่ละมิติก็จะมีอัตลักษณ์ของแต่ละหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน นิทรรศการหลักของผู้วิจัยจะอยู่ในหมวดหมู่ของแหล่งการเรียนรู้เชิงอนุรักษ์โดยการนำเสนอกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทั้งหมด จัดแสดงในรูปแบบนิทรรศการ การให้ความรู้ ที่มาความสำคัญของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์กระบวนการคิดจนมาถึงแนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์ โดยการนำเสนอในรูปแบบโมเดลจัดแสดง การนำเสนองานในรูปแบบนิทรรศการนี้จะช่วยให้เกิดความรู้สึกสนใจในโครงการพิพิธภัณฑ์เรือ กระตุ้นให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน อันจะนำไปสู่การเห็นคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น

ภาพที่ 5.27: แสดงบรรยากาศการจัดแสดงนิทรรศการภายในวัดศาลาแดงเหนือ

ภาพนี้เป็นพื้นที่แสดงงาน พิพิธภัณฑ์ชุมชน

ภาพที่ 5.28: การนำเสนอนิทรรศการผลงานออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน กระบวนการออกแบบโดยชุมชนมีส่วนร่วม

จากภาพ ผู้วิจัยและทีมผู้ออกแบบนำเสนอโครงการกระบวนการออกแบบให้กับชาวบ้านจากกระบวนการทั้งหมดโดยการสะท้อนคุณค่าทางสถาปัตยกรรมโดยการให้คะแนนโดยวิธีการติดสติ๊กเกอร์ตามระดับความพอใจ ซึ่งงานนี้ได้รับความสนใจจากชุมชนและได้รับการตอบรับพิจารณาผลการออกแบบจนนำไปสู่โครงการก่อสร้างและปรับปรุงเพิ่มเติมของพิพิธภัณฑ์ชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมที่เป็นอำนาจของประชาชน

5.16 ขั้นตอนการสรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยทำการสรุปผลการวิจัย การประเมินกระบวนการจะช่วยให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ทำให้ทราบถึงผลของการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร มีปัญหาข้อบกพร่องอะไรบ้างที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนด้วยดี เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามโครงการ การประเมินกระบวนการมีจุดมุ่งหมาย คือ เพื่อหาแนวทางการออกแบบรูปร่างตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ชัดเจนตาม

กระบวนการหรือการดำเนินการตามขั้นตอนที่วางไว้ เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ของผู้ตัดสินใจใน
 ดำเนินงาน การประเมินเพื่อดูว่าเมื่อ โครงการเป็นอย่างไร เมื่อเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของโครงการ
 หรือเป้าหมายของโครงการหรือเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในการประเมิน ผลของการประเมินยัง
 ชี้ให้เห็นสภาพของสถานะแวดล้อมว่าเหมาะสมกับโครงการหรือไม่อีกด้วย และเรียบเรียงงานวิจัยออก
 เผยแพร่ ซึ่งในที่นี้คือชุมชนมีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบประเมินผลการวิจัยว่าประสบ
 ความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยผู้นำชุมชน ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญและ
 เป็นตัวแทนของกลุ่มชาวบ้านภายในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึง
 พอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด
การตัดสินใจคุณค่า เป็นการตัดสินใจโดยการเปรียบเทียบสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับมาตรฐานหรือเกณฑ์ที่กำหนด
 ขึ้นโดยการให้คะแนน การประเมินสิ่งที่คาดหวังระหว่างประเด็นของปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการและ
 การออกแบบพิพิธภัณฑสถาน และประเมินความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นจริงระหว่างประเด็นของปัจจัยการ
 ออกแบบเบื้องต้น กระบวนการออกแบบและผลการออกแบบ

ลักษณะของหมู่บ้านหมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านศาลาแดงเหนือ เป็นหมู่บ้าน (ชุมชนมอญ) ที่เก่าแก่
 เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นชุมชนที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติ มีเอกลักษณ์ด้านการเป็นชุมชนเข้มแข็ง
 ในการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญที่ดำเนินชีวิตอย่างเป็นมิตรกับ
 สิ่งแวดล้อม ด้านความงาม และความประทับใจในวิถีวัฒนธรรม การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านศาลาแดง
 เหนือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ที่สมบูรณ์เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนอื่นๆ ได้นำแนวทางไปใช้พัฒนา
 ชุมชนของตนเอง อีกทั้งเป็นการสนับสนุนให้หมู่บ้านศาลาแดงเหนือดำเนินวิถีเช่นนี้ต่อไป

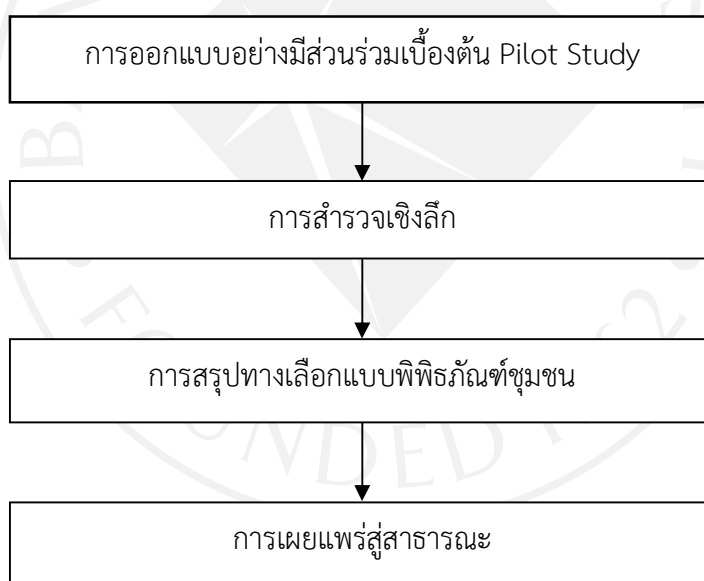
ลักษณะของพิพิธภัณฑสถาน เป็นพิพิธภัณฑสถานแหล่งเรียนรู้ประจำชุมชน จัดแสดงเกี่ยวกับเรือ วิถี
 ชีวิตและพุทธศาสนา รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและพื้นที่ใช้สอยภายในที่เกิดที่เกิเกิดขึ้นได้จากการมีส่วน
 ร่วมของคนในชุมชนจากกระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้น ออกมาเป็นรูปร่างลักษณะสถาปัตยกรรมตามความ
 ต้องการของชุมชนเอง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบของชุมชน

บทที่ 6

การออกแบบอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม คือ ผู้ใช้เป็นศูนย์กลางการออกแบบ โดยนักออกแบบมีบทบาทอำนวยความสะดวกให้เกิดการออกแบบร่วมกัน การออกแบบอย่างมีส่วนร่วมนั้นมีปัจจัยมีเป้าหมาย 2 ประการคือ 1) งานออกแบบพיתธิภัณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ 2) การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการออกแบบ คือ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบและบทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้มีการลงพื้นที่เพื่อศึกษาระบบการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมจนนำมาสู่โครงการออกแบบผังพיתธิภัณฑ์ชุมชนใหม่และส่งต่อไปยังกระบวนการก่อสร้างต่อไป โดยมีสาระดังนี้

ภาพที่ 6.1: ขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วม

6.1 การออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเบื้องต้น

การเริ่มต้นของการเข้ามาทำการออกแบบพיתธิภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วมในครั้งนี้เกิดจากการได้ทางชุมชนได้แจ้งความประสงค์มาที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ว่ามีความต้องการที่จะออกแบบพיתธิภัณฑ์ชุมชน (เดิมเริ่มจากพיתธิภัณฑ์เรือ) และได้ขอความสนับสนุนมาทางคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งทางคณะเห็นสมควรสนับสนุนเนื่องจากสามารถเป็นงานบริการวิชาการสู่ชุมชนได้ จึงเริ่มต้นทำโครงการร่วมกันกับชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมตามกระบวนการดังนี้

6.1.1 กิจกรรมการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเบื้องต้น

- การสำรวจข้อมูลจัดแสดง

การจัดสนทนากลุ่มย่อยในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นโดยนักศึกษากลุ่มผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และตัวแทนชุมชน การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนข้อมูลและแนวทางการออกแบบในขั้นตอน การออกแบบเบื้องต้น

- การสำรวจพื้นที่สร้างพิพิธภัณฑ์

การจัดสนทนากลุ่มย่อยในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นโดยนักศึกษากลุ่มผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และตัวแทนชุมชน การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนข้อมูลและแนวทางการออกแบบในขั้นตอน การออกแบบเบื้องต้น

- การออกแบบและการร่วมออกแบบของชุมชน

การจัดกิจกรรมนิทรรศการเผยแพร่ผลงานการออกแบบ ให้ชุมชนมีความเข้าใจและ มองเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น

- การเผยแพร่นิทรรศการ

ผลการวิเคราะห์กระบวนการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนโดยใช้กระบวนการออกแบบ อย่างมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้สรุปความสัมพันธ์โดยจำแนกตามแต่ละขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ดังนี้

ตามภาพที่ 6.1 สามารถสรุปได้ว่า ในการศึกษาขั้นตอนการออกแบบแบบมีส่วนร่วมเบื้องต้น โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้

1) การจัดกิจกรรมนิทรรศการเผยแพร่ผลงานการออกแบบ ให้ชุมชนมีความเข้าใจและ มองเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2) ผลลัพธ์ที่ได้จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ในกิจกรรมการออกแบบพิพิธภัณฑ์ ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม สามารถสรุปผลการออกแบบที่ได้ ดังนี้

- เกิดแนวทางการออกแบบผังพิพิธภัณฑ์ชุมชนเบื้องต้น โดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน

- ผู้วิจัย นักออกแบบ นักศึกษา และคณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มีความเข้าใจและสามารถร่วมกันออกแบบปรับปรุงผังการใช้งานพิพิธภัณฑ์ ชุมชนได้ สะท้อนให้เห็นระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริงตาม อีรพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543) กล่าวไว้ ที่แสดงให้เห็นว่าอำนาจจากการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วม

- มีการเสนอพื้นที่การใช้งานใหม่โดยชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วม เช่น ในส่วนจัดแสดง และลักษณะหน้าตาของตัวอาคาร การประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับผังพิพิธภัณฑ์ชุมชน

กิจกรรมดังกล่าวเป็นขั้นตอนที่สำคัญนำไปสู่การประเมินระดับการมีส่วนร่วมในการออกแบบ พิพิธภัณฑสถานชุมชนและเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยทราบถึงบทบาทกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญใน กระบวนการการออกแบบต่อไป

6.1.2 บทบาทของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ผู้นำชุมชน (ผู้ริเริ่มโครงการ ให้ข้อมูล วิจารณ์การออกแบบ)

กลุ่มผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ช่างประจำชุมชน และชาวบ้านชุมชนศาลาแดงเหนือ เป็นกลุ่มคนที่ใช้พื้นที่ภายในชุมชน เข้าใจความต้องการจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และความต้องการ พื้นที่ในแต่ละส่วนอย่างชัดเจน มีความรู้และประสบการณ์ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ จึงมีศักยภาพในการร่วม แสดงความคิดเห็น ร่วมกระบวนการออกแบบและวางแผนความต้องการผังพิพิธภัณฑสถานเพื่อตอบสนองความ ต้องการและพฤติกรรมของผู้ใช้อาคาร นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายในชุมชนและองค์กรหมู่บ้าน สามารถ กระจายความรู้และประชาสัมพันธ์คนในชุมชน เป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความร่วมมือเป็นสื่อของ กระบวนการมีส่วนร่วมจากคนภายในชุมชน เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการออกแบบ เนื่องจากเป็นกลุ่ม ตัวอย่างที่สะท้อนให้ผู้วิจัยเข้าใจสภาพชุมชน วิธีชีวิตภายในพื้นที่ที่ชัดเจน ผ่านการสัมภาษณ์ การสนทนา กลุ่มย่อย และการจัดนิทรรศการ เพื่อศึกษากระบวนการออกแบบ ความเหมาะสมของการใช้พื้นที่ใช้สอย ปัญหาและอุปสรรค หรือความคิดและความสำคัญเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานในอนาคต

- คณาจารย์และนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ (ร่วมกันออกแบบและเก็บข้อมูล)

กลุ่มคณาจารย์และนักศึกษา นักออกแบบคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มีความรู้การออกแบบพิพิธภัณฑสถานที่สุดคล่องตามหลักการออกแบบ มีศักยภาพในการเป็นผู้นำจัด กระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ศึกษากระบวนการร่วมกันจนนำมาสู่การนำเสนอพื้นที่ใช้สอยใหม่ ในพิพิธภัณฑสถานชุมชน

- ผู้วิจัย (เข้าร่วมกระบวนการ ช่วยเรียบเรียงข้อมูล)

เป็นผู้เข้าร่วมกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ศึกษากระบวนการร่วมกันจนนำมาสู่การ นำเสนอพื้นที่ใช้สอยใหม่ ในพิพิธภัณฑสถานชุมชน เรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดกระบวนการ

6.1.3 ผลที่ได้จากขั้นตอนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเบื้องต้น

ขั้นตอนเบื้องต้นนี้ได้เข้าใจถึงบริบทชุมชนได้ส่วนหนึ่งแต่ยังไม่ละเอียด และยังทราบถึงเรื่องที่จะ จัดแสดงแต่ยังไม่ละเอียด สามารถสร้างทางเลือกในงานออกแบบหลายทางเลือกแต่ทางชุมชนยัง ไม่ได้ตัดสินใจว่าจะเลือกใช้แบบไหน ถึงแม้จะเลือกแบบที่ได้คะแนนสูงสุด แต่ยังไม่ใช่แบบที่ทางชุมชน เห็นว่าเหมาะสม แต่ละทางเลือกมีข้อดีที่สามารถนำมาผสมผสานกันได้

เมื่อประเมินได้ดังนี้ ทางผู้วิจัย คณาจารย์และผู้นำชุมชนจึงหารือกันเพื่อที่จะทำการศึกษาให้ ละเอียดขึ้น เพื่อที่จะนำไปสู่แบบที่เป็นไปได้มากกว่าที่เสนอในขั้นตอนนี้

6.2 การสำรวจเชิงลึก

เมื่อทราบถึงปัญหาจากขั้นตอนข้างต้น ขั้นตอนนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาเพิ่มเติมเพื่อศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ให้ชัดเจนขึ้นซึ่งจะช่วยให้งานออกแบบเป็นไปตามที่ชุมชน คาดหวังมากขึ้นโดยการแบ่งการสำรวจออกเป็น 2 ประเด็นคือ การสำรวจข้อมูลเพื่อจัดแสดงและการสำรวจลักษณะสถาปัตยกรรม

6.2.1 สำรวจข้อมูลเพื่อจัดแสดง

- สำรวจจากทะเบียนวัตถุที่เคยทำได้
- สำรวจจากวัตถุจัดแสดงที่มีอยู่จริงทั้งที่อยู่ในวัดและอยู่ตามบ้านคน

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญที่สำรวจ คัดกรอง การแยกหมวดหมู่ วัตถุที่จะนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ชุมชนเกี่ยวกับการตัดสินใจกระบวนการออกแบบพื้นที่ภายในที่จะทำการออกแบบผังพิพิธภัณฑ์ ชุมชน ผู้วิจัยสามารถจัดกลุ่มผู้ที่มีบทบาทสำคัญได้

- การสัมภาษณ์เพิ่มเติมเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างน้ามานพ อาจารย์และนักศึกษา การแยกหมวดหมู่ในการจัดแสดงและได้ Function ของพิพิธภัณฑ์

6.2.2 สำรวจข้อมูลลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ที่ผ่านมามีการเข้ามาออกแบบและชุมชนมีแบบแล้วส่วนจำนวนหนึ่ง ซึ่งแต่ละแบบยังไม่เป็นที่ถูกใจของคนในชุมชน และจากการสำรวจก่อนหน้านี้ทำให้ทราบว่า ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าลักษณะของสถาปัตยกรรมที่จะเป็นต้นแบบของพิพิธภัณฑ์ควรจะเป็นอย่างไรบางคนบอกทำให้เป็นบ้านมอญ บางคนบอกให้เป็นเหมือนวัด บางคนบอกอยากได้แบบตึกสี่เหลี่ยมข้าง ๆ โบสถ์ ซึ่งมีความขัดแย้งกันอยู่ จึงทำให้ผู้วิจัยต้องทำการสำรวจรูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรมที่ควรจะเป็น โดยอ้างอิงจากแบบสถาปัตยกรรมเดิมที่มีอยู่ทั้ง 4 แบบ

ภาพที่ 6.2: แบบที่ 1 มาจากแนวความคิดของนายมานพ มีลักษณะเป็นอาคารบ้านมอญ ไม่มี Function เหมือนพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 6.3: แบบที่ 2 มาจากแนวความคิดมาจากแบบที่1 แตกต่างเพียงลักษณะเป็นกลุ่มอาคาร มีลักษณะเป็นอาคารบ้านมอญ ไม่มี Function เหมือนพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 6.4: แบบที่ 3 แนวคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน รูปแบบที่ 3 ครั้งที่ 1 วันที่ 10 มิถุนายน 2550

ภาพที่ 6.5: แบบที่ 4 แนวคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน รูปแบบที่ 4 จากกลุ่มนักศึกษา มหาวิทยาลัยกรุงเทพ จากการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเบื้องต้น ได้รับคะแนนสูงสุดจากชุมชน มีลักษณะอาคารเป็นบ้านมอญ

- ปัจจัยที่จะใช้ในการทดสอบลักษณะทางสถาปัตยกรรม
 - 1) การวางผังอาคาร เช่น อาคารเดี่ยว และอาคารกลุ่ม
 - 2) รูปร่างหน้าตา เช่น บ้านมอญ วัดมอญ
 - 3) สีอาคาร ช่องเปิด เช่น สีนํ้าตาล สีฟ้า สีที่นิยมในหมู่บ้าน ฯลฯ
 - 4) พื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร
 - 5) วัตถุประสงค์ และหมวดหมู่การจัดแสดง ในพิพิธภัณฑ์
- ปัจจัยเหล่านี้คือปัจจัยที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ในชุมชนคนอื่น ๆ

6.2.3 บทบาทของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในขั้นตอนนี้

บทบาทของบุคลากรในการปฏิบัติงานวิจัยการเข้าใจบทบาทหน้าที่ของผู้ร่วมงานในการปฏิบัติงานวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ประชาชนชุมชน ชาวบ้าน นักออกแบบ ณาจารย์ และนักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพจากการปฏิบัติงานร่วมกันในฐานะผู้สังเกตการณ์และเข้าร่วมกระบวนการสามารถสรุปกระบวนการในครั้งนี้ได้ดังนี้

- 1) ในขั้นตอนนี้ได้จำแนกบทบาทของแต่ละคนเพื่อวางแผนทีมปฏิบัติงานวิจัยครั้งนี้ เริ่มจากขั้นเตรียมแผนงานจนถึงขั้นตอนติดตามผลตรวจสอบปรับปรุงแผนงานวิจัย
- 2) บทบาทการจัดนิทรรศการและกิจกรรมการมีส่วนร่วมในพื้นที่ภายในชุมชน บทบาทของคณาจารย์ นักศึกษาและผู้วิจัยภายนอกที่เข้าร่วมกิจกรรมทำหน้าที่เตรียมแผนและกระตุ้นกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม การจัดนิทรรศการเพื่อเป็นเวทีแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการ

ออกแบบพิธีภัณฑ์สู่วงกว้าง และการประสานงานกับคนในชุมชน ขณะที่กลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านในพื้นที่ศาลาแดงเหนือคอยให้การสนับสนุน

บทบาทและหน้าที่ของ Actor หลักมีดังนี้

- น้ามานพ ทำหน้าที่ให้ข้อมูลทะเบียนวัตถุและพาสำรวจในหมู่บ้าน
- อาจารย์ นักศึกษา ทำหน้าที่เก็บข้อมูลและจัดระเบียบข้อมูล
- ผู้วิจัย ทำหน้าที่เก็บข้อมูลขั้นตอน และจัดระเบียบข้อมูล
- ชาวบ้านอื่น ๆ ทำหน้าที่ให้ข้อมูลลักษณะทางสถาปัตยกรรม

6.2.4 ผลที่ได้จากขั้นตอนการสำรวจ

กระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นมีการช่วยกันจัดหมวดหมู่เรื่องราวที่จะจัดแสดงเรื่องราวที่จะจัดแสดงรวมถึงการออกแบบผังรวมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกันการวิจัยครั้งนี้อาศัยความร่วมมือของคนหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มของผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคณาจารย์ นักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพ กลุ่มนักร้องออกเป็นกลุ่มที่สำคัญที่ผลักดันให้โครงการพิธีภัณฑ์ชุมชนขับเคลื่อนต่อไปได้ การออกแบบชัดเจนว่าอะไรอยู่ตรงไหน มีกี่ชั้น มีหน้าตาเป็นอย่างไรแต่ก็เป็นแค่แนวทางจึงต้องกลับมาสรุปแบบอีกครั้ง ตามข้อมูลที่ได้ และนำไปสู่โอกาสของความร่วมภายในชุมชนในขั้นตอนต่อไป

การจัดระบบให้กลุ่มบุคคลดำเนินโครงการร่วมกัน ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกัน การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของโครงการที่ทำให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่ามีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความต่างต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่ทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

6.3 การสรุปเลือกแบบพิธีภัณฑ์ชุมชน

6.3.1 เนื้อหาจัดแสดง

1) สถานที่และบริบทของเหตุการณ์/ ปรากฏการณ์

- หมวดที่ 1 ชั้นที่ 1 จัดแสดงเรื่องราวของเรือเส้นทางค้าขายขนส่งสินค้าทางเรือซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิม วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมคนบนเรือ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในสามโคก

- หมวดที่ 2 ชั้นที่ 2 จัดแสดงเรื่องวิถีชีวิตชนบธรรมเนียม ประเพณีของคนมอญ ที่อยู่อาศัย บ้านเรือนของมอญ ข้อมูลการทำทะเบียนวัตถุจัดแสดง ได้แก่ข้อมูลจากภาพถ่าย และจัดทำบัญชีวัตถุจัดแสดง
- หมวดที่ 3 ชั้นที่ 3 จัดแสดงเรื่องพระพุทธศาสนา วัดศาลาแดงเหนือเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชน

6.3.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- การวางแผนพื้นที่ใช้สอยภายในพิพิธภัณฑสถานได้จากกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสร้างกระบวนการออกแบบร่วมกัน ผสมผสานกับรูปแบบทางเลือกที่ได้ทำการออกแบบไว้แล้ว
- หน้าตาอาคารสถาปัตยกรรมได้จากกระบวนการออกแบบเบื้องต้นโดยนักศึกษาปริญญาตรีผสมผสานกับรูปแบบทางเลือกที่ทำการออกแบบไว้แล้ว ผ่านกระบวนการเผยแพร่ร่วมกันโหวตคะแนนและปรับโดยทางชุมชน ออกมาเป็นรูปแบบที่ชาวบ้านต้องการ

6.3.3 เมื่อเอา 2 ประเด็นมารวมกันก็มาออกแบบและทำ Model ซึ่งก็จะนำไปสู่ขั้นตอนต่อไปคือเผยแพร่และทดสอบดูว่า ชุมชนยอมรับต่อแบบสุดท้ายมากน้อยแค่ไหน

แนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑสถานอย่างมีส่วนร่วม

- 1) ตัวแทนชุมชนที่มีความสนใจในโครงการ
 - คณาจารย์ นักออกแบบ ผู้วิจัย
 - นักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
 - กลุ่มคนในพื้นที่ชุมชนศาลาแดงเหนือ
- 2) การสำรวจบริบทในพื้นที่ชุมชนศาลาแดงเหนือ ดังนี้
 - การสำรวจบริบทพื้นที่โดยรอบในชุมชน วิถีชีวิต พฤติกรรมทางสังคมภายในพื้นที่
 - การสำรวจ สัมภาษณ์ ข้อมูลวัตถุจัดแสดง
- 3) การวางแผนการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม ทีมงาน มีดังนี้
 - วัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูลในการลงพื้นที่มีกระบวนการหลัก ๆ คือ การจัดกระบวนการออกแบบแบบมีส่วนร่วม และประเมินผลตอบรับจากผู้เข้าร่วมภายในพื้นที่ การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ สสำรวจแนวคิดชาวบ้านในชุมชน เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่สามารถนำไปเชื่อมโยงกับกระบวนการออกแบบ
 - การสร้างเครื่องมือ การพูดคุยหรือสนทนากลุ่มย่อยกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านในพื้นที่ โดยผู้วิจัยเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดกระบวนการ
 - การทำความรู้จักกับคนในพื้นที่ที่เข้ามามีส่วนร่วม

- การกำหนดบทบาท การพัฒนารูปแบบและประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลกับตัวแทนของชุมชน
- การทบทวนผลการสังเกต จากการลงพื้นที่ทำกิจกรรมทุกครั้งเพื่อประเมินความเป็นไปได้ของพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อไป

ภาพที่ 6.6: พิพิธภัณฑ์ที่ร่วมกันออกแบบจากกระบวนการมีส่วนร่วม

ภาพที่ 6.7: พิพิธภัณฑ์ที่ร่วมกันออกแบบจากกระบวนการมีส่วนร่วม (Model)

ภาพที่ 6.8: ขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมด

ตารางที่ 6.1: ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละกระบวนการออกแบบ

วิเคราะห์ความสัมพันธ์	ออกแบบผังกิจกรรมทางเลือก 4 รูปแบบ	การตัดสินใจเลือกผังที่เหมาะสม	ขั้นตอนการประเมินผล	ติดตามผลและแนวทางการออกแบบ	นำเสนอนิทรรศการ	สรุปงานวิจัย
ผังร่างอาคาร	ผังการใช้พื้นที่	ผังนักออกแบบ, ผู้วิจัย	สรุปความต้องการที่ชัดเจน	นำมาปรับเป็นผังความต้องการ	ผังนักออกแบบ, ผู้วิจัย	แนวทางการออกแบบผังพิพิธภัณฑ์ชุมชน
นักวิจัย, นักออกแบบ, ปราชญ์ชุมชน	นศ.สถาปัตยกรรมศาสตร์, สถาปนิก, อาสาสมัครในหมู่บ้าน, ผู้วิจัย	นศ.สถาปัตยกรรมศาสตร์, สถาปนิก, อาสาสมัครในหมู่บ้าน, ผู้วิจัย, ผู้นำชุมชน, ปราชญ์ชุมชน	ชาวบ้านชุมชน	นักวิจัย, นักออกแบบ, ผู้นำชุมชน, ปราชญ์ชุมชน	ชาวบ้านชุมชน	นักวิจัย
ชี้แจง/ แสดงความคิดเห็น	ตัดสินใจออกแบบ	ร่วมตัดสินใจ, ตัดสินใจออกแบบ	แสดงความเห็น	ร่วมตัดสินใจ, ตัดสินใจออกแบบ	แสดงความเห็น	ผลสรุปการวิจัย

จากตารางที่ 6.1 พบว่า ลักษณะการเข้าร่วมมามีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละกระบวนการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน มีดังนี้

1) การจัดการสัมมนากลุ่มย่อยในการหารูปแบบลักษณะของอาคารและผังอาคาร ระหว่างผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และตัวแทนชาวบ้านโดยนักวิจัยเน้นการพูดคุย ชี้แจง และแสดงความคิดเห็น ผลที่ได้ คือ แนวคิดในการพัฒนาเพื่อหารูปแบบลักษณะอาคารพิพิธภัณฑ์ชุมชน

2) การจัดสัมมนากลุ่มย่อยเพื่อตัดสินใจเลือกผังที่เหมาะสม ออกแบบผังพิพิธภัณฑ์ชุมชนการใช้งานพื้นที่ร่วมกันกับชาวบ้าน เน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจออกแบบลักษณะรูปลักษณ์อาคาร ผลที่ได้ คือ ลักษณะอาคารและผังการใช้งานที่เอื้อต่อความต้องการการใช้พื้นที่ใช้สอยภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน และสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านที่มาร่วมจากกระบวนการนี้เองที่ทำให้เราทราบถึงความต้องการ และระดับของการมีส่วนร่วม

3) การนำเสนอนิทรรศการ แนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน ร่วมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพมีรูปแบบการผสมผสานครอบคลุมทั้งกิจกรรมทั้งหมดที่ผ่านมาและการตัดสินใจออกแบบและการแสดงผลงานออกแบบเพื่อติดตามรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในนิทรรศการผลที่ได้ คือ แนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ถูกพัฒนาร่วมกันโดย คณาจารย์ นักออกแบบ นักวิจัย ก่อนที่จะพัฒนาเป็นแบบก่อสร้างต่อไป

4) ขั้นการติดตาม ตรวจสอบแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัยและแนวทางการออกแบบ ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยพบว่านายอนุวัตร ใจชอบ ผู้นำหมู่บ้านและนายมานพ แก้วหยก ปราชญ์ชุมชน เป็นผู้มีความสำคัญตลอดทุกการประชุมการพัฒนาแบบ โดยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นตัวแทนชาวบ้านในชุมชนในการประชุมและการลงพื้นที่ปฏิบัติการเกือบทุกครั้ง และเป็นผู้นำการจัดกระบวนการออกแบบตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนากระบวนการออกแบบให้เป็นไปตามความต้องการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชน

5) การจัดกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมในแต่ละครั้ง จะส่งผลให้เกิดทั้งทางด้านการออกแบบอาคารและด้านพื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร นอกจากได้รูปแบบอาคารและพื้นที่ใช้สอยแล้วยังส่งผลให้เกิดความรู้ความเข้าใจระหว่างผู้ออกแบบ ผู้วิจัย และชาวบ้านซึ่งนำมาสู่กิจกรรมอื่น ๆ ตามมา ผู้มีบทบาทในครั้งนี้ คือ

- นักออกแบบ จะทำหน้าที่ออกแบบ อำนวยความสะดวก ประสานงานให้โครงการสามารถมีทางเลือกในแนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน และสามารถขับเคลื่อนไปได้
- ผู้วิจัย จะทำหน้าที่ประสานงานกับคนในชุมชน หน้าที่ตรวจสอบ และแสดงความคิดเห็นย้อนกลับไปตลอดทั้งกระบวนการออกแบบ

6.4 การเผยแพร่สู่สาธารณะ

ลงพื้นที่จัดกิจกรรมการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมหลัก ๆ คือ

- การลงพื้นที่เพื่อจัดแสดงนิทรรศการสู่สาธารณะ เพื่อทราบถึงความต้องการการออกแบบร่วมกับคนในพื้นที่ชุมชน รับรู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
- การลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์วิเคราะห์ศักยภาพของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อการจัดกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ร่วมกันภายในชุมชน
- การพัฒนาการออกแบบพื้นที่การใช้งานที่ตอบสนองกับความต้องการของคนในพื้นที่และถูกพัฒนาเป็นแนวทางการออกแบบก่อสร้างต่อไป

6.4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการออกแบบ

เครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการออกแบบ คือ

- 1) หุ่นจำลอง หุ่นจำลองอาคารและผังพื้นที่ใช้สอยในส่วนต่าง ๆ เป็นแนวทางการออกแบบสามารถทำให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายขึ้นเมื่อประกอบกับคำอธิบาย
- 2) การวางผังและการปรับปรุงผัง การออกแบบผัง ในรูปแบบ 2 มิติ มองเห็นเป็นรูปภาพโดยคล่าว ๆ เข้าใจตรงกันเป็นสัดส่วนที่เข้าใจง่ายเพื่อสร้างบรรยากาศต่อการมีส่วนร่วม
- 3) บอร์ดนิทรรศการ แผนภาพ เป็นเครื่องมือที่เข้าใจที่สุดแต่ต้องเป็นแผนภาพที่เข้าใจ ภาพสื่อเข้าใจง่ายและทำให้ชาวบ้านอยากแสดงความคิดเห็น

6.5 อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาการวิจัยในครั้งนี้สามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ 2 ส่วน ดังนี้

- 1) ศึกษาการบริหารจัดการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านและนักออกแบบในโครงการออกแบบพิพิธภัณฑสถานชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือพบประเด็นสำคัญ ดังนี้
 - การบริหารกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม พบว่าผู้มีส่วนสำคัญในกระบวนการ อันได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน ชุมชน ชาวบ้านในชุมชน คณะอาจารย์ นักศึกษา นักออกแบบ เป็นบุคคลสำคัญในการออกแบบ
 - การบริหารผู้ที่มีส่วนร่วมกับกระบวนการ เกิดจากการสื่อสารให้เกิดความชัดเจนในการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกันภายในกลุ่ม
- 2) ศึกษาบทบาทของบุคลากรในการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ได้จำแนกบทบาทของแต่ละคน เพื่อวางแผนทีมปฏิบัติงานวิจัยครั้งนี้ เริ่มจากขั้นเตรียมแผนงานจนถึงขั้นตอนติดตามผล ตรวจสอบปรับปรุงแผนงานวิจัย
 - การกำหนดบทบาท การพัฒนารูปแบบและประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลกับตัวแทนของชุมชน เกิดจากการกำหนดบทบาทที่ชัดเจน
- 3) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบ พิพิธภัณฑสถานชุมชนมอญ
 - การออกแบบพิพิธภัณฑสถานใหม่แบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดการพัฒนา รูปแบบของพิพิธภัณฑสถานที่เกิดจากความต้องการการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่
 - ด้านการวางผังและสถาปัตยกรรมพิพิธภัณฑสถาน พบว่าการออกแบบอาคารโปร่งโล่งสบาย สามารถเป็นลานกิจกรรมที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมอื่นสำหรับชุมชน
 - ผลการวิเคราะห์ด้านรูปลักษณะอาคารถูกออกแบบให้สอดคล้องกับเรือนพื้นถิ่นของชุมชน ให้ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับอาคารหลังอื่น ช่างในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดหาวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและก่อสร้างพิพิธภัณฑ

ผลลัพธ์สำคัญของการวิจัยวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและแนวทางการออกแบบที่เหมาะสมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชุมชน โดยชุมชนเป็นศูนย์กลางการออกแบบและมีนักออกแบบผู้วิจัยเป็นตัวกระตุ้นในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมขึ้น อย่างไรก็ตามด้วยความตระหนักของผู้นำชุมชนและชาวไทยเชื้อสายมอญรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้มีผลทำให้ชุมชนมอญบ้านศาลาแดงเหนือ มีการปรับตัวเองและแสวงหาแนวทางเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไป

6.6 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ การลงไปสัมผัสกับความรู้สึกชาวบ้านเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่ง การพุดจาสัญญาต่าง ๆ กับชาวบ้าน ชาวบ้านจะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าพุดแล้วทำไม่ได้ก็ไม่ควรไปสัญญา ชาวบ้านจะรู้สึกไม่ดี
- 2) การวิจัยครั้งนี้ เป็นการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ผู้วิจัยในฐานะผู้เข้าร่วมโครงการต้องสามารถวางแผนจัดกระบวนการประสานงานกับคนในชุมชนเนื่องจากเป็นสิ่งสำคัญ คือ การประสานงานที่ชัดเจน การกำหนดจุดประสงค์ที่ชัดเจนและสถานการณ์ที่เอื้อต่อการลงพื้นที่ เพื่อจุดประสงค์การเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง เลี่ยงปัญหาที่นำไปสู่ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในแต่ละครั้ง
- 3) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนมอญอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของมอญแต่ละชุมชนซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ นอกจากนี้อาจมีการเปรียบเทียบแนวทางการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมระหว่างชนชาติมอญ เพื่อศึกษาจุดร่วม และจุดต่างของแนวทางในการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการใช้แนวทางต่าง ๆ เพื่อเปรียบเทียบถึงความเหมาะสมและผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการก่อรูปนโยบายระดับชาติในการแสวงหาแนวทางในการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้คงอยู่ต่อไป

6.7 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิจัย

- 1) การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าลักษณะการทำงานวิจัยในช่วงระหว่างปฏิบัติการมีการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์และเป้าหมายหรือเนื้อหาการวิจัยได้ตลอดเวลาตามสภาวะเวลาและเหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้นนั้น ๆ
- 2) ความไม่ชัดเจนในการเข้าใจกระบวนการการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมของผู้วิจัยส่งผลให้การลงพื้นที่ในบางครั้งไม่ประสบผลตามเป้าและสร้างความสับสนให้กับผู้เข้าร่วม
- 3) การประสานงานของกระบวนการต้องอาศัยการยืดหยุ่นสูง เนื่องจากไม่สามารถจัดระบบการทำงานได้อย่างชัดเจน ทั้งจำนวนบุคคลกลุ่มผู้เข้าร่วม สถานการณ์ที่เหมาะสมกับสภาวะนั้น ๆ

บรรณานุกรม

- กมล สุดประเสริฐ. (2540). *การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2541). *การศึกษาขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- จวน เครือวิชฌยาจารย์. (2537). *วิถีชีวิตชาวมอญ*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2549). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. (2543). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม*. ขอนแก่น: คลังน่านวิทยา.
- บุญชู ทองประยงค์. (2542). *ประวัติชุมชนวัดศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี*. สืบค้นจาก http://www.culture.go.th/pculture/pathumthani/1_1.html.
- ปาริชาติ เบญจวรรณ และศุภกาญจน์ ผลกล้า. (ม.ป.ป.). *แนวทางในการพัฒนาการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชนชาติมอญ บ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี*. ม.ป.ท.: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี.
- พิสนธ์ ปลัดสิงห์. (2525). *มอญชนชาติไร้แผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: อาทิตย์.
- ไพโรจน์ ชลารักษ์. (2548, กรกฎาคม-ธันวาคม). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม*. *วารสารวิชาการราชภัฏตะวันตก*, 1, 20-21.
- มานพ แก้วหยก และอภิญญา นนทันท. (2555). “บนเส้นทางสายน้ำของย่าแห แก้วหยก แม่ค้าเรือมอญ แห่งบ้านศาลาแดงเหนือ” คอลัมน์ ภูมิวัฒนธรรม. *วารสารเมืองโบราณ*, 38(1).
- มานพ แก้วหยก. (2545, พ.ค.-มิ.ย.). *จดหมายข่าวมูลนิธิ-เล็กประไพ วิริยะพันธ์*, 36.
- เมฆ สายะเสรี. (2554). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อออกแบบศูนย์แพทย์ชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยาใจ พงษ์บริบูรณ์. (ม.ป.ป.). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รองศาสตราจารย์ภาควิชาประเมินผลและวิจัยการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. สืบค้นจาก http://www.mp.kus.ku.ac.th/Research_Project/Article/Yachai_AR_2.pdf.
- ยุทธ ไกยวรรณ. (2545). *พื้นฐานการวิจัย (ฉบับปรับปรุงใหม่)* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ฤทธิรงค์ จุฑาพถฉนิกร และวิรัตน์ รัตตากร. (2556). *บทบาทของสถาบันการศึกษาและชุมชน ในการมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2528). *การจัดทำรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (ม.ป.ป.). *Action Research มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย 2556*. สืบค้นวันที่ 4 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.phd.mbuisc.ac.th/powerpoint/PAR.pdf>.
- วัฒนา บุรกลีกร. (2541). *ลักษณะคำไทยที่มาจากภาษามอญ*. กรุงเทพฯ: เท็คโพรโมชั่น.
- ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2553). *การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาพื้นที่*. สืบค้นจาก http://cyberclass.msu.ac.th/cyberclass/uploads/libs/html/45146/unit04_002.htm.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2545). *สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (ม.ป.ป.). *พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน*. สืบค้นจาก <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=631>.
- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (2545). *กระบวนการการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรม ในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนมอญ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง. (2538). *มอญ บทบาทด้านสังคม วัฒนธรรม ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปีของกรุงรัตนโกสินทร์ (รายงานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล.
- หนังสือสังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร. (2545). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อมรา พงศาพิชญ์. (2539). *วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรศิริ ปาณินท์. (2542). *เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอนก ชิตเกษร และพรรณนุช ไชยปิ่นชนะ. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก <http://www.ru.ac.th/>.
- Amstein, S. R. (1969, July). A ladder of citizen participation. *JAIP*, 35(4), 216-224.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development*, 39(7).
- Delbecq, A. L., & Van de Ven, A. H. (1971). A group process model for problem identification and program planning. *Journal of Applied Behavioral Science*, 7(4), 466-492.
- Holter, I. M., & Schwartz – Barcott, D. (1993). Action research: What is it? How has it been used and how can it be used in nursing?. *Journal of Advanced nursing*, 128, 298-304.

Kemmis, S., & Mc Taggart, R. (1988). *The action research reader* (3rd ed.). Victoria: Deakin University Press.

Speziale, H. J. S., & Carpenter, D .R. (2007). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative* (4th ed.). Philadelphia: Lippincott.

Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage.

ประวัติเจ้าของผลงาน

ชื่อ-นามสกุล

ภคารี กิตติวัฒนวณิช

อีเมล

padaree.k@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2550

ระดับปริญญาตรี Bachelor of Architecture (Interior Architectural) จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่ วิทยาเขตภาคพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่ วิทยาเขตภาคพายัพ 50300

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
ข้อตกลงว่าด้วยการอนุญาตให้ใช้สิทธิในวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

วันที่ 6 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2557

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว) ภาณุ กิตติวัฒนวงษ์ อยู่นบ้านเลขที่ 386/1
ซอย - ถนน ลำปาง - แม่ทา ตำบล/แขวง ชุม
อำเภอ/เขต เมือง จังหวัด ลำปาง รหัสไปรษณีย์ 52100
เป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยกรุงเทพ รหัสประจำตัว 4551100055
ระดับปริญญา ☐ ตรี ☒ โท ☐ เอก
หลักสูตร สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สถาปัตยกรรมภายใน คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์
ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “ผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิ” ฝ่ายหนึ่ง และ

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ตั้งอยู่เลขที่ 119 ถนนพระราม 4 แขวงพระโขนง เขตคลองเตย
กรุงเทพมหานคร 10110 ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิ” อีกฝ่ายหนึ่ง

ผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิ และ ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิ ตกลงทำสัญญากันโดยมีข้อความดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิขอรับรองว่าเป็นผู้สร้างสรรค์และเป็นผู้มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในงานสารนิพนธ์/
วิทยานิพนธ์หัวข้อ วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและ
แนวทางการออกแบบที่เหมาะสมในทศวรรษแบบนิเวศวิทยาชุมชน
กรณีศึกษา : ชุมชนวัดศาลาล่างเหนือ ต. เขียวรากโสน อ. ลำไย จ. ปทุมธานี
ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัย
กรุงเทพ (ต่อไปนี้จะเรียกว่า “สารนิพนธ์/วิทยานิพนธ์”)

ข้อ 2. ผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิตกลงยินยอมให้ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิโดยปราศจากค่าตอบแทนและไม่มี
กำหนดระยะเวลาในการนำสารนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ ซึ่งรวมถึงแต่ไม่จำกัดเพียงการทำซ้ำ ดัดแปลง เผยแพร่
ต่อสาธารณชน ให้เช่าต้นฉบับหรือสำเนา งาน ให้ประโยชน์อันเกิดจากลิขสิทธิ์แก่ผู้อื่น อนุญาตให้ผู้อื่นใช้
สิทธิโดยจะกำหนดเงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใดด้วยหรือไม่ก็ได้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน หรือการ
กระทำอื่นใดในลักษณะทำนองเดียวกัน

ข้อ 3. หากกรณีมีข้อขัดแย้งในปัญหาสิทธิในสารนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ระหว่างผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิกับ
บุคคลภายนอกก็ดี หรือระหว่างผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิกับบุคคลภายนอกก็ดี หรือมีเหตุขัดข้องอื่นๆ
เกี่ยวกับลิขสิทธิ์ อันเป็นเหตุให้ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิไม่สามารถนำงานนั้นออกทำซ้ำ เผยแพร่ หรือโฆษณา
ได้ ผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิยินยอมรับผิดชอบและชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในความเสียหาย
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิทั้งสิ้น

สัญญาฉบับนี้ทำขึ้นสองฉบับ มีข้อความเป็นอย่างเดียวกัน คู่สัญญาได้อ่านและเข้าใจข้อความในสัญญาโดย
ละเอียดแล้ว จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน และเก็บรักษาไว้ฝ่ายละฉบับ

ลงชื่อ.....ผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิ
(น.อ. พลเอก กิตติธวัช วัฒนวิทย์)

ลงชื่อ.....ผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิ
(ดร.ชนันนา รอดสุทธิ)
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดและศูนย์การเรียนรู้

ลงชื่อ.....พยาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิวพร หวังพัฒนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ลงชื่อ.....พยาน
(ดร.ฤทธิ์รงค์ จุฑาพฤตนิกร)
ผู้อำนวยการหลักสูตร/ ผู้รับผิดชอบหลักสูตร